

BARÁTHOSI TURÁNI KÖNYVEI
VII.

**SZUMIROK
SZITTYÁK
ŐSTURÁNOK**

ÍRTA ÉS KÖZREADJA
BARÁTHOSI-BALOGH BENEDEK

SZERZŐ KIADÁSA ÉS TULAJDONA
MINDEN JOG FENNTARTVA

BUDAPEST, 1929
Held János irodalmi és nyomdavállalat, II., Margit-körút 7, Telefon: Aut, 536–95

Előszó.

A mai kor az idegizgató olvasmányokhoz, színdarabokhoz, filmekhez szokott hozzá. Ez a kötetkénk, ha regényalakba öltöztettük volna, bizonyára idegfeszítőbb lenne a legizgalmasabb kalandor-regénynél is. Hiszen az újra életre keltett, majd tizezeréves múlt idők olyan új világát tárja elénk, amellyel semmiféle idegenfajta élete és semmiféle raffináltan kieszelt mese nem versenyezhet.

És mégis ez a kötet eltér a eddigiektől. Turáni könyvsorozatomban a turáni igazságokat nyújtja. Ennek pedig legősibb fundamentuma az, amit most vagyok elmondandó. Így kötelességem az összes bizonyító tényeket és körülményeket a legnagyobb becsületességgel felemleni. Ezért tán az eddigieknél valamivel nehezebb olvasmány lesz ez a könyvem. Kérem olvasóimat, hogy szenteljének valamivel nagyobb figyelmet és türelmet e kötetkének, hiszen mindaz, amit itt elmondok, nemzetünk és fajtánk olyan ősi nemeslevele, amelynek elvitatására hiába állottak sorompóba a más nemzetek legkiválóbb koponyái. A harcnak az lett a vége, hogy nem az övék, de a miénk ez a kincs, a miénk az a dicsőség, hogy a mai kultur ember kialakulhatott s a miénk annak a sok ezer esztendőnek eltemetett története, amely megelőzte a mai szereplő világúr népek, illetve népfaj, alig pár évezredes uralmát.

Csak ezek tudása teszi megérthetővé a turáni lélek nagyságát és mélységét.

I.

ŐSTURÁNOK.

A világ legősibb Írásos emlékei a három legősibb-kultúrájú néptől maradtak ránk, a ma is még élő khinaiaktól és a régen eltűnt egyiptomiak és szuméroktól.

A khinai hagyományok, melyeknek egy része már a történeti korba is benyúlik, azt mondják és bizonyítják, hogy a khinaiak nyugatról húzódtak kelet felé s magukkal vitték azt a nagy kultúrát, ami őshazájukban fejlődött. A messzi kelet két másik régi kultúrájú népe is nyugatról származtatja magát. A japáni „Takamagahará”,-ból, a távoli nagy égi mezőkről, a koreai pedig a lemenő nap égi mezőiről.

A Mezopotámiában élt szumirok ősi hagyománya pedig arról beszélt, hogy ők a felkelő nap keleti magas tájékaról nyomultak nyugatnak. Egészen bizonyos, hogy ők is magukkal hozták az Őshazából ősi míveltségüket, hitvilágukat, sőt költészetük javarészét is.

Ha most keressük azt a helyet, ahonnan ez a szétáramlás történhetett, Belsőázsia magas felföldi vidékére jutunk. Az eddig kiásott és megfejtett szumér vonatkozású írásokból még nehéz kihámozni azokat a mondákat, amelyek az Őshazából való kivándorlásra vonatkoznak. E téren még sok meglepetés vár a világra, ami sok elfeledett és eltagadott dolgot fog valódi színébe helyezni.

A föld alól kiásott szumér emlékeknél csak valamicskével jobban ismert ősi khinai dolgok is, elég gyér világot vetnek erre a korra. A többi turáni népeknél is találunk apró nyomokat az Őshazára. Ezekből a törmelékekből kell összeállítanunk annak a legrégebb kornak a képét, mely még a turáni egység korába vezet vissza bennünket. Így és ezekből alakult a következő sorok anyaga, melyet a tudomány által elfogadott bizonyítékokkal is támogatok, ahol erre szükség van.

Az antropológusok a többi tudósokkal egyetértenek abban, hogy a turáni faj hamarabb volt önálló, mint az indoeurópainak is nevezett árjaság. Hogy kulturfejlődésben évezredekkel megelőzte azt, ez is tudott dolog. Az sem kétséges ma már, hogy a faj ősi hazáját Belső-Ázsiában kell keresnünk. De az a terület, amelyre ez az őshaza mutat, ma túlnyomó részben vízszegény puszta, sőt egy része elátkozott sivatag. Ha mindig ilyen lett volna, bizony nem fejlődhetett volna ki itt sem egy óriási tömegű emberfaj, sem az a kultúra, mely az állatemberből megteremtette a „homo sapiens”-et. Boldogult Lóczy Lajos egyetemi tanárunk örök érdeme, hogy Khina geológiai viszonyaival megismertette a világot. Az ő munkáját vitték tovább a többi magyarok, Cholnoky Jenő, Stein Aurél s csak azután jöttek az idegenek.

A khinai ma is Samo-nak, kiszáradt tengernek mondja a Góbi-sivatagot. Hogy ez a terület tényleg lehetett volna valaha tenger is, azt könnyen megláthatjuk, ha szépen körben járjuk.

Majdnem édes testvérét találjuk e területben a mi magyar hazánknak, csakhogy százszoros nagyságban. Hazánkat a Kárpátok karéja, a Balkán félsziget északi

hegyei s az Alpesek veszik köröskörül, olyan magas gyűrűt alkotva körülötte, hogy az Alföld legmélyebb pontjától a legalacsonyabb hegynyereg majdnem 700 méter magas. E miatt volt hazánk az ősi időkben tengerfenék s az is maradt mindaddig, amíg Orsovánál keresztül nem törte magát a víz s lassan le nem folyt a Fekete-tenger vidékére. Csak azután fejlődött ki a Duna folyamrendszere s lett lakhatóvá a magyar medence.

A belsőázsiai felföld szintén ilyen hegygyűrűbe foglalt terület, csakhogy akkora, mint egész Európa, Ezt is körbe veszik a hegyek s ez is olyan lefolyástalan medence, mint magyar hazánk területe. Hanem a körülvevő hegyek legalacsonyabbika is megüti a 2000 métert, Vegyünk elő egy kis térképet, érdemes lesz azon az alábbi pár sort szemmel kísélni.

A belsőázsiai óriási medencét legalább nyolc kisebb medencére osztják a hegységek s ezek romnyúlványai. Rendre veszem őket.

1. A Himalája és a Küen-Lün főláncai között van a *Tibeti medence*, melyet több teknőre osztanak a rajta elterülő hegyek. Magassága a tenger színe felett 4000 méter, környező csúcsai 8000 méternél is magasabbak. A hatalmas körhegyláncot több folyó töri keresztül. Délfelől az Indus, Szulteds, Ganges, Bramaputra, keleten a Szaluén, Mekong, Jang-Cse-Kiang és a Hoang-Hó.

2. A Küen-Lün, Altin-Tag és a Nan-San között terül el a 3000 méter magas *Zajdan-medence*, mely eddigi tudásunk szerint lefolyástalan.

3. Délen a Küen-Lün, Altin-Tag és Nan-Santól, Keleten a Csol-Tagtól, nyugaton a Pamirtól határolva

fekszik a *Tarim-medence*, melynek déli részét a rettenetes *Takla-Makan* sivatag foglalja el. Nevét a rajta keresztülhaladó Tarim folyóról nyerte, mely a Lop-tó mocsaraiban vész el. Legmélyebb része 700 méter körül van a tenger felett. A Góbi-sivatagnak ez képezi a nyugati szakaszát, melytől csak alacsony romhegyek választják el. A geológusok egy része szerint ez az egész terület valaha tengerfenék volt s Lop-tó mai szintje felett 900 méteres víztömeg állott. A Tarim folyó áradásaikor rendkívüli mennyiségű homokot hoz magával, amit a lankás helyeken lerak. Ezzel medrét a környező völgnél magasabbra tölti fel. E miatt kénytelen aztán ágyát mindegyre változtatni. Ha a megfigyelések helyesek, még a Lop tót is úgy feltölti, hogy ez is örökös helyváltoztatásra kényszerül. Az elhagyott folyómeder környékén aztán hamarosan elpusztul minden növényi kultúra s az ott lakók kénytelenek a folyó után vándorolni, A szárazon maradt homok aztán a szél játéka lesz s eltemeti a termőföldet is.

A mi Nagy alföldünkről derült ki legújában, hogy a régi vizes területekről a sok szabályozással elvették a vizet s most a homok oly rohamosan terjed szét a termékeny humuszon, hogy az Alföld rövidesen sivatag lesz, ha módot nem találnak terjeszkedése megakadályozására.

Különösen a Takla-Makán homokja veszedelmes. Kísérleteket végeztek a vándorhomok széléhez bevert cölöpsorral. Pár hét alatt a homok, a cölöpökön túlról, már néhány métert hódított el az élő földből s tette a halál birodalmává. Az első európai tanú a homok pusztítására Lóczy professor úr volt. Egy egész folyamvölgyről ad hírt a Góbi széléről, falukkal és városokkal, még ép

házakkal és utakkal, melyeket a homok már félig eltemetett. E városok, e vidék még száz és egynéhány évvel ezelőtt termékeny, dus terület volt. Egyszer aztán elapadt a vize, elpusztult a növényzete s utánuk menekült az élők állat és embervilága.

A legyőzhetetlen halálnak ebben a szörnyű birodalmában találta meg Stein Aurél hazánkfiá azokat a romvárosokat, melyekben évezredes tárgyakat, házromokat, sőt papiroost is találtak. Olyan száraz itt az éghajlat, hogy nem pusztult el a homok alatt semmi. Ki tudja mit rejt még ez a sir magában?

4. A Tien-Szan, Tarbagatáj és Altai hegység között terül el a *Dsungdr-medence*, mely nyugat felé rohamosan esik a turkesztani mélyföldre. Ezt a mélyedést nevezték Dzsungár kapunak, mert a belsőázsiai felföldről ez az egyetlen út vezetett, égbenyúló hegyek nélkül, nyugatra. A Góbi-tenger vitatói azt mondják, hogy főleg ezen a kapun folyt le a hajdani tenger vize. Tényleg a medence nyugati teknősödése alig több 600 méternél s így a belsőázsiai medencék közül a legalacsonyabb fekvésű. Vizét az Irtisz vezeti le. A medence Góbi felőli, keleti oldalát csak alacsony hegyromok választják el a nagy pusztáktól. A mai turáni Alföld és nyugat Szibéria valaha hatalmas tengert alkottak. Ezt a tengert egy hosszú dombosodás, a Sémipalati földhát tagolta két részre, mely lehetővé tette, hogy rajta a finn törzsek, jórészen szárazföldön nyomuljanak az Altaitól az Uraig. Ez a természetes híd vezetett csak ezen a tengeren keresztül. Mikor még ez a tenger megvolt, a délfelé való vándorlás csak a tenger megkerülésével történhetett.

5. Az Altai és Szajáni hegyek között egy 800 méterig mélyülő, keletről a Góbitól szintén csak ala-

csonyabb romheggyekkel elválasztott, erősen tagolt mélyedést találunk, a *Mongol-medencét*. E medencerész vize az Ob, Jenisszei és a Szelenga folyókon keresztül jut el az Északi Jeges-tengerbe.

6. A medencék közé számíthatjuk még a Nagy-Khin-gán hegység és a Csendesóceán felőli Partihegység közé ékelt *Mancisu medencét* is, melynek teknősödése mély, alig száz méternyi a tenger felett. Vízdús, áldott terület ez, túlnyomó részében még ma is. Vízét északnak a Sungári, délnek a Lian-Ho folyók vezetik el.

7. A Góbi déli oldalán, a Hoang-Hó folyó nagy könyökében találjuk az *Ordas medencét*, melyet a nyugat-kinai hegyek, a Küen-Lün, a Nan-San és az In-San vesznek köröskörül. A tibeti felföld vidékéről eredő Hoang-Hó áttöri a Küen- Lün és Nan-San torlódásának hatalmas tömegét s beomlik a fél Magyarország nagyságú medencébe. Itt néhány száz kilométert északnak halad s az In-Sanba ütközve nem tör azon keresztül a Góbira, hanem keletnek fordul. A Ny-Khinai hegyek innen újra délnek kényszerítik, hol megint áttöri a hegyeket s kijut a Nagy Khinai alföldre.

Lóczy Lajos professzor úr főleg az itt szerzett tapasztalatok alapján állítja fel azon róla elnevezett törvényt, mely azt mondja, hogy a sivatagba jutott folyók, ha csak mód van rá menekülnek a sivatagban való biztos haláltól s inkább nekifordulnak és áttörik a hegyet, amely után a biztos síkságra jutnak. Ez elmélet szerint, a Hoang-Hó is ezért fordult délnek és törte át a Ny. kinai hegyeket. Nagy utat tesz itt a folyó. Több mint 500 kilométert halad északnak, majdnem ugyanennyit keletnek s valamivel többet újra délnek. Ebből az 1500 kilométernyi útból kereken ezret sivatag területen halad. Ha a

folyó áttörte volna az aránylag nem nagytömegű In-Sant, a Góbin keresztül nem lett volna nagyobb útra szüksége 600 kilométernél, hogy elérje az Arguny folyót. Vagyis félannyi pusztai úton, mint a mennyit így sivatagon tett, már megszabadult volna a sivatagi haláltól.

Sok szó fér éhez az elmélethez, épen a jelen esetben, még ha a tenger lehetőségét megtagadjuk is. Ezt feltéve mikor a Hoáng-Hó betört az Ordas medencébe annak nagy részét óriási víztömegével tengernyi nagyságú tóvá alakította. Ebből a börtönből nem tudott a víz másképp menekülni mint újabb hegyáttöréssel. Miért nem törte át az In-Sant? Hiszen amint láttuk hamarabb megmenekült volna s ma mint a világ legnagyobb folyója az Amur, szakadna az Ochotszki tengerbe. Nem ment volna ott sem mostohább vidéken végig s a Gobi közepén keresztül teremtett' volna legalább egy olyan isten-áldotta földszávot, mint a Nílus Afrikában. Hogy nem erre tört keresztül, annak oka a természetes lejtősödés. Az erdélyi Olt folyó is ezt a természetes lejtősödési törvényt követi, mikor a helyett, hogy az aránylag alacsonyabb hegyeknek fordulva a Maros felé vette volna útját, nekiment a sokkal hatalmasabb Déli Kárpátoknak s a Verestoronyi szoroson tört át a Havasalföldi síkságra. Döntő bizonyítéknak vehető e kérdésben az, hogy az Ordas sivatag fenéke mélyebb mint a Góbié.

8. Az eddig elsorolt medencerészekről körülvéve találjuk a tulajdonképeni *Góbi sivatagot*. Az Altai nyúlványaiként feltűnő alacsonyabb hegyágak ezt is két teknőre osztják. A D. Ny-i teknő itt is lefolyástalan, míg az É. K-i rész az Argun folyón keresztül az Amur völgyére nyitva van. A Silkával egyesült Argun alkotja az Amurt mely keresztültörve a Nagy-Khingán hegységet a

Mandsu medencébe jut s ennek vizét is elvezeti a Szungri folyón keresztül.

Ez az a belsőázsiai terület, melyről a geográfusok egy része még ma is azt tanítja, hogy egy óriási beltenger volt, melynek mélysége 900 méterig terjedt s tenger feletti magassága legalább 1500 méter lehetett.

Akár a kiszáradási (desiccatio) elmélet híveinek, akár tagadóinak álláspontja az igazság, az ma már föltétlenül bizonyítva van, hogy a sivár futóhomok szemmel láthatólag borítja el a Góbi-területét s teszi a szerves életre alkalmatlanná. Az eddigi elég gyér megfigyelésekből még nem tudunk elég anyagot kapni a kérdés eldöntésére, Példaképpen felemlítem, hogy a Lop-tót mindössze három európai kutató látta eddig. Cholnoky professzor úr is, aki a desiccatiót elsőnek tagadta, elismeri azt, hogy a Góbi hajdan sokkal vízdúsabb volt, mint ma! Vájjon hová lett ez a víz? Meri azt nem szabályozták el úgy, mint a Nagyalföldét!

A geológusok újabban azt mondják, hogy az egész Góbi, a harmadkortól számítva nem volt igazi tenger, csak bővebb vizű, óriási tavakkal borított vidék, tele ezernyi apró szigettel, félszigettel és földszorosokkal. Olyanszerű tarka képe lehetett neki, mint a tízezer tavu Finnországnak, csak hogy ezerszeres nagyításban.

Mikor vízdúsabb volt még ez a terület, gazdag boldog ország lehetett. Mérsékelt égöv alatt feküdve s keletről nyugatról tenger által határolva, az emberi fejlődéshez szükséges minden feltétellel rendelkezett. Nyugatról még a turkesztáni nagy puszták víz alatt állottak akkor. Az Ob folyó vízkörnyékén keresztül összeért ez a tenger az Északi–Jeges-tengerrel, nyugat felé pedig az Arai és a Kaspi-tón keresztül elnyúlt egészen a

Fekete-tengerig, mely akkor a Kárpátok tövéig ért s dél felé a Földközi-tengerrel a Konstatinápolytól nyugatra fekvő Marica folyó vízterületén keresztül függött össze. Ez a nagy nyugati tenger is sokat tett a Góbi területének kellő nedvességgel való ellátása tekintetében. Ezzel a zárt medencével is az történt, ami a magyarral. A víz utat mosott magának a körülötte fekvő mélyebb területekre s nagy részben lefolyt. Láttuk, hogy a többfelé tagozott medencének minden oldalán van egy-két hatalmas folyója, mely mély szurdukot vágva szökött el erről az ősi turáni területről.

A khinai mondák szerint is itt élte gyermekkorát a turánság. Ez volt számára a Paradicsom, mely egyre több vizet veszítve, lassan mostohává lett hozzá s egyre nehezebb küzdelemmel adta meg a folyton szűkebbé váló kenyeret.

Turáni könyveim második kötetében, mikor a sámánizmusról beszéltem, röviden vázoltam azt a rettenetes küzdelmet, amit az ősembernek kellett vívnia addig, amíg meztelenségéből és fegyvertelenségéből kiemelkedve, a teremtés koronájává küzdötte fel magát. Ebben a küzdelemben fejlődik ki a család, a törzs, a magántulajdon. Ekkor ismeri meg a tüzet, ekkor készít ruhát, védő és támadó fegyvereket, ekkor épít házat, ekkor lesz vadász és halász s ekkor készíti az első tutajt, csónakot. És halad tovább a megkezdett úton. Magához édesget néhány állatot s lesz belőle állattenyésztő ember, aki már nincsen kiszolgáltatva a véletlen szerencsének akkor, mikor táplálékot kell szerezzen magának, hozzátartozóinak.

Bizonyára az asszony nép jön rá a növényrostokból való fonás-szövésre, majd néhány tápláléknövény

használatára s ezzel megvan adva az alapja annak, hogy földművelő legyen, akit helyhez köt a földbe vetett mag.

A kőből és csontból készített bunkók fejszék és kések mellé megszületik az őseMBER leghatalmasabb fegyvere, a nyíl is. Valami szerencsés véletlen aztán rávezeti a fémek ismeretére s ezzel elérkezik a fejlődés azon fokára, amely igazán a világ urává emelte. És amint egyre több és több dolgot ismer meg és fordít céljai szolgálatába, úgy nő kényelme, jóléte, megelégedése. Az élelemszerzés nem rabolja el már minden idejét, pihenhet is s pihenésében szerszámait, eszközeit előbb több gonddal, majd hosszú időt igénylő művészettel állítja elő és díszítgeti. Fúr, farag, rajzol, utánozza a természet jelenségeit s embertársát e munkáiban. Történnnek nagyobb, emlékezetreméltó események. Az ilyent eleinte a szájról-szájra adás tartja fenn, adja tovább. De a rajzolni tudó ember már felrajzolja ezeket s ebből a rajzolásból fejlődik ki az írása, amellyel maradandólag megörökíti azt, amit erre érdemesnek ítélt maga, családja vagy törzse.

Ezt a hosszú utat ebben az őshazában s ennek boldogabb korában tették meg az ősturánok. Elszaporodás és a vízapadás miatt, a boldog bőség napjai múlni kezdettek s az ember kényszerűségtől hajtva, rájön arra, hogy mesterségesen öntözze terményeit. Kutakat ás, vízvezető árkokat, csatornákat épít s minél mostohább lett hozzá a természet, annál nagyobb erővel védekezik s igyekszik olyan dolgok kitalálására, amelyeknek segélyével dacolhatott a természet mostohaságával. így fejlődik ki hatalmas kultúrája s még hatalmasabb kulturfelfogó képessége.

Meddig tartott ez a gigászi küzdelem a természettel, nem tudjuk, de végül is a végtelen természet győzött a véges emberen. Akármilyen ügyessé lett is, nem tudott megélni, akármilyen kicsinyre szabta is igényeit, nem tudta kielégíteni. Nem maradt előtte más választás, mint felvenni a vándorbotot s elmenni arra. amerre a vize s amerre a vízzel együtt könnyű, boldog élete is elszökött. így veszett el az ősi Paradicsom az ősturánokra nézve.

Még gondolatnak is tébolyító annak elképzelése, hogy egész nemzetek, az emberiség egy egész fajtája Kelt rendre vándorútra, hogy új hazát keressen, amely újra kenyeret ad-a keserves, verejtékes munka díjaként. Az elszökött víz kit északra vagy délre, kit keletre vagy nyugatra vezetett s ott adta vissza azt, amit az Őshazában elveszített. így vitte szét a világ minden tája felé, nagy-kultúráját, a Góbi-paradicsomát elveszített ember, hogy azt elterjessze az egész világon és lennt maradt embertársait is fölemelje arra a szellemi magaslatra, melyre ő feljutott. *Ez a turúnság örök érdeme az emberiség fejlődésének, szolgálatában.*

És az otthon maradtak? Kevesebben lévén, valahogy csak eléldégéltek, egy-egy csapatuk újra és újra elszakadt tőlük s az egyre mostohábbá váló természettel való küzdés lassanként minden idejüket leköti. Nincs már kényelem, nincsen fényűzés, hanem kínlódás, szegénység, nyomor, mely lassanként letörli róluk nagy részét annak a tudásnak, amit évezredek alatt szerzett meg, egy jobb korban született nemzedék. Csak a lelki nemesség s a magas fokú kulturképesség maradt meg még a legelszerencsétlenebbeknél is a mai napig.

II.

SZUMIROK.

1. A szumir föld.

Az ember életére az őt körülvevő természeti viszonyok oly döntő befolyást gyakorolnak, hogy egy-egy nép történetét, fejlődését vagy hanyatlását meg sem tudnók érteni, ha nem ösmernők azt a földet, amely hazáját képezte. Áll ez a szumirságra is s ezért kénytelenek vagyunk egy rövid pillantást vetni földjükre.

Azon a területen, ahol a bibliai hagyományok szerint a *Paradicsom* volt, Mezopotámiában feküdt Szumirország. Mezopotámia görög szó és folyamközt jelent. A terület ugyanis a Tigris és Eufrates folyó közén és partjain elterülő vidéket jelenti, amely terület ma valamivel nagyobb mint Nagymagyarország. Azért mondtam, hogy ma, mert az ősrégi időkben sokkal kisebb volt. Mezopotámiát északról és délről óriási hegyekből álló öv keríti. Ezekben a hegyekben télen igen nagy hideg van s nagyon sok hó esik, de a hideg telet majdnem átmenet nélküli forró nyár követi, mely a tömértelen havat gyorsan megolvasztja. Az olvadásból keletkezett víztömeg gyorsan rohan alá a meredek oldalakon, óriási tömegű földet sodorva magával. Ez a lehordott föld elporladt lávából s más vulkánikus iszapból áll, amely aztán a völgybe érkezve lerakodik s

csodálatos termékenységű talajt alkot. De nem csak a völgyet borítja el az áradások alkalmával iszapréteggel, hanem zavaros vizét a tengerig vive, annak a fenekére is folytonosan újabb rétegeket terít. Évenként 20-50 méternyi foglalt így el a tengerből, így évszázadok, évezredek alatt nagyon megnőtt az elfoglalt terület.

A tudomány megállapította, hogy az 500 kilométernyi egész Délmezopotámiai síkot a két folyó és mellékfolyói hordották le a hegyek oldalaiból. De írásos emlékeink is vannak a terjeszkedésről. A szumir korban *Eridu* városa, mely ma közel 100 kilométernyire van a Perzsa öböltől, tengeri kikötő volt. A Tigris és az Eufrates folyók ma egybeszakadnak s közösen ömlenek a tengerbe. A szumir időkben azonban külön külön érték el a Perzsa öblöt s torkolataik 50 kilométernél távolabb voltak egymástól.

Alsó Mezopotámia mély síkság, mely éppen szárazsága miatt alig emelkedik magasabbra a tenger szintjénél. A sok hordalék, amit évről-évre lesodor az áradat, lassan úgy feltölti a folyó medrét, hogy az a körülötte lévő síkság fölé emelkedik. Ez okozta itt is, hogy a folyók oly sokszor változtatták medrüket, mert a feltöltött folyamágyból ismét a mélyebben maradt völgyesedésen kerestek újabb utat. Az elhagyott folyómeder aztán holt ágakként vagy terjedelmes mocsarakként maradt meg, melyek vizét minden évben felfrissítették a tavaszi áradások. Ezek a viszonyok adták meg Mezopotámiának csodás termékenységét. Vulkánikus hordalékföld, bőséges víz és meleg éghajlat az a három kellék, amely a dús tenyészetet létrehozta. A buja növényzettel együtt jár a dús állatvilág. Még a történeti időkben is tele vannak a lápos mocsarak zsombékos

nádasai s az emelkedettebb helyek őserdei oroszlánokkal, szarvasokkal, bölényekkel, vízilovakkal s a vad-
disznók alig elképzelhető sokaságával, no meg a
szúnyogfélék miriárdjaival.

A tavaszi áradások tengerré változtatják egész Dél-
mezopotámiát s mikor az árvíz lefoly, a mélyedések
tele maradnak vízzel. Alig néhány nap alatt mindent
elborít aztán a növények rengetege. Mikor aztán meg-
jön a forró nyár, elpárolog, kiszárad a víz mindenünnen
s az addig mindent eltemető növényzet elszárad, kiég.
Még a talaj is összeropedezik s téglá keménységűvé
lesz ilyenkor. Bizony senki sem gondolná, hogy ez az
elátkozott száraz pusztá a világ leggazdagabb humuszu
területe, mely képes a belevetett magnak a 70-80-szo-
rosát visszaadni. De hogy ilyen legyen, ahhoz mester-
séges öntözés kell, csatornák, melyek vizet szállítanak
s védgátak, melyek a fölösleges átvízpusztításától meg-
óvják a művelt területet. A belsőázsiai pusztákról ide-
szakadt turáni szumirság pedig magával hozta ezek meg-
építésének tudományát s teremtett Délbabilioniából igazi
földi paradicsomot.

A két folyam közének északibb területe már nagyon
különbözik a déli részektől, mert magasabb fekvésű,
talaja nem olyan jó s a folyó ágyak mélyek, amiért
vízelvezetésre kevésbé alkalmasak.

E miatt árterületük sokkal kisebb s az áradás is
hamarabb lefoly róluk. A két folyó is nagy távolságra
van egymástól. így nem történik meg az, ami délen,
hogy a két folyó áradása elérje egymást s valóságos
tengerré alakítsa az országot. Ez az északibb terület
inkább legelőnek alkalmas, különösen az a rész, ahol
már a hegyek megkezdődnek. Ez és a magasabb hegy-

vidék már eléggé bőségesen kapnak esőt s így mester-séges öntözés nélkül is alkalmasok arra, hogy állandó növényi élet lehessen rajtuk. Az ezen területen lakók-nak nem okozott gondot sem a víztől való védekezés, sem a víz megőrzése. Itt nem történhetett meg az, hogy a folyó elhagyhatja régi medrét s ezzel megöli az addig ott éltek minden alkotását. Dél Mezopotámiában a csatornázás gondja mellett örökké a legügyesebb mér-nöki zsenialitással kellett arra törekedni, hogy védőgá-takkal megtarthassák a folyót régi medrében, hiszen a víztől függött megélhetésük.

A két folyó természete sem egyforma. A keleten folyó *Tigris* a Taurus hegységből ered s balpartján vé-gig kíséri a Zagrosz hegység, E hegyekből számos mel-lékfolyó ömlik belé s így majdnem mindig, bő vizű, Magasabb területen folyván esése is nagyobb. Mikor azonban a sík alföldre ér elkezd kanyarogni, mint a Tisza s egy helyen egészen közel kerül az Eufrateshez. De aztán újra eltávolodnak egymástól a testvérfolyók s csak 15 kilométerrel a tengerbe szakadás előtt egyesül-nek. Alsó folyásánál számos ágra szakad a Tigris és sok mocsaras, mélyen álló területet táplál vizével.

Az *Eufrates* nagyobb a Tigrisnél s az Ararát hegy vidékén ered. Előbb nyugatnak veszi irányát, de a hegyek által kényszerítve délnek fordul. Baloldalán a víz-szegény folyamközből alig kap valami szaporodást, jobboldalán pedig a szíriai sivatagból éppen semmit, így aztán a hegyek közötti vad rohanó folyóból, mire a síkságra ér, lomha folyású víz lesz, mely még vizé-nek bőségét is elveszíti. A hegyekből kikerkezésekor átlag 400 méter széles és 6 méter mély s mikor a tenger felé közeledik, már csak 200 méternyi a szélessége s

négy a mélysége. Az egész síkon ezernyi kanyarulatban cammog végig. Medrét még jobban feltölti, mint a Tigris, úgyhogy majdnem mindig magasabb a környező völgyénél. Természetesen így egész hosszában mocsarak veszik körül, amelyeket apróbb ágakon keresztül táplál vizével.

A két folyót egyesülése után *Satt-el-Arabnak* nevezik, Torkolatuk, dacára annak, hogy a Perzsa-öböl dagálya az egész folyói visszafelé való folyásra kényszeríti a dagályok idején, annyira eliszaposodott, hogy alig tud a vize lejutni a tengerbe a száznál több apró ágon. A feltöltődés olyan nagy, hogy csak évek kérdése már, hogy a két folyó újra elváljon egymástól és újra külön-külön szakadjon a tengerbe.

Mezopotámia annyira délen fekszik, hogy éghajlati viszonyai sokban elütnek a miénktől. Tulajdonképpen csak két évszaka van, a száraz és az esős. A száraz évszak a nyári rész, melyen minden életet leperzsel a forró nap, az esős évszak a termés ideje. Ez a mi telünknek felel meg, természetesen hó nélkül, de annál kiadósabb esőzéssel. Csak legéjszakai és keleten, főleg a nagy hegyekben esik hó, de itt aztán oly mennyiségben, hogy tavaszi olvadása egész tengert zúdít az alföldre.

A tengerpartot kivéve éghajlata szárazföldi, szélsőséges. Bagdad körülbelül a közepén fekszik a tenger és hegység távolságának. Januárban Bagdadban a hőmérő akárhányszor a fagypontra süllyed, augusztusban pedig 50 fokra is felmegy. A nyári melegre jellemző, hogy már napkeltekor 20-25 fok a hőmérséklet. A bennszülöttek ilyenkor nem is mennek ki házukból, hanem a minden ház alá épített másfél méternél is

mélyebb pinceszobába húzódnak s ott töltik az időt reggel 9-10 órától délután 5-6 óráig. Pedig még ezek a földalatti vermek is ritkán hűvösebbek + 30 foknál.

Ezt a nagy forróságot nem enyhítik a nálunk oly gyakori szelek és viharok. A nyugati pusztákról jövő szél teljesen páranélküli. Száraz és forró, még rosszabb, mintha nem fújna. Viharuk is van elég gyakran, de ez üdítő zápor helyett a pusztáról hordja be a homoktengert s felszaggatva az elszáradt növények kóróit, rohan végig az országon, majdnem elviselhetlenné téve a szabadban vagy sátorban való tartózkodást. Csak a téli hónapok adnak enyhülést, mikor a keleti és déli irányú szelek hoznak páratelt üdítő levegőt. A Földközi-tenger felőli páras szelek csak ritkán jutnak el Mezopotámia belsejébe. Ezekből láthatjuk már, hogy vajmi kevés eső lehet itt. Úgy is van. November második felétől április elejéig hull egy kevés eső, (alig 150 milliméternyi az” évi mennyiség), aztán több semmi. Évszámra még felhőt sem látni az égen. Csak a hegyvidéken van bővebben csapadék. Láttuk, hogy ebből lesznek az évi áradások.

Ilyen viszonyok mellett, a csatornázott és rendszeren öntözött területeken és a mocsárpartokon kívül, nyáron hiában keresünk növényi életet. A vadállatok is örökös vándorlásra vannak kényszerítve, hogy ennivalójukat feltalálhassák. A folyók és csatornák mentén a fátlan és cserjéjelen pusztát nyár, fűz és datolyapálmák, meg amariskusbokrok és egyéb bozótfélék élénkítik. A mai Mezopotámiában már nincsen oroszlán, sem bölény, de farkas és medve ma is bőven akad. A kutyák félig elvadulva élnek s a disznók csordástól barangolnak. Vízimadár és hal is akad elég bőven, sőt a Perzsa-

öbölből a cápák is felúsznak és bizonytalanná teszik a felfujt kecsketömlőkre épített tutajokon való közlekedést.

Ha már a kellemetlenségek rajzolásába ennyire belemelegedtem, megemlítem még, hogy van sok mérgegkigyó, meg skorpió is, amelyek életveszélyesek. A földmívesnek legnagyobb ellensége a sáska, mely óriási csoportokban jár egyik helyről a másikra s felfal mindent. Ahol megfordult a zöld ültetvényeken, nem hagy egy zöld levelet, egy gyenge rügyet. Szegény földmívesek inkább féligéretten aratják le gabonáikat, mint-hogy ezeknek a gaz rablóknak hagyják prédául. A rettenetes mennyiségű és fajtájú szúnyogokról már szóltam. De van másféle élősdik is bőven. Bolhák és tetvek, különösen tavasszal szaporák s a sok szenvedés mellett mindenféle betegségnek terjesztői.

Hogy ennyi baj mellett mégis olyan kapós volt ez a terület, annak oka igen egyszerű. Ezek a bajok többé-kevésbé másutt is előfordulnak, hanem másutt a világon sehol sem ad a mag 80-szoros termést. A szumirok óta alig változott e vidék éghajlata számbavehető módon. A nyomukba lépő szemiták s az őket felváltó perzsák fenntartották az öntöző és védő műveket. De mikor az arabok lettek úrrá e tájakon, elhanyagolták azokat s az ország egyrésze akkor váltott sivataggá. Az ozmánok már ilyenek találták, sőt valami keveset javítottak is rajta.

Csak nagy szorgalmú, magas kultúrájú és nagy-tudású nép teremthetett itt földi paradicsomot.

E nép a szumir volt.

2. A szumirok kora.

Mózes, a zsidó vallás megalapítója, hatodfélezer esztendővel ezelőttre teszi a világ teremtését. A japáni mondák kétennyinél is többről regélnek. Khinai és indiai hagyományok már százezer esztendőkről tudnak s a modern geológusok évmilliókról beszélnek.

Csak egy századdal ezelőtt is a legrégebbi időszámításnak az egyiptomit ösmerte a világ, amely nemcsak a Mózes által adott időkig, hanem még a görög mithologia képzelt koránál is visszább vezetett.

És most, mikor a már biztosan ismert legősibb turáni nép hazájába vezetem olvasóimat, még ezeknél is visszább kell mennünk jó pár ezer esztendővel, Nyolc-tízezer évnek sötétségét szaggatom széjjel olvasóim

előtt, hogy elvigyem ahhoz a néphez, melynek kultúrája, ha a modern technika vívmányait leszámítjuk, sok tekintetben túltett a main, mert a mai büszke kultúra minden nemes vonását megeljük náluk. A szumirból, mint életadó gyökérből, sarjazott tovább az emberi művelődés s bizony elégszer csak fattyúhajtás volt, ami nyugaton kinőtt vagy megmaradt belőle.

Egyik legmagyarabb lelkű elismert tudósunkat, boldogult Nagy Gézát szólaltatom meg:

„A legkülönbözőbb irányban tett újabb kutatások egyformán arra az eredményre jutottak, hogy a műveltség legidősibb hazája Kaldea, s megteremtője a szumir nép volt. Nincs egyetlen egy pontja a földkerekségnek, ahol a kultúra emlékei olyan messze nyúlnának vissza a réges-régmúlt időkbe, mint a Tigris és az Eufrátes által öntözött területen. A mindinkább szaporodó jelenségek szerint magában Khinában és Indiában, de amire

csak egy évtizeddel előbb is alig gondolt valaki, magában Egyiptomban is, későbbi időben és Kaldea ősműveltségének befolyása alatt honosodott meg a civilizáció.”

Ball angol tudós kimutatta a kaldeai kultúra hatását a khinai kultúrára is, Pröhle Vilmos magyar tudósunk pedig bebizonyította a szumir és khinai írás egy-tőből való származását. A khinai krónikák őrzik annak emlékét, hogy a régi fonalcsomózásból átmentek a tulajdonképpeni írásra még azelőtt, mielőtt a Küen-Lün vidékéről az alföldre leereszkedtek volna. A szumir őskor történeti dolgait tárgyaló cseréptáblák még nincsenek megfejtve, de a khinai hagyomány már tanú arra, hogy a szumirok is az őshazából vitték magukkal kultúrájukat.

Honnan tudjuk ezt az ősrégi kort megállapítani, méltán merült fel a gondolat. Hogy minden kétséget kizárjunk, elmondjuk az idő meghatározás alapját. A szumiroknak volt már naptárjuk, ismerték a csillagos eget és annak változásait, Az évet a téli napfordulattól számították. Lagosban, Akkádban pedig a napnak a Kos csillagzatban való állásától. Ez adatokból minden jobb maturáns is ki tudja számítani, hogy a fenti idő a Kr. e. hatodik ezredbe esik, mert a téli napfordulat a Kr. e. 5750-ik esztendő előtt esik össze a Kos csillagzatban való állásával. 5750-től 4000-ig már a Halak, 4000-től 2250-ig a Vízöntővel kezdődött a téli napfordulat. Kr. e. 3000 körülőtől már pontos naptári adatok állanak rendelkezésünkre. Egy másik adat megerősíti ezt a csillagászati számítást. A „Bint-el-Emir” (az Emir leánya) nevű földhalom 29 méter magas volt. Felásásakor három egymás alatt fekvő romréteget találtak. A legfelső réteg Ur-Gur (Ur-Bahu) király temploma romjait foglalta ma-

gában a Kr. e. 2800. évből. Ennek színvonalát alatta találták Sargón király és fia Naram-sin építkezéseinek maradványát. Naram-sin uralkodásának idejét tudjuk. A sziparai naptemplom alapító okmányában Nabunahid király adata szerint Naram-sin ideje a Kr. e. 3800. esztendőre esik. E második réteg alatt, kilenc méter mélységig, épületromokból tégladarabokat és széttörde-
iődött felirásos cserépdarabokból álló réteget találtak. Innen került elő négy és fél méternyi mélységből egy téglából épített oltár is. Az ezen réteget borító földtö-
meg felgyülésére – az ásatásokból kitűnt, mértéket alkalmazva, – legalább 2500 esztendő kellett. Tehát ez az eddig feltalált legrégebb építkezés Kr. e. a hetedik é-
vezredből való.

Nézzük meg ezzel szemben a többi ősrégi nép dolgait. Egyiptom legrégebb írott emléke Kr. e. 3800 év körüli s Menés király hatodik utódától származnak, Menésnél 200 évvel későbből. Menés az, aki a papok kezéből kiragadja a világi hatalmat s egész Egyiptomot egyesíti uralma alatt. Az Egyiptomi kultúra azonban sokkal messzebb nyúlik vissza Menés koránál, mert a papi uralom korát legalább ezer esztendőre kell ten-
nünk. Az egyiptomi nomád khámiták, mint a legújabb kutatások bizonyítják, a szumiroktól kapták kultúrájukat. Az egyiptomi időszámítást Manethó töredékesen fennmaradt történeti munkájából elég pontosan meg-
állapíthatjuk. De csillagászati ellenőrzést kiállít bizonyítékunk is van. Menkara király uralkodása kilen-
cedik évéből feljegyezték a Siriusnak egy hajnali felkelését. Ez pedig Kr. e. 3009-3005 évek között történt.

A csillagászati kiszámítás és Manethó időszámítása között alig pár év az eltérés. Ebből bebizonyul, hogy

az egyiptomi állam Kr. e. 4000 évvel alapított s 5000 évnél nem régebb az egyiptomi kultúra sem.

Khinánál kissé nehezebb az ellenőrzés, mert 60 éves ciklusokban számít. Kr. e. 2400 évről ismerjük az első khinai naptárt, melynek időszámítása Kr. e. 2637-ig megy vissza. A legrégebb csillagászati feljegyzés khinában Kr. e. 2400 év körülről van. Ebben a sarkcsillagot jelölik meg, mely akkor a Sárkány csoport 10. I. jelzésű ötödrangú csillaga volt. Arról azonban nincs feljegyzésünk, hogy pár század előtt a sarkcsillag a harmadrangú Sárkány csillag volt. 200 évvel későbből találjuk feljegyezve a holdjárás tizenkilenc éves ciklusát.

Khina csillagászatilag ellenőrizhető időszámítása tehát a Kr. e. 2700 évig terjed. Fu-szi császárt minden történetíró már valóságos történeti személynek tekinti. A krónikák időszámítása szerint a Kr. e. 2852. évben lépett trónra. Székhelye a Ktien-Lün vidékén, tehát még az őshaza szélén volt. Hogy a khinai kultúra kezdetei legalább 1000 esztendővel régebbiek, az bizonyos. A hagyományok még ennél nagyobb időközöt töltenek meg olyan eseményekkel, amelyek legalább is a való történet látszatával bírnak.

Európában az ezen korból való legrégebb leletek a *dániai* konyhahulladék-halmok. Nézzük meg ezeknek először a régiségét. A jelen geológiai alakulás és az ezt megelőző negyedkor fordulóját csillagászati számítások alapján a Kr. e. IV-ik évezredre teszik. Ezt azonban pár ezer évre terjedő átmeneti korszak előzi meg. A jég már elolvadt s az édesvízi turfaréteg lerakodáson elsőként a törpenyír tűnik fel. A nyír után a fenyő következett, mely a neolithkor végéig tartott. Csak ezután következik a tölgy, melyet időszámításunk elején a

bükk váltott fel. A bronzkor a tölgy idejében kezdődik, Úgy a tölgy, mint az ezt megelőző fenyőerdőségek korszakát 2-2 ezer esztendőre teszik. így a Kr. előtti 4000 évet kapjuk meg. A neolithkor tartalmát a svájci geológusok és régészek 3-4 ezer esztendőre számították. Ez a számítás tehát a Kr. e. 4-ik, legfőljebb 5-ik ezredre utal. Az említett dániai konyhahulladék-halmok a fent említett dániai fenyőflórának lelegejéről valók, amikor még a neolithkor csiszolt kőszerszámai nem szorították ki a durvább kőkor pattogatott kőszerszámain

E sok megbízható adatot összevetve kiderül, hogy a szumir kultúra kezdete Kr. e. 6-7 ezer évvel, a khinai 3-4 ezer évvel Kr. előtt kezdődött. De azt is, hogy a dániai konyhahulladék halmok 4-5 ezer évesek.

Miért emlegetem itt a konyhahulladék halmokat s azoknak Kr. előtti 5000 éves voltát? Mindjárt meglátjuk.

A „nagy és mívelt Nyugat” népe ma az árja, vagy indoeurópai, vagy ha úgy tetszik indogermán. Ez a faj ma a világ ura. A persa világbirodalom megalapítása óta ez a faj ragadta magához a vezetést, kicsikarva a szémiectől, részben megosztva velük. A szémiiek a turániaktól vették volt el azt. Az indogermánfajta Indiában, Iránban, Hellaszban, Itáliában, majd egész nyugati Európában, legújabban Oroszországban teszi meg magát az emberiség vezérlő és uralkodó fájának. Negyedik ezrede, hogy fokozatosan elárasztja az óvilágot s az utolsó félezredben az egész földet. Tudósaik bebizonyították, hogy a jégkorszakot Európában élték keresztül s állítják, hogy ez alatt az idő alatt szököttek ki.

Nos a konyhahulladékhalmok ezt megerősítik, Szumiria virágzásával egy időből valók ezek. Nézzük

meg mit láttunk meg ezekből. A legkezdetlegesebb s a legszegényebb viszonyok között való tengődést, a legalantasabb kulturális fokon való állást Dánia indogermán népénél akkor, amikor Szumiriában, sőt Egyiptomban is, már erősített városokat építenek az emberek, rendezett vallásos, társadalmi és állami szervezet között élnek. A földet megművelik, gabonát termesztenek s értenek az ércek feldolgozásához. Megfigyelik a csillagok járását, megvetik a mennyiségtan alapjait és már ismerik az írást.

Milyen rettenetes mélyen állott alattuk az ősrajság, egyetlen házi állatával, a kutyával s durva csont, vagy pattogás által előállított kőeszközeivel, kőfegyvereivel s a barlangok falára mázolt iromba rajzaival. A 7-8 ezer éves Nippur romjaiból egy csodálatos kultúrájú nép nagy városa kerül elénk palotákkal, templomokkal, aszfaltozott utcáik torkolataiban tágas terekkel, ligetekkel s mindezekben még ma is csodálat tárgyát képező szoborművekkel. Hát a 4-5 ezer éves konyhahulladékhalmbokból mi került elénk! Ételmaradványok milliónyi osztrigahéjból, hering, angolna, lazac és más halfélék s szarvasok, őzek, vaddisznók, medvék, farkasok, rókák, nyestek, hódok, hattyúk s más vízimadarak csontjaiból, Aztán összetörött kő és csontszerszámok, íme az árja, íme a túrán.

3. A szumir nép.

A szumir népnek még az emléke is elveszett volt, Oly erősen ült a nyakára a szemita faj s úgy megsemmisítette, hogy az ókori műveit népeknek nem is volt róla fogalmuk. A történetírók ősapjának nevezett Heródot is csak sejti őket, de nem ősméri. A szumir népről

csak néhány évtizede tudunk valamit újra, hiszen kultúrájának örököseit is majdnem a mesék világából valóknak hitték volna, ha a biblia nem tanúskodik mellettük.

Azok a népek, amelyek a mi korunkban élnek a szumirság ősi földjén, sem tudtak róluk semmit s azokat a hegymagasságú, részben már kiásott dombokat, amelyek alatt ezek az ősi városok voltak eltemetve, az özönvíz által összehordott földrakásoknak hitték és nevezték. Nem csoda, hiszen már négyezer esztendővel ezelőtt csak az emlékezetük élt s nyelvük már csak mint templomi szent nyelv szolgált a babiloni és asszír papok ajkán az istentiszteleteken, úgy mint az ezer éve kihalt latin nyelv, a mai korban, a római katolikusoknál. A szumirság elpusztult vagy beleolvadt a babiloniba, amely nyomába lépett, átvette kultúráját s azt a viláгурalmat, amelyet a szumirság és fajrokonai alapítottak a mai Mezopotámiában, Persiában, Szíriában és Palesztinában.

Pusztulásuk okát ma könnyen megértjük. Az emberiség élősdi fajtája, az akkor még vad hordánál nem egyéb szemiség, tört reájuk s nemcsak elszívta életerejüket, hanem őket is megsemmisítette, magába olvasztotta. Az eltanult tudományokra és művészetekre reá nyomta a maga érzéki bélyegét s így közelebb vitte ahhoz az állapothoz, hogy a ma kulturnak nevezett népek könnyebben magukévá tehessék. Hogy jutottunk ennek a népnek ismeretéhez, méltán kérdezheti akárki, ha még az emlékezete is elveszett volt? A felelet egyszerű. Néhány, a földből előkerült őskori darab reá irányította az ember figyelmét. A múlt század második negyedében ázni kezdettek s mindig csodálatosabb dolgokra akadtak, többek között írásos cserélapokra is,

amelyeket sikerült megfejteni. És ezekből kiderült, hogy a Bibliában elmondott történetek nagyrésze – jó pár ezer esztendővel régebben felírva, – mind megvannak bennük. Ekkor indul meg a versengés arra nézve, hogy minden módosabb kultúrnép, minél több emléket ásathasson ki a 10-30 méter mélyen fekvő ősi kincsekből. Meg is töltötték múzeumaikat vele mindannyian, csak éppen nekünk nincs belőle majdnem semmi.

Pedig hát éppen nekünk kellett volna legjobban igyekeznünk e kincsek megszerzésére, amelyek nem aranyból-ezüstből vannak ugyan, de mégis drágábbak annál, mert ... „a külföldi tudósok majdnem egyhangúlag bizonyítják, hogy a megfejtett *szumér nyelv az összes ma élő turáni nyelvek közül a magyarhoz áll a legközelebb.*”

Ez pedig azt jelenti, hogy a ma élő népek közül a mi családfánk a legrégebb s ha éppen kedvünk tartaná, most már mi nézhetnők le olyanformán a *nyugat nagy és művelt népeit*, ahogy ők akartak minket az utolsók utolsójává tenni.

Akadtak tudósok, élükön a zsidó Halévyvel, akik kétségbevonták azt, hogy a szémi beözönlés előtt lett volna még egy más nép és ország is Mezopotámiában. Ezek szerint mese mindaz, amit a szumir és vele rokon népről, nyelvről, vallásról és műveltségről beszélnek, mert ilyen sohasem volt Mezopotámiában. Ott minden csak szémi volt. Övék minden érdem, az Isten kiválasztott fajáé és népéé. Az ékiratok, melyből a szumir is vele testvér népekre és testvér nyelvekre következettek, aem egyéb mint a szémita (assíri és babiloni) papság ügyesen kieszelt titkos írása. Nagyon sokan Halévy Pártjára állottak, a kérdéssel foglalkozó tudósok közül.

Talán ez az oka, hogy nálunk a szumir kérdés nem vert olyan hullámokat, mint ahogy ezt nemzeti és faji érdekünk megkívánta volna. Dehát sajtónk szémi kézben van és volt, nyelvészeti tudományunk is ezek kezébe került s mikor Goldzieher Ignác 1892 okt. 3-án a tudományos akadémia gyűlésén Halévy elveit jóváhagyva, eldobta a turáni elméletet, nem akadt olyan bátorszavú magyar, aki a szémi sajtóhatalom jóvoltából közneveltség tárgyává tette volna magát.

Amíg nálunk ez a nagy csend járta, addig az angolok, franciák és németek nagyrésze folyton úgy tárgyalja a szumir népet, mint ősturánokat. Adatot adat mellé helyeznek, új felfedezéseket tesznek. A szumir tagadók táborába átpártolt tudósok, közöttük a leghíresebb, a német Delitzsch Frigyes is, meggyőződnek tévedésükről s tudásuk egész erejével gyűjtve össze az anyagot, kétségtelenül bebizonyítják a szumir nép létezését s majdnem kétségbevonhatatlannak tüntetik fel a turáni fajhoz való tartozását. Legújabban a zsidó Kahn maró gúnnyal és gyűlölködő hangon száll síkra a szémita elmélet mellett. Egész okoskodása kártyavárként omlik össze azon az egyszerű tényen, hogy a szumir volt a letelepedett földmivelő nép s a szémita a bevándorló nomád.

Az a gazdag terület, mely Mezopotámiát alkotja, éppen olyan népvándorlási ütközőpont volt, mint Magyarország. Északról és keletről a pásztorkodó népek, nyugatról a puszták vad nomádjai vették körül s déli oldalán is a jól hajózható tenger tették a különféle népeknek könnyen megközelíthetővé.

A letelepült nép vagyona mindig kívánatos volt a

nomád, pásztorkodó és vadász-halász népek előtt. Igaz, hogy a letelepedett földművelő és a nomád sok tekintetben egymásra vannak utalva. Mindenkinek van olyan java, ami a másiknak hiányzik s így ezek megszerzése kicserélése barátságos érintkezést fejt ki köztük. De éppen az érintkezésből kifejlődött egymás megismerése lesz azután a későbbi ellenségeskedések okozója. A földművelővel szemben a nomád igazi szegénylegény, aki kapzsi vágytól űzve, igyekszik a földművesek előtte nagy kincseknek látszó javait, erőszak árán is megszerezni. Viszont az erős és állandó munkával dolgozó földműves törekszik nehéz verejtékkel megszerzett vagyonát megvédeni. Igazában félkezében az ekeszarvát, a másikban kardját kellett tartania a letelepedettnek, hogy a hegyekből, vagy a pusztákról gyorsan rájuk csapó s oda épp oly gyorsan visszamenekülhető nomádokat féken tarthassák. A békés munka, a harci éretnyek kifejlesztésére nem alkalmas s így a védekezés sem biztos, különösen gyors meglepetés esetén. A védelemnek biztosítására lassankint fizetett embereket kezd alkalmazni a letelepedett. Talán ebből fejlődött ki az állandó katonaság intézménye. A harc a letelepült és nomád között állandóvá lesz. Az összeütközéseknél - - a legfennebb életét kockáztató nomádok győzedelmeskednek. A győzöből letelepedő válik, a harcos osztály, a legyőzött pedig vagy összeelegyedik vele, vagy szolgál sorba jut. Az új urak (az új letelepedettek) most átveszik a többi nomáddal való küzdelmet s így tart ez, amíg őt is le nem győzik.

Erre tanít bennünket a történelem.

A mezopotámiai alföld sorsa is ez. A folyamköz «lső települőinek, a szumiroknak főfészke a legdélibb

rész, melyet saját nyelvükön *Kingi*-nek (ország) neveztek el. Az „Ország” az ősrégi korban valószínűleg egységes királyság volt. A kiásott cseréptáblákon pontos királyi névjegyzékeket találunk, amelyben a világ teremtésétől fogva, megszakítás nélküli sorozatban vannak felsorolva az uralkodók.

Szumir országnak erről az Ősrégi, egységes koráról még keveset tudunk. Az eddig megfejtett cseréptáblák már arról a korról adnak felvilágosítást, mikor a szumir birodalom felbomlott s az egységes központi hatalom helyét apró „városkirályságok” foglalták el, melyeknek élén az egyházi és világi ügyeket egyaránt intéző papi fejedelmek állottak.

Szumirországban is megtörtént az a történelemben annyiszor megismétlődő eset, hogy a papság magához ragadta az államhatalmat. A vallási viszonyoknak természetes következménye az, hogy az egyes városok, külön-külön helyi szentélyeik főpapjainak kerültek az uralma alá.

Több történetíró annak a véleményének ad kifejezést, hogy a szumir népnek nem is volt egységes trszága, hanem apróbb országocskákból állott, mint a sokkal későbbi Görögország. Ha ez derülne is ki a még lappangó feliratokból, ennek csak azt a magyarázatát tudnók adni, hogy a szumir törzsek vagy nem egyszerre és egyidőben foglalták el az országot, vagy pedig, hogy az együtt érkezett törzsek megosztották az új foglaláson. így, vagy úgy, mindenik törzs megtartotta birtokát s élt törzs fejedelmei alatt, kiknek hatalma, erődített városára s a közelébe fekvő néhány falura és lányára szorítkozott. A központi nagyhatalom létezése mellett azonban, máris olyan erős érvek kerültek nap-

fényre, amelyek az ellenkezőt lehetetlen színben tüntetik fel.

A szumirok turáni voltának döntő bizonyító kait röviden ideiktatjuk, mert éppen magyar részről dobták be újra a kételkedés mérgező mételyét a magyar köztudatba. Hiba ne essék szavamban, a szumir kérdéssel

Szumir papi fejedelem feje.

foglalkozott „magyaroknak” eddig az volt az érdeke, hogy saját szémi fajuknak sajátítsák ki a szumirságot is.

Hogy a szumirok sajátos nyelvét megösmérjük, arra éppen elég anyag áll rendelkezésünkre. Ezenkívül oly művészien kidolgozott szobrok is maradtak reánk, hogy egyedül ezekből is eldönthető lenne a fajiság.

Hogy a szobrok hívek, arra tanúságtétel a velük együtt fennmaradt állatszobrok nagy száma, melyeknek méretei a lehető legpontosabbak.

A szumir szobrok embere zömök, izmos, vállas, hízásra hajlónak látszó. A láb rövid, a test közepe a köldök tájékára esik. Feje rövid és kerek. A koponya

hátsó oldala nagy és domború. Nem ellaposodott, mint a dinárinak nevezett embertípusé, amely olyan, mintha a teremtéskor a jó Isten nyakonvágta volna. A pofacsontok kiállók, a szem nem apró és gyengén ferde metszésű. Az arcél hármasságosultsága jó. Homloktól orrnýeregig, onnan az orrhegyig, onnan az állcsúcsig

majdnem egyenlő. A homlok rendszeren hátrahajló s az erős pofacsontok még emelik e hatást. A fej keresztben mindig széles s teteje felé nem elkeskenyülő. Az orrnýereg csak kissé befelé hajló s folytatása mindig jól fejlett, egyenes orr, a csont és a porcok találkozásánál oly szép és szabályos erősödéssel, mint a legszebb kaukázusi ormál. Az orrtő kissé széles, amit az orrcimpák vastag-

Szardanapál király felesége. sága fokoz. Az orr alatti felső ajakleffenýű keskeny, az ezt befejező ajakkal együtt. Keskeny az alsó ajak is, de egyik sem zsinórszerű karvaly száý, hanem szépen ívelt és tagolt, bár kissé nagy. A kettős tagoltságú állcsúcs nem hátraeső, inkább kissé előrenýülő. Az áll alja sem sovány, az állsontra egyenesen kifeszített bőrlap, hanem gyöngén ívelt, ami az arc összhangját tökéletessé teszi. A fül elhelyezkedése is

Elamita.

Izraelita.

Babilónia

Júdeai.

Arab.

jellegzetes. Egyenesen áll a testvonal hosszában, nerris hajlik el attól hátrafelé s így az arc felső részét nem teszi nyújtotta, mint a szémi fül. Szőrözetük, hajuk gyöngye volt s talán emiatt jött divatba a férfiaknak arc és fej borotválása. Az egész arc nemesen emberies s főleg a gyöngédebb vonású női szobroknál finom és

Marduk isten.

szép. A fej sohasem kicsiny s a zömök testet szépen egészíti ki. A mellkas domború, karok-lábak nem hosszúak s a kéz és lábfej jellegzetesen kicsiny, mint az összes turániaknál.

Ha ezeket a jellegeket komolyan vizsgálat tárgyává tesszük, akkor az eredmény először egy csomó negatívum. Nincs egyetlen vonás rajtuk, ami a szémi típussal egyező. De az árjasággal sem egyezik semmi sem. Néger nem, pápua nem, sem maláj, sem indián. Ezt a

sok tagadást a tudósok egész sora állapította meg. Több tudós pozitívumként vallotta, hogy turáni fajúak. Az általam itt felhozott, részben megállapított jellegek kétségtelenül igazolják a turáni fajiságot.

Erős érvük volt a szumir tagadóknak az a valóság, hogy még a legősibb szumir szobrok istenképei is szakállal és bajusszal vannak ábrázolva. A szumir-

ság pedig arcát és fejét borotválta. Aki nem restelli a sémi és szumir szobrok összehasonlítását, az az első percekben meggyőződhetik arról, hogy a szakállas és bajszos szumir szobrok arca teljesen elüt a sémi szobroktól. Egyetlen egy sincs közöttük, amelyiknek jellegzetes szemita orra, lefedt vagy duzzadt alsó ajka, majdnem egymást érő nagy szemei s ferdén hajló füle volna.

A másodkézből vett ítéletek alapján mondott vélemények nem számíthatnak komoly elhívésre.

4. A szumir nyelv.

Hosszú időn keresztül erős vita tárgyát képezte a szumir nyelv. Itt is ott vannak a mi „magyarjaink” az híres tagadásukkal. Nézzük csak, hogy is okosodnak.

„A szumir nyelvet hangtanában, nyelvtanában és szótárában kellőleg földerítették a kutatások. De ezen a téren csak egy tagadásig jutott a tudomány, addig, hogy a szumir nyelv semmi esetre sem sémi.” Pedig hát a külföldi kutatók ez egyen kívül még egy egész csomó „nem „-et mondtak. Vajon hová tették ezeket? Megkerestem őket. íme:

Biztosan megállapították a nyelvészek azt, hogy a szumir nyelvnek semmi köze az egyiptomihoz a sémihez, még kevesebb az árjához. Ezt akkor verték egymás fejéhez, mikor mindenik a maga népének akarta kisajátítani a szumir ősiségét.

Csak egyetlen pozitívum volt e kutatásokban az, hogy: a szumir turáni nyelv. Mit mondanak erre a mi Magyarjaink? „A pozitív eredményt hirdetőik csak egy pozitívumról győztek meg arról, hogy a hasonlítatok

sem a szumirhoz, sem a hasonlításul vont nyelvhez vagy pedig egyikhez sem értettek.” Még a jövőt is elkuvikolják, mint a halál madarak, mikor azt mondják^ hogy a hosszú évezredek miatt még visszakövetkeztetni sem lehet s így minden kísérlet hiábavaló. Ez is másod, sőt harmadkézből vett; csalhatatlan kinyilatkoztatás. Nézzünk a szemébe a dolognak. A japánnak és koreainak másfélezer éves írott emlékei vannak s ezeket az emlékeket a mai nemzedék még megérti. A zsidó biblia egy része is jól megvan harmadfél évezredes s aki zsidóul tud, még ma is megérti. A szanszkrit nyelvet minden kétségeskedés nélkül használják fel a filológusok, pedig azok legalább háromezer éves múltat tekintenek vissza. A khinainak negyedfélezer esztendősek az írott emlékei s a mai kor intelligensebbjei mégis megértik. Az egyiptomi ősi nyelvet nyugodtan hasonlítgatják a máig élt egyiptomi kopt nyelvvel s minden ősegyiptomi szót, vagy szógyököt megtalálnak benne. Pedig ezeket is ötödfél ezer esztendő választja el egymástól.

Ezek mind tények, ezek mind lehetségesek voltak. Miért volna hát lehetetlenség a láncszem következő fokán álló, hatodfélezeréves szumir nyelvet a tudományos összehasonlító nyelvészet keretébe belevonni, ha hangtanában, nyelvtanában és szótárában már fel van derítve 1

Azért tán, mert a hasonlítókat nem tudtak szumirul? De hiszen ott vannak a szumir hang- és nyelvtanok meg a szótárak.

Vagy tán azért, mert nem értettek a turáni nyelvekhez? De hiszen ott vannak a világirodalom legtekélyesebb, módszeresen megírt munkái, amelyeknek

megállapításai tízszeres tűzpróbán mentek keresztül. Ha most ezeket szakmabeli ember összeveti, feldolgozza, arra igazán csak a rosszakarat mondhatja reá, hogy ezen a téren analfabéta. Talán az elevenre tapintunk, ha megmondjuk, hogy ez a nagy *nemlehetés* azért volt és van, mert enélkül hamar kiderülne az a nem kívánt valóság, hogy a szumir nyelv mégis csak a turániak üke volt.

Kis kötetünkben nem adhatunk rendszeres és

Körmenet a bálványokkal.

részletes nyelvi összehasonlító anyagot. De annyit mégis kötelességünk nyújtani, hogy a valóság kézzel foghatóvá tétessék általa. Az itt következő, talán száraznak látszó részben, röviden igyekezünk összefoglalni azokat a döntő tényeket, amelyek a szumir nyelv turáni voltát igazolják. Nem hagyjuk érintetlenül azt a mindinkább kifejeződő véleményt sem, hogy a ma élő turáni nyelvek közül a magyar volna az, amely a szumirhoz legközelebb áll. Halévy tagadó elméletét a Nippurban kiásott, eddig legrégebbi időből származó, feliratos cserepek és szoborfej döntötte meg. Ezek a feliratok szumir nyelv-

vüek s az derült ki belőlük, hogy az ékírást csakugyan a szumirok találták fel. Ezt az el és visszapártolt De-litzsch bizonyította be 1896-ban. Még ugyanazon évben a rigai régészeti kongresszuson Hermann K. A. professzor felújítja a turáni elméletet s felsorolja ennek kiderített bizonyítékait:

I. A szumir nyelvben ugyanolyan hangtani rendszer van, mint a turáni nyelvekben.

II. Megvan benne a turáni nyelveket jellemző hangzóilleszkedés.

III. A főbb szavak, a számnevek, névmások és igék ethimologiailag egyeznek a turáni nyelvekkel.

IV. Ezeken kívül a szavaknak még olyan tömege és sorozata egyezik a turáni szókinccsel, ami nem lehet véletlenség.

Ezeket a megállapításokat példákkal illusztrálta, amely példáknek a számát a kutatók azóta megsokszorozták. Oppert és Rawlinson kimondották, hogy a turáni és a magyar nyelvek ismerete nélkül nem is lehet a szumir írások komoly megfejtésére gondolni. És még sincs egyetlen magyar ifjú tudósunk, aki a szumirral komolyan foglalkoznék, nincsen egyetlen diákunk, aki ilyen irányban készülne. Dehát az sincs, akitől tanulhatna. Csonkamagyarország négy nagy egyetemén minden egyéb van, csak az ősmagyar rokonság kutatásához szükséges nyelvek és népek történetének nincsen tanszéke.

Mutatóban nézzünk meg néhány apróságot. A magyar: *nap* szóval nem tudtak mit kezdeni a tudósok. Nem volt annak rokona sehol. A szumir az eget, a fényt és az Istent nevezi meg evvel a szóval.

Egy másik szót is ide iktatok. Hogy azon keresz-

tül beláthassunk a nyelvészet műhelyébe.

Dingir a szumirban Istent jelent. Ez a szó megvan az etruszk nyelvben is: tinger, tinia és tin alakokban. A japáni és khinai nyelvekben a szóvég elhagyásával: *ien* maradt meg Isten jelentéssel. Az Egyiptomot meghódító turáni hikszooszok; ten, aten nevű istenüket akarták az egyiptomiakra ráerőszakolni. A török-tatár és mongol nyelvekben ma is Dengir az Isten neve. A régi bolgár feliratok egy részét megfejtetlek. Úgy az oroszországi, mint a balkáni leleteken, Dingir az Isten neve. A bolgárokról ma már tudjuk, hogy a hunnok egyik törzse volt. Azt is tudjuk, hogy a hunn és magyar ikertestvér-nép. Ez való. De akkor a magyarban is meg kell lennie ennek a szónak. Sokan a magyar tenger szóra gondoltak, de ennek a szónak ma még nem tudjuk urát adni. A jelentésbeli különbség olyan nagy, hogy egyelőre nem szabad a hasonlításba vonni. A khinai és japán nyelvből láttuk, hogy a szumir szó *gir* (ger) végződése elmaradt. Ugyan így az ethruskban is. Ebből arra lehet következtetni, hogy ez a rész talán nem is tartozott az Isten jelentéséhez, hanem csak valami járulék rész lehetett. Megmaradna tehát az Isten névre a: tim (din) alak. A magyar Isten szó második része: ten. Ez jelenthetné tehát az Istent. De mit keres előtte az is? A halotti beszédben az őst még is(e), (isemuk: őszünk) fejezi ki. Valószínű, hogy a magyar szó *fen* tagja előtt az *ise* csak jelző s ebből lett a magyar Isten, amely tehát eredetileg ősz-istent (is-ten, ősz-ten) jelentett. Ha ez a fejtegetés még nem is állana meg a helyét, megvilágítja azt, hogy egy magyar miképpen használhatja fel anyanyelve részeit is, olyan hasonlításokra, amire idegen reá nem jöhet.

Adda a szumirban atyát-jelent. A török és mongolban e szó atának hangzik. Ide iktatom *adda* ragos alakjait: *adda*: atya, *adda-ra*: atyának, *addaku*: atyához, *addata*: atyában, *addaga*: atyára, *adda gelal*: atya felett, *adda lalge*: atya alá, *addana*: atyától, *addala*”: atyába, *addalal*: atyáé, *addakit*: atyával, *addali*: atya által, *addagim*: atyaként, *addasa*: atyáért és *addagáb*: atya ellen. A birtokragos alakban: *addamu*: atyám, *addazu*: atyád, *addana*, vagy *addani*: atyja, *addamén*; *atyánk*, *addazane*; *atyátok*, *addanene*: atyjuk. A birtokragos alakok után jöhetnek a többi ragok. Pl. *addara*: atyának, *addanira*: atyjának. A többesrag: *mész*. Ez a szó végére jön s utána jön a többi rag. Pl. *Addameszra*: atyáknak, *addanimeszra*: atyjuknak.

Néhány olyan szóhasonlítást jegyzek ide, melyek a turáni nyelvcsaláddal való feltűnő egyezést igazolják:

Szumir: pl. Magyar: fül. Protoméd: peri. Lap: beele. Zürjén: pel. Votják: pel, Mordvin: pile. Cseremisiz: peles. Osztják: pel. Vogul: pel.

Szumir: tim (tam). Magyar: tó. Zürjén: ti. Osztják: teu. Vogul: tuo.

Szumir: szár. Magyar: szél, szád (vimnek a széle.) Finn: szürje, Észt: szórva. Zürjén: cela. Mordvin: cir, szire, szir. Cseremisiz: szir, szór. Osztják: szil, szül, Vogul: szel, szil.

Szumir: id. Magyar: itt. Protoméd: it. Votják: inti.

Szumir: aj. Magyar: agg. Finn: eije. Lapp: aija. Zürjén: aj. Vogul: jaj.

Szumir: ar. Magyar: orr.

Szumir: szi (szilim). Magyar: szem. Finn: szilme. Észt. szilm. Lalpp: calme. Zürjén: szin. Votják: szin

Mordvin: szelme. Cseremisz: szinze. Osztják: sziem.
Vogul: szem.

Szumir: sza, szí. Magyar: szív. Finn: sziden.
Észt: szüdde. Zúrjén: szjőlem. Votják: szulem. Mordvin: szedei. Cseremisz: szim. Osztják: szemm. Vogul: sziiin.

Szumir: huzu. Magyar hús. Mordvin: kiske. Osztják: koszem.

Szumir: gir, (hasítani.) Magyar: gerezd. Fin: koro.
Zúrjén: ger.

Szumir: hal. Magyar hal. Finn: kala. Észt: kala.
Lapp: guole. kuole. Votják: kala. Cseremisz: kol. Mordvin: kai. Osztják: kul. Vogul: kul, chul. Mongol: kai.
Tunguz: olo.

Szumir: til. Magyar: teli. Protoméd: tar. Finn: tejszi
Észt: teisz. Lapp: tevasz. Zúrjén: tir. Votják: tir. Osztják: telin. Vogul: taul. Török-tatár: tolu.

Szumir: chal (ölni). Magyar: halni. Finn: kuolen.
Észt: kólem. Zúrjén: kula. Votják: kulo. Mordvin: kulin.
Cseremisz: kolek. Osztják: kadem, chalem. Vogul: kalem.

Szumir: tur gyermek. Magyar: sarj. Protoméd: tar. Finn: ter. (Csak a ti-ter összetételben) Mordvin: cora.

Szumir: cegul fiu. Köztörök: ogul. Altai: aul, Csagataj; oui. Csavas: ivil.

Szumir: uru (him, férfi). Magyar: úr.

Szumir: urud. Magyar: réz. Finn: rauta, (vas),
Észt: raud. Lapp: route.

Szumir: achtu. Magyar: okádni. Finn: okszeman.
Osztják: achem.

Szumir: chulam. Magyar: hallani. Finn: kulen.

Észt: kulen. Cseremisiz: kolan. Lapp: gullat. Zürjén: kila, Votják: kilo. Mordvin: kulan. Osztják: chudem. Vogul: kuol, kul.

Szumir: adama, Magyar álom. Lapp: odam. Zürjén: om. Votják: um. Mordvin: udomsz. Cseremisiz: om. Osztják: adem, odam. Vogul: ulem.

Szumir: tab. Magyar: tap(-asztani). Finn: topán. Észt: taban. Lapp: tapatet.

Szumir: has. Magyar: hasítani. Votják: kaci. Osztják: kacech. Vogul: készei.

Szumir: sab. Magyar: szab. Lapp: cape. Vogul: sup. Osztják: sub. Török-tatár: sap. Altai: sápi.

Szumir: sar. Magyar: sor. Finn: sorva. Észt: sora. Zürjén: zor. Votják: zir. Osztják: sur. Vogul: sir.

Szumir: chir. Magyar: hir. Finn: kirjun. Észt: kirun.

Szumir: an (ég. isten). Zürjén: jen (isten). Votják: *in* (ég), Inmár isten, szamojéd: a, na.

Szumir: mi (víj). Magyar: éj. Finn: jő. Észt: ö. Lapp: ija. Zürjén: voj. Votják: új. Mordvin: ve. Cseremisiz: jut.

Szumir: ária (folyó, folyás). Magyar: ár. Finn: fervi (tó). Észt: jerv. Lapp: javvre. Cseremisiz: jer. Mordvin: erke. Szamojéd: jeuro.

Szumir: alaka (láb). Magyar: gyalog. Finn: jalka. Észt: jalg. Lapp: juolke. Cseremisiz: jal, jol.

Szumir: char, kar. Magyar: ökör. Finn: herke. Észt: herg. Lapp: hergge. Zürjén: kör. Osztják: char, kar. Vogul: kar, char. Szamojéd: kuru. Török: ökü. Burját: ukur, erekur. Tunguz: hukur, ukur.

Szumir: gisdin. Magyar: kecske. Észt: kic. Votják: kecs. Tatár: kéje.

Szumir: lam. Magyar: lengeni. Finn: lennen
Vogul: lem.

Szumir: gun, chum (férfi). Magyar: him (kan),
Zürjé: koni. Osztják: chui. Vogul: kum, chum.

Szumir: néne (anya, néne). Magyar: néne. Votják;
anaj. Osztják: nen, ana, ane, Vogul: an,

Szumir: am, ama: anya. Kirgis: eme, Csuvas:
ama: anya. Köztörök: em, szoptat. Mongol; eme:
nő, Finn: eme, Osztják: imi, em. Magyar: eme.

Szumir: unu (lakás, székhely). Magyar: hon, Finn:
huoné (ház). Észt: hone. Lapp: huona.

Szumir: uru. Magyar: vár, város. Protoméd: urum.

Szumir: kar, (kerítés), Magyar: karó. Finn: kari.
Észt: kari.

Szumir: gul: fénylik. Magyar: gyúl, villog. Vogul:
volg: fénylik, ragyog. Osztják: volij: villog. Finn: vilku,
Cseremis: volgodi.

Szumir: sutul. Magyar: csatol. Finn: sitoa_f Észt:
siduma. Lapp: csadnat. Mordvin: sódon.

Szumir: nam. Magyar: nem (minőség). Protoméd:
niman.

Szumir: túra (gyenge, törékeny). Magyar: törni,
torha. Finn: törri.

Szumir: akku. Magyar: agg. Protoméd: ukku,
Finn: akkó. Osztják: ika, iga.

Szumir: onan. Magyar: enni. Finn: annan. Mord-
vin: andam.

Szumir: kat. Magyar: kéz. Finn: kete. Észt: u
keszi. Kapp: ket, kiét. Votják: ki. Mordvin: ked.
Cseremis: ket, kid. Osztják: ket. Vogul: kat.

Különösön, ha a szógyököket nézzük, csodálatos
a hasonlat. De ennek részletezése már a szumir

összehasonlító szó- és alaktanba való.

Azt is illik megjelölni, hogyan sikerült az ékiratokat megfejteni és hogyan találták meg a sumir nyelvet.

Sem az egyiptomi képírást (hieroglif) nem ösmerte a mai kor, sem azős egyiptomiak nyelvét. Hogy sikerült megfejteni, az annak a véletlennek köszönhető, hogy találtak egy olyan követet, melyen a felírt szöveg görög nyelven is megvolt. Ennek a feliratnak az alap-

Asszíriai nyilas és lándzsás katonák.

ján, igaz rendkívüli nehézségekkel, fejtették meg az egyiptomi írást s ismerték meg a feliratok nyelvét.

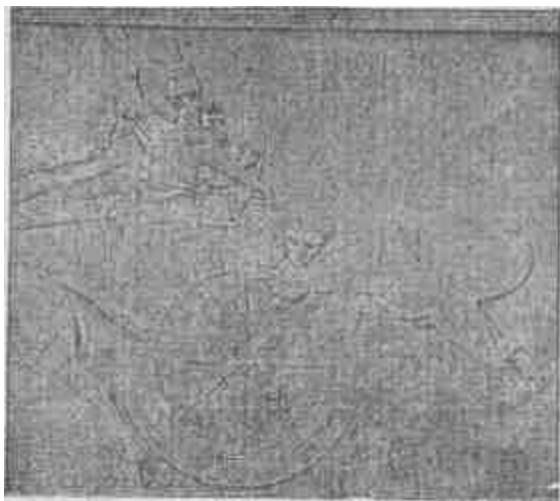
A mezopotámiai feliratoknál nem volt ilyen szerencsés az ember. Fogalmuk sem volt arról, hogy miféle nyelven és miféle írással voltak a talált cserepek megírva. A dolog reménytelenségét csökkentette az, hogy olyan feliratokat is találtak, amelyről azt sejtették, hogy ugyan az a szöveg háromféleképp, esetleg három különféle nyelven van felírva. Összehasonlítás alapján arra is rájöttek, hogy az első rész betűírás, a második rész szótagírás, a harmadik pedig képírás. Két darab ilyen há-

romnyelvű felírást az ősrégi persa birodalomban találtak, így arra gondoltak, hogy az első szöveg ópersa nyelven van megírva. De bizony a megfejtés nem ment.

Egy-két betűről sejtették, hogy mi lehet s egy sokszor előforduló jegyről azt tették fel, hogy királyt jelent. Voltak olyan kísérletek is, amit ma tréfaként emlegetnek.

A megfejtés dicsősége Grotefend Györgyé egy fiatal göttingai tanáré. Nem volt nyelvész, de előszere-ttel foglalkozott titkos írások megfejtésével. A királyi könyvtár titkárával jó barátságban voltak. Ez, ismerve barátja ügyességét rávette, hogy tegyen kísérletet az ékirásokkal is. Megtörtént; sikerült neki az egyik fel-írás egyes szavait, később az egészet elolvasni. Hogy? Leírta a jegyeket, összevetette, melyikből hány fordul elő. Egyes jegycsoportok megisméltődtek. A király szót már megfejtettnek vette s ennek jegyeit behelyettesítette a szövegbe. A szasszanida királyok rendes címzését ismerte a történelemből és ezzel próbálkozott. Így *ka-pott* ilyen szöveget: ... a király a királyoknak nagy (?) királya ...-nek, a királynak a fia, az achamenida (?). Más leletekből ugyanis azt következtették, hogy a felirat az achamenida királyi családtól származik. Mikor ennyire volt, elkezdte a királyok nevéből nyert jegyeket behelyettesíteni a szövegbe. így jutott Dárius és Xerxes névéhez. Egy másik szöveg alapján Dárius apjához Hisztápeszéhez. Ezen az alapon sikerült a megfejtés. Hogy helyes volt, az nemsokára bebizonyo-sodott. Az angol Rawlinson *egy* persa szolgálatban Jévő tiszt, igen sok feliratot látott és tanyúlmányozott. Elzárva a világtól, alig hallott hírt Európából. Egy le-velelől csak annyit tudott meg, hogy Grotefend pár

királynevet elolvasott. A persepolisi ásatásoknál naponta kerültek elő feliratok. Feltűnt neki, hogy több tábla egyformálag kezdődik, de aztán mindeniknél egy-egy új jelcsoporttal bővült a tábla kezdete. Ebből arra következtetett, hogy ezek nevek, még pedig leszámozottak nevei. Megkísérelte behelyettesíteni a régi persa király neveket s így sikerült az ékjelek értékét megtalálni.

Szardanapál kocsiból küzd az oroszlánál.

Közben felfedezték a behisztáni négyszáz soros, háromnyelvű feliratot. Mikor ezt megfejtve hazaküldötte, a Grotefend-féle megfejtés is helyesnek bizonyult. Hogy aztán milyen munka volt a hibák kijavítása s a többi szövegek elolvasása, azt bizony még elképzelni is nehéz. Megállapították, hogy a feliratok második nyelve az óbabiloni, melynek a hódító Persia átvette miveltségét. A harmadik írásfajjal boldogultak a legnehezebb-

ben. Ez képírás volt s félezernél több jegyet találtak benne. Talán még ma sem tudnók elolvasni e harmadik nyelven írt feliratokat, ha meg nem találják azokat az asszírok által készített szótárakat, melyekben fel volt tüntetve a jeleknek hang és képértéke is.

Ettől fogva tudták elolvasni a harmadik fajta feliratot. Az asszírok a jelzett szótárakat azért készítették, hogy a kihalt, de az irodalmi emlékekben és a templomi szent nyelvben még meglévő szumirt el tudják olvasni. A szótárak harmadik nyelve a szumir nyelv volt. Az ékírás szumir eredete is ekkor derült ki. Az ékjegyek, mint a képírás fejlődése – fonetikus jegyek voltak. Minden jegynek meg volt a maga szótagjele. De meg volt a régi képjegyalakja is, mint a khinaiban. Ha a jegyek szóértékét kerestük, azok a szémi asszir-babilóni nyelven nem jelentettek semmit. A szumir nyelvben pedig minden jel neve egyúttal annak a dolognak a neve a melyet jelent, illetve amit lerajzoltak vele, amikor még csak a képírás járta. Ebből derült ki, hogy az ékírást nem a szemiták, hanem a szumirok találták ki s így tőlük eredt és övéké volt az első ősi kultúra. Egy példát vegyünk a biztos megértés miatt: *: ezt a jelt a magyar ember *csillagnak* olvassa, a német *Stern*-nek, Ha a képértéket hangértékre rövidíti a magyar, akkor cs-t csinál belőle. De ha a német rövidítené hangértékre, akkor s-t csinálna. Ha egy feliratban a *-nak *es* a hangértéke és *csillag* a képértéke, akkor az nem lehet németül s ha a német használná *cs* hangértékkel, akkor azt csak a magyarból vehette volna át.

Nos ez az eset történt a szumir Írással is. A hangértékre rövidült jeleket csak megtanulták, átvették az asszírjai és babilóniai szemiták. A közel 500 szumir

jegy mindenike szumir szó, melyeknek a szémi nyelvekben nincs is értelmük. Halévy makacsul megmaradt szumir tagadása mellett, még ezek kiderítése után is. Talán csak akkor győződött meg belsejében állítása tarthatatlanságáról, mikor a tisztán egynyelvű szumir Írásokat is kiásták Nippurban.

A japáni is átvette a khinai írást. De a khinai nem fejlesztett hangértéket, hanem minden új fogalomra új jegyet alkotott. Ezt a töméntelen sok jegyet vette át a japán s olvassa japánul. Sőt egymás könyveit is el tudják olvasni az egyik japáni, a másik khinai nyelven.

5. A szumirok története.

Sem a szumirokról, sem az utánuk következő szémi népekről nem került elé még olyan történeti munka, amely egybefüggőleg beszélné el a folyamköznek vagy ezek népeinek történetét. Az amit eddig tudunk, csak a királyok névjegyzékéből és egyes, töredékes feljegyzésekből áll. Egy-egy kor, egy-egy történelmi alak a talált írásokban elég részletesen van leírva, de a hézagok oly nagyok, hogy azok kitöltésére az újabb ásatások szerencsésebb leleteinek megfejtéséig kell várunk.

Nehéz dolog, a máig ösmert adatokból, az egyes ott élt népek történetének elkülönítése is. Hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik, azt is nehéz eldönteni. De azért van több támaszpontunk, amely a tájékozódást valamennyire lehetővé teszi. Látjuk azt a folyamatot, hogy a szémiták egyre nagyobb tért hódítanak. Előbb, mint rabló betörők jelentkeznek, de ezeket a betöréseket hosszú időn keresztül diadalmasan veri vissza a szumirság kitűnő hadiszervezete. A további eseményekből azt látjuk, hogy az erőszakos terjeszke-

désből a szémiek átmennek a békés megtelepedésre, a bevándorlás, sőt beszivárgás útjára. Azt is látjuk, hogy az egyes városkirályságok torzalkodásukban többször hívtak segítségül szémi nomádokat, ami biztos utat nyitott a térfoglalásra.

Az összevetésekből nyert biztos adatok azt mutatják, hogy a szémíták a szumir nép közé telepednek s századokon keresztül velük élve, részesei lesznek a szumir kultúrának. Mikor aztán annyira megszorodtak, hogy uralmukhoz meg volt a megfelelő faji tömegező, lassankint egyre több várost kerítenek hatalmukba, míg végre egészen úrrá lesznek a folyam közön. Évezredek harcok ezek, melyeknek részleteiből bár csak egyetmást tudunk, meglátjuk a szumirság élet-halál harcát az élősi fajtával szemben.

II. Szargon
vezérkari tisztje.

Mint megdönthetetlen tény szegezzük le, hogy a folyamköz kultúráját a szumirság fejleszti ki s hogy mindaz, aminek folytatását találjuk a későbbi Babilon és Asszír birodalmakban, már meg volt a szumiroknál. így a kulturalapok a szumerság tulajdonai s az erre vonatkozó minden adatnál az eredetet náluk kell keresnünk.

Még egy igen fontos tényezőt kell itt megemlítenünk, amit a legújabb kutatások tettek kétségtelenné. Ez a tényező az, hogy a *szumirság kultúrája nem szorítkozott egyedül a szumir népre. A vele szomszédos területeken élő rokon és testvérnépek is részesei voltak annak*

a nagy kultúrkörnek, melynek vezetői mai tudásunk szerint, a szumirok voltak. Igen kevés még az, amit e dolgokról tudunk, de arra elég, hogy bizonyosnak vegyük azt, hogy a szumír kultúrvilág úgy állott az akkori világ közepén, mint például ma a fehér ember kultúrája, a lentmaradt színes fajtákkal szemben.

Még ha unalmas volna is, kénytelen vagyok megjelölni a főbb forrásokat, melyekből a Mezopotámia történetére vonatkozó adatainkat merítettük.

Már említettük, hogy a legrégebb emlékezés a görög hagyományokból való. A görög források jobbika, mely való tényeken alapulva, eredeti források alapján készült, elveszett, csak néhány töredék maradt reánk belőle. Elnyomta ezt több más, fantasztikusan megírt, s ezért nagy kedveltségnek örvendett mű. A görög források mellé, az ősi korból, csak a Biblia történeti könyveiben fennmaradt adataink vetettek gyér világot e korra, de a bennük levő nevek annyira el voltak torzítva, hogy nehezen lehetett az adatokat áttekinteni. Az ékiratok adták aztán a megerősítést, felvilágosítást a gyér adatokhoz. Az ékiratok közül célunkra leghasználhatóbbak az időrendi feljegyzések, melyek lehetővé tették az eseményeknek időbeli rendbeszedését. Ezek és a királyok névjegyzékei, melyekben annak az uralkodónak, akiről készült, fel vannak sorolva az ősei is, tették lehetővé, hogy ma a királyoknak csaknem teljes egymásutánban tudjuk nemcsak *mevét*, hanem uralkodási idejét is. Egyes kiválóbb uralkodókról feliratos emléktáblák is maradtak reánk. Ezek azok, amelyekből az események egy részét is megtudtuk állapítani. Az ilyen feliratok nemcsak az uralkodók haditetteiről emlékeznek meg, hanem részletesen felsorolják a béke műveit is,

Városok felépítése, csatornák készítése, árvíz ellen védő gátművek készítése, a termőterületek nagyobbítása, a nép nehéz sorsának könnyítése s a papi szipolyozás korlátozása, azok a békeművek, amelyek minden nagyobb uralkodót kitüntetnek. Sok a dicsőítő felírat is, de ezeket túlhajtásaik miatt, csak kellő összehasonlító kritikával szabad használni. Nagyon sok kiváló anyagot kaptunk a különféle és különböző korból ránk maradt krónikákból is. Épen ezek mutatják, hogy jeles összefoglaló történeti munkáinknak is kellett lenni, de ezekre még ezideig nem találtak reá.

A
harmadik
fontos
forrásunk
is egykori föl-
jegyzésekből áll.

A királyi lakoma felszolgálása.

Két helyen, Egyiptomban, Tell-el-Amarnában és a kisázsiai Bokhazkjőjben akadtak nagy tömegű hieroglifákkal irt diplomáciai okmányra és levelezésre. Ezekből a külpolitikai érintkezésre és helyzetre találunk kiváló adatokat. Abban az időben az ékiratok nyelve volt a diplomáciai nyelv az ismert világon.

A szumir történelem a világ teremtéséig viszi vissza az emlékezést. Ha eddig nem is kerültek elé olyan feljegyzések, melyek összefüggő történetét adnák a népnek, ebből nem szabad arra következtetnünk, hogy történeti emlékezés nélkül voltak. A fennmaradt sok eposzszerű költői munka ennek az ellenkezőjéről győz

meg s ezekből összeállíthatjuk a mithikus őstörténetet,

A mondák szerint *Apszu*, az édesvízű tenger, mint a hímnemű és *Tiamat*, a sósvízű tenger, mint az ősi nőnemű princípium összekeveredvén, létrehozzák a Mummut. Az így keletkezett ősi khaoszból születik meg az első istenpár s tőlük származnak a többi istenek, az égnek, földnek, mennynek, levegőnek, az alvilágnak és a vizeknek urai.

A fiatal istenségek zavarták a világ csendes folyását. Ezért Tiamet isten elakarja őket pusztítani, de Márduk, az egyik isten-gyermek legyőzi őt s attól fogva ő lesz a világ ura. A mondába Márduk isten nevét a szemiek viszik belé, az ősi szumir istennév helyett.

A mondák szerint az első ember Adapa volt. Adapa eltöri a déliszél szárnyát. Ezért az istenek maguk elé idézik s meg akarják ölni, A föld istene Enki, figyelmezteti Adapát, hogy ne egyék és ne igyék az istenek által kínált étel-italból, ha nem akar meghalni. Adapa ezért visszautasítja a kínált isteni vendégséget, pedig az időközben megszelídült isten az örök élet italát és ételét akarta neki adni. Ezzel eljátszotta az örök élet lehetőségét s mint halandó ember tért vissza a földre.

Egy érdekes relifkép maradt reánk, amelyhez a megfelelő szöveget még nem találták meg. A kép közepén egy gyümölcsrel telt fa áll, jobb oldalán Adapa, baloldalán felesége ülnek. Az asszony háta mögött egy kígyó tekergőzik. Ez a kép a bibliai paradicsomi jelenetet ábrázolja, amikor az első emberpár a sátán csábítására bűnbe esik.

A földön elszaporodnak az emberek s egyszer csak: „lejött a királyság a mennyből a földre”. Az özönvíz előtti királyok így az égből jött: *Isten kegyel-*

méből való uralkodók. Érdekes, hogy ezt az ősi jelzöt még a mai uralkodók legnagyobb része is használja.

Az özönvíz előtti ősuralkodókról három királynévsor is került a kezünkbe. Ezek az őskirályról emlékeznek meg. Közülök csak Dumuzi (a görög Adonis) a pásztor az, akiről nevén kívül valami följegyzés is maradt. A Dumuzihoz kötött monda szerint ez az isten a róla elnevezett hónapban meghal és leszáll az alvilágba. Mivel ő a szerelemnek és a szaporodásnak az istene, evvel a leszállással meghal a földön a szerelem. Istár istennő (Vénusz megfelelője), akinek része volt Dumuzi halálában, kétségbeesésében utána megy az alvilágba s az istenek segítségével kiszabadítja Dumuzit és visszahozza a földre.

Az őskirályok életét a pátriárkákét is meghaladó hosszúságúnak tüntetik fel a hagyományok. Uralkodásuknak a vízözön vet véget.

A Gilgames eposz töredéke mondja el a vízözön történetét. Eszerint az istenek elhatározzák, hogy a bűnbeesett emberiséget elpusztítják. Enki isten, aki az embereket nagyon szereti, álmában közli a fenyegető veszedelmet Um-napistimmal. Meghagyja neki, hogy építsen egy óriási hajót s abba családjával együtt költözzék bele. Vigyen magával minden földi élőlényből egy párt. Um-napisiim (a szumir Noé) szótfogad, elkészíti a hajót, s mikor beleköltözött, megjött az Isten által parancsolt vízözön. Olyan rettenetes ez, hogy maguk az istenek is megrémülve menekülnek fel

az égbe. Hét nap, hét éjjel dühöng a vihar, azután elcsendesedik. Elapadnak a vizek s Um-napistim hajója a Nisir hegyen szárazra jut. Um-napistim kinéz a hajóról, látja, hogy az egész emberiség agyaggá váliozott. Hét nap múlva galambot bocsájt ki, amely nem lelvén száraz helyet, visszatér a hajóra. A következő napon a fecskét bocsájtja ki, de ez is visszatér. Ő sem talált szárazföldet. Végre a hollót bocsájtja ki, de ez bőséges táplálékot találva, nem tér vissza. Erre Um-napistim is elhagyja hajóját minden népével s a hegy csúcsán áldozatot mutat be az Istennek.

Mikor Enlil isten megtudja, hogy az emberiség nem pusztult el egészen, iszonyú dühre gerjed s az istenek alig tudják megakadályozni abban, hogy a megmaradt földieket össze ne zúzza. Az égiek végre meggyőzik, hogy sokkal igazságosabb, ha az egész emberiség kiirtása helyett csak a bűnösöket bünteti meg. Megbékélve lejön a földre s Um-napistim hajójára megy. Itten feleségestől együtt letérdepelteti maga elé, aztán pedig felragadja őket az égbe, ahol örök-életet ad nekik.

A mezopotámiai népek felfogása szerint a vízözön után azonnal megkezdődik a történeti kor. Ha azonban a királynévjegyzékek adatait vizsgáljuk, még egy egész sor királynál találunk olyan életkori adatot, amely csak a mesék világába tartozhatik. A reánk maradt eposzokból ezeknek a királyoknak némelyike ismerős. Ilyen többek között Etana, a Kisi-dinasztia tizenharmadik tagja. Etana trónörököst vár. De felesége nem tudja a világra hozni. A király erre a napistenhez fordul segítségért, ez pedig a sashoz utasítja, hogy annak hátán menjen fel az ég istenéhez, aki egyedül segíthet rajta.

A sas nagy bajban volt, mert megette barátjának, a kígyónak gyermekeit. Ezért a kígyó egy üres cisternába taszította, ahonnan nem tudott felszállani s étlen-szomjan kellett volna elpusztulnia. A sas megszabadításáért vállalkozik arra, hogy fölviszi az égbe. Elindulnak. A föld egyre kisebbnek látszik, Etana elveszíti bátorságát, s azt kívánja a sastói, hogy vigye vissza a földre. Lefelé jövet lezuhannak s Etana szörnyet hal.

Az Uruki uralkodó családból Lugalbanda alakja is mithikus személynek látszik. Zu, a vihar madár elrabolta Anu istentől a viláგuralmat adó sorstáblákat. Az istenek egyike sem mer a vihar-madárral szembeszállni, hogy a táblákat visszaszerezze. Mikor ezt megtudja Lugalbanda, síkra száll, legyőzi a vihar madarat, visszaveszi a sorstábiákat és visszaadja Anunak.

A mithikus hősök közzé számíthatjuk Uruk város erődítményének építőjét, Gilgamest, aki körül hatalmas mondanakör alakult. Az eposz szavai szerint harmadrészen volt ember, kétharmadrészen pedig isten. Gilgames (a görög Herkules megfelelője), barátjával ezer vitézi kalandot él keresztül. Az egyik kalandban elveszti barátját. Ekkor fölébred benne a haláltól való félelem. Szeretne rájönni az örökélet titkára. Elindul Őséhez, Um- napistimhez. Hosszú és ezer veszéllyel járó bolyongás után, a halál-vizén is keresztül csónakázva, érkezik meg. Um- napistim először elutasítja, de azután felesége kérésére megmondja, hogy az örök-élet elnyerésének első föltétele, hogy hat napon és hat éjjelen keresztül nem szabad aludnia. Gilgames az Um- napistim feleségétől süttött varázskenyér dacára elalszik s ezzel elveszíti a halhatatlanságot. E miatt kétségbe esik. Um- napistim látva elkeseredését, megmondja, hogy a tenger

legfenekén nő az élet füve, amelynek az a tulajdonsága, hogy a megvénült embert újra ifjúvá változtatja. Gilgames felhossa a tengerből a fület s haza indul, hogy azzal magának s népének biztosítsa az örökifjúságot. Útközben megfürdik. Fürdése alatt egy kígyó csúszik ruháihoz s felfalja a megifjító fület. A kígyó megfiatalodik, de Gilgames most már véglegesen elveszíti a halhatatlanságot és sírva megy vissza hazájába. Otthon, hogy legalább valamit tudjon a halál utáni életről, Enkidu istenhez fordul, majd barátja szellemét idézi fel s őt kérdi meg, hogy mi van a halál után. Amit megtud, az nagyon szomorú. A test poná és hamuvá esik szét, a lélek pedig az alsó világba kerül, ahol üres árnyék életet él. Azok, akik hősi harcban estek el, még a legszerencsésebbek, mert ezek tiszta vizet kapnak inni s hozzátartozói kiszolgálják. Ha valakit rendszeren eltemetnek s hozzátartozói meghozták a halotti áldozatokat, öröm nélkül, de nyugalomban él a másvilágon s zavaros vizet kap italul. Az azonban, akinek holttestét nem temetik el, vagy akiről a hozzátartozói megfélelkeznek, örökké bolyong az alvilág árnyéktalan forró és víznélküli pusztaságain s mivel nem kap sem étel, sem ital áldozatot, kénytelen a szemétdombok undorító ételmaradékait enni.

Ezek a hagyományok a Krisztus előtti hatodik, sőt hetedik évezredre vezethetők vissza. Azt szokták mondani a szumir tagadók, hogy lehetetlen ezekből a hagyományokból megállapítani, hogy mi bennük a szumir és mi a szémi elem. Majdnem nevetséges ez a föltevés. A Kr. e. hatodik, hetedik évezredben még nincsenek szémiak Mezopotámiában. Az a tény, hogy mindezek a vallásos mondák és mistériumok szumir nyelven

vannak megírva, s végig az egész szémi koron, mint templomi nyelven, a szumiron maradtak életben, már elég bizonyíték arra, hogy a szumirnak létezni kellett. Épen olyan ez, mintha valaki azt akarná elhíttetni, hogy a ma csak templomi nyelvként élő latin nyelv sohasem létezett s így a latin nép sohasem lehetett.

Az ötödik ezredtől kezdődőleg a királylistákban

Kerub.

felsorolt uralkodók már rendes emberi időket élnek. Sajnos, hogy még ebből a korból is alig maradt egyéb reánk, mint a királyok névjegyzékei, amelyek úgylátszik, hogy iskolai kompendiumok voltak, diákok részére készítve. Ebben a korban már apró városkirályságokat találunk s azt látjuk, hogy a főuralom egyik városból a másikba vándorol. Nagyon valószínű, hogy ez a hegemónia-vándorlás mindig véres testvérháború következménye, de ezeknek a harcoknak részleteit nem tudjuk.

Annyi bizonyos, hogy ezek a torzsalkodások teszik lehetővé az élődsi szemíták beszivárgását és uralomra jutását. Emellett bizonyít az is, hogy az ezen korig tisztán szumir nevek közé, már egy-egy szémi név is keveredik. Lehet, hogy ezeknek a szémi neveknek egyrésze csak divatból fölvetett név. Olyan, mint Árpádházi királyaink idejében a nálunk is divatba jött szláv néváradat. Amint az akkori magyarok nem voltak szlávok, bizonyára az ezenkori szemítás nevek sem voltak szémiak. De már a negyedik évezredben biztosan megállapítható a szémi telepedés s ez ezred utolsó és a harmadik ezred első fele a két fajnak élet-halál küzdelméből áll. A harcok célja, hogy kié legyen a folyamközi művelhető síkság. Már eddig is egész sorát ösmerjük azoknak a látszólag kicsinyes harcoknak, amelyek egy-egy város és vidéke uralmáért folytak. Ha az erre, vonatkozó összes adatok kezeinkbe kerülnek, akkor bizonyára módunkban lesz ezt az egész szörnyű faji harcot végig kísérni. Az eddigi adatok is meggyőztek arról, hogy a szémiak túlnyomó részben belopózkodva szaporodnak el a szumirok földjén s akár ma a zsidók, előbb a gazdasági hatalmat kerítették kezükbe.

A város-királyokat a szumirok lugálnak nevezték. Túlnyomó részük főpap is volt. A lugálok rendszerint határsértés miatt veszekedtek össze. A mezopotámiai megművelhető oázisszerű területek szélein hatalmas legelőcsikok terültek el. Ezeken a legelőkön kaptak össze. Az ebből fejlett harcok végén létrejött békeszerződésekből tudjuk ezt. E békeszerződések rendszeren örök időkre állapítanak meg bizonyos határokat vagy jogokat, vagy pedig a legyőzött fél országának meghódításáról számolnak be, amelyben a legyőzött király már nem

lugálnak, hanem patesi, vagy isák (fejedelem) néven neveztetik.

Látjuk többször, hogy egy-egy uralkodó több várost hódít meg, sőt uralmát kiterjeszti sokszor az egész „*Országgra*”. Az a vélemény, hogy a szumiroknak nem volt soha egy központi hatalommal bíró, önálló és nagy birodalmuk, abban leli legerősebb cáfolatát, hogy a főhatalom elengedhetetlen feltétele volt: Nippur városának a bírása. Még a szemikor uralkodóinak idejében is megmaradt ez a ősi szokás.

A király listáknak egy fogyatkozásuk van. Az egymás mellett uralkodó kis királyoknak megadja a névjegyzékét, de nem jelöli meg párhuzamosságukat. E miatt sokszor majdnem lehetetlenség a pontos kormeghatározás. Másfelől az történik, hogy igen sok királynak, akikről a hagyomány nevükön kívül egyebet is megemlített, alig tudjuk megállapítani uralkodása idejét.

Kr. e. a negyedik ezredév végéről találunk egy följegyzést, hogy Mesilim király két város harcában, mint döntő bíró szerepelt s ennek emlékére állít föl egy feliratos határkövet.

Embi-Istár, aki talán Mesilim utóda lehetett, 3085 táján megverte Enug-Duanna királyt s fogságba hurcolta magával Uruk városába.

Valamivel később az aksaki Zuzu király megtámadja Lagast. De Eannadu király alaposan megveri. Ennek az Eannadunak nagyapjáról Ur-Nináról egy képes ábrázolású feliratos kő is maradt. A képen Ur-Nina épületanyagot szállít egy templom alapkövé letételéhez. Úgy látszik innen maradt fenn az első kapavágás máig élő szertartása. Eannaduról számos feliratos kő maradt

reánk. Ezekből tudjuk, hogy hatalmát Upira, Úrra, Urukra és Elámra is kiterjesztette s mellé még Kisi királyának a címét is megszerezte. Úgy látszik, hogy az egész Délmezopotámiára kiterjedt a hatalma. Dacára ennek, a királylisták nem sorozták be őt a törvényes uralkodók közé. Dinasztiájának utolsó tagjától: Urukagintól szintén számos fölirat maradt reánk. Ezekből látjuk, hogy szociális téren is milyen gondosak voltak az akkori uralkodók. Az egyik feliratban ugyanis oly rendelkezések vannak, melyek a nép jólétének emelését célozzák s intézkedéseket tartalmaznak, hogy a pap-ság nyerészkedési üzelmait szüntesse meg és a súlyos egyházi adókat mérsékelje.

Úgy az ő uralmának, mint a Kisi dinasztiáénak Lugál-Zagisi vetett véget. Ez a hatalmas uralkodó nem elégedett meg azzal, hogy az ország fölötti névleges uralmat elnyerje, hanem egy hatalmas, központilag szervezett birodalmat alakított. Huszonötéves uralma alatt a Persa öböltől a Földközi tengerig terjesztette ki hatalmát.

Talán itt érzük el azt a határt, amikor a szumirok uralma megtörik s a szémiek végleg felülkerekednek. Az eddigi apró királyok közül talán lehetett egy-két szémíta is, de túlnyomó részben szumirok voltak. Nemsokára Dél-Mezopotámia vezető szerepe is kétséges lett. Észak-Mezopotámia Akkád nevű városából való Szarukin király, aki hódító hadjáratot vezetett dél ellen s egészen a perzsa öbölíg nyomult. Lugál-Zagisit is legyőzi és fogságba ejti. Kelet felé Barahsi és Elam szomszédos államokat hódítja meg. Északfelé a Libanonig és a Taurusig nyomul, sőt egyik hagyomány szerint még Cyprus szigetét is meghódítja. Érdekes

Szarukin származásának mondája. Apját nem ismerte ez még születése előtt meghalt, nagybátyja pedig nem törődött vele. Ezért anyja a titokban született gyermeket egy szurokkal vízhatlanná tett kosárba rakva a folyóba teszi. A gyermek

Akki nevű vízöntőzöhöz kerül, aki fölneveli. Előbb kertész lesz b;lole, később pedig a király pohárnoka. Mint ilyen kerül Akkád trónjára. Néhány feljegyzés szerint Szarukin az első szémi uralkodó, aki fajtestvéreinek „a fekete fejűeknek” uralmát egész Mezopotámiában állandósítani akarta.

Szargon király és hadvezére.

Ugyanez a felirat a szumirokat „tar koponyájúaknak” nevezi. Ebből és pár hasonló feliratból némelyek arra következtetnek, hogy a szumirok talán szókék lettek volna. Szarukin hódított birodalma lakói, uralkodása vége felé, hatalmas lázadásban törtek ki, amelyet csak nehezen tudott legyőzni. Utódai alatt ezek a harcok meg-meg újultak s végül is a dinasztia bukásához vezettek. A Szarukin által uralomra került szémita népségnek Akkád nevet adtak. Ez elegyedik össze a szumirsággal

s ebből a keveredésből származik az a népség, amit később szumir-akkad néven neveznek meg a történetírók. Ettől az időtől fogva a szíriai pusztákról folytonosan újabb és újabb szémita-arab törzsek nyomulnak a folyamköz vidékére, amelyek részben betöréseikkel okoznak hatalmas károkat s gyengítik a letelepedettek apró országait, részben a kevésbé sűrűn lakott északi vidékeken telepednek le s alakítanak országokat. Az egyik szémi törzs alakítja meg Babilóniai Legészakon már ekkor kezd kialakulni Assiria. Mind a két állam szémita jellegű, sőt szémita, amely átveszi e szumérok műveltségét. Mezopotámia további története már a szumérok élethalálharca, melyben a szumirság elpusztul, vagy beolvad a hódító szémitákba.

Az alábbiakban egy egészen rövid áttekintését adjuk Mezopotámia történetének, hogy megláthassuk a világ első kultúrájának elég szomorú sorsát.

Kr. e. 4000-től 2000-ig tart a szémi beáramlás ideje.

Kr. e. 3100 körül még egy szumir uralkodó dönt az összekapott kiskirályok patvarában.

Kr. e. 2950-ben az aksai szémita Zuzu király megtámadja Lágost, de csúfos vereséget szenved.

Kr. e. 2662 után a hegemoniáérti 300 éves harcot Luggál-Zaggí viszi diadalra, aki Szumir és Akkád királyságait kezében egyesíti.

Kr. e. 2638 körül Szarukin a szémi Akkád királya legyőzi Luggál-Zaggit és hatalma alá hajtja az egész Dél-t. összehódított birodalmát Akkádnak nevezi. A szumirok ereje még nincs megtörve s már Szarukin uralkodása vége felé, hatalmas függetlenségi harcot indítanak.

Kr. e. 2456-tól és 2450 között dűl el a szumirság újabb 150 éves szabadságharca. Dél győz. Óriási szumir felendülés indul meg. Gudea, a Lagosi szumir fejedelem, vívja ki e győzelmet. Ez a király hagyta reánk az eddig ösmert legszebb és legművészibb emlékeket. Ezek a műkincsek bizonyítják a legszembetűnőbben azt, hogy a szémitaság nem fejlesztette tovább a szumir kultúrát, hanem egyszerűen megállította azt

Kr. e. 2426 körül a szumir újraébredésnek vége szakadt. A gutuk – a hegység sárkányai – betörnek Kaldeába s 125 éves uralmat alapítanak. Kirabolják, elpusztítják, koldusa teszik az országot. Az el nem pusztított szumirság nagy részét elhurcolják. Az ily módon megapadt szumirság nem kap több utánpótlást, mert a közbenyomult idegenfajú népek elzárják vérrokonaitól. A szémitaságba azonban annál bővebben omlik a pusztaságról a szaporodás. A gutu uralom 2302-ig tart. Még egy évezred múlva is zsoltárok panaszozzák azt a rettenetes pusztulást, ami az országot érte általuk.

Kr. e. 2301 körül a gutuk uralmát ismét Dél veri le. Hogy milyen szívós lehetett a szumirság, az mutatja legjobban, hogy ilyen rettenetes harcok és pusztulás után is képes volt erre. A szabadságharcok félelmedes végtelen erőfeszítése kimeríti őket s mikor a kétségbeesett küzdelmek lezajlottak, a lesen álló szémiék csaptak rájuk, kerekedtek felül. Ha magyar ember nézi ezeket a harcokat, lehetetlen párhuzamot nem vonnia a magyarságnak a Habsburgokkal vívott évszázados harcaival.

Kr. e. 2294. körül a szémita Ur-Mummu egyesíti Szumirt és Akkádöt s ezzel új politikai alakulatot teremt. A túlsúly a szémitáké lesz, hivatalos nyelvnek megma-

rad azonban a szumir, de ettől az időtől fogva az önálló szumir kérdés kezd megszűnni.

Kr. e. 2225 körül Assiria kezd megerősödni. Ettől az időtől fogva a Dél alatt többé nem Szumirt, hanem a szumir akkád részt, illetve új nevén: Babilóniai értjük. Észak pedig nem Akkádót, hanem Assiriát jelent. A szémi terjeszkedés kezdi eltemetni a multaknak még az emlékét is.

Kr. e. 2187 körül a szémi terjeszkedésnek kívülről támad ellensége, az eddig vazallus Elámban. Ez az állam Kr. e. 2300 után alakult. Alapítói a kaukázusi alarodi népekből kerültek ki. Meggyőzve Kaldeát, Ur város királyát láncba verve, rabként viszik el. Ugylátszik, ez a betörés kényszeríti Ábrámot (Ábrahámot) az Úrból való menekülésre. Ezek alatt a harcok alatt ragadja magához a hatalmat Babilon. Kicsi hűbér-államocska volt, melyről alig esett szó. Sin-Mubullit, vazallus fejedelem, a harcok alatt árulással és ügyeskedéssel annyira megnöveli birtokát, hogy hamarosan úrrá lesz az apró város-fejedelmeken. Az Elámiták betörése is súlyos csapás lehetett. Legalább erre vallanak a reánk maradt panaszdalok. A Sin-Mubullit által alapított hatalmat fia, Hamurábi fejleszti tovább. Ez az uralkodó egyike a legtehetségesebb és legvakmerőbb történeti személyeknek. A kis Babelből kiindulólág világbirodalmat teremt s meghódítja egész Mezopotámiát és annak minden irányban lévő szomszéd államát. Hamurábi uralkodásáig az államnyelve a szumir maradt. Ezen voltak megírva az összes törvények is. Hamurábi öszszegyűjteti az összes szumir törvényeket s azokat szémi nyelvre fordíttatja. Ezzel az ország hivatalos nyelvét és a törvényhozását is szémitává teszi. A Hamurábi tör-

vény gyűjteménye teljes egészében reánkmaradt. Ezek a törvények azok, amelyek megmutatják a szumirság végtelen nagyságát s igazolják azt a többször hangoztatott állításunkat, hogy a technikai vívmányokat leszámítva semmivel sem állottak a mi kultúránk megett, sőt sok tekintetben felül is multák azt. Ez a kor a szumirságra olyan volt, mint a Habsburgok magyar irtása. Ő is irtotta, üldözte a szumirságot, amelyet bár lenyűgözött, de végleg megsemmisíteni nem tudott. A szumirság ezután is éppen úgy megvetette, mint azelőtt a durva, bárdolatlan és műveletlen szémitát. Ezután is, még hosszú időn keresztül, minden Észak, tehát szémita ellenes mozgalom tőlük indul ki.

Kr. e. 1884 körül a szumirság új szabadságharcba fogott s Íluma-Ilu vezérlete alatt a nehezen megközelíthető és jól védhető déli mocsaras vidéken önálló dinasztiát alapít, amely 368 évig tartja magát. Időszakonként még a hegemoniát is magához ragadja. E dinasztiának három első uralkodója szémita nevű, a többi nyolc azonban már szumir nevet visel. Az elszémitásodást kezdték magukról a külsőségességekben is lerázni. Uralmuk 1517-ig tart. Babilónia ezért még megmaradt s jó ideig tartja magát, de Asszíria előretörése lassankint megfosztja hatalmától. A későbbi századokban az assir hatalom egészen a tengerig terjeszkedik.

Kr. e. 1758 körül rettenetes csapás éri a kultur Délt, amely a szumirság feltámadására való újabb kísérletet is megghiúsítja. A hatti nép tör Dél-Mezopotámiára s romba dönti annak minden városát. Ettől fogva tűnnek el a déli városok a szereplés színpadáról. Olyan volt ez a csapás a kultur Dél részére, mint a magyarokra a tatárjárás. A hattik sem maradtak meg az

országban, hanem annak teljes elpusztítása után tovább vonultak. Talán sikerült volna még egyszer újra összedni magukat a szumiroknak, ha rövidesen egy új ellenség nem támad rájuk.

Kr. e. 1746-ban a hatti pusztítás által gazdátlanná vált városokat a kassuk szállják meg s Gandás nevű királyukat Babilon trónjára ültetik. Félezer esztendeig

Királyi kocsit vivő apródok.

(1171-ig) uralkodik ez a nép és család Dél-Mezopotámián.

Ugylátszik, hogy kevesen voltak ahhoz, hogy a szémita népet felszívhassák. Ezért történhetett, hogy ők alkalmazkodtak a szémitákhoz s így szémita maradt minden: a törvény, a nyelv, a hit.

Kr. e. 1700 körül a hatti betörés után, a közép-

Eufrátes mentén alakult Mitani birodalom kapott erőre. Ebben az időben AsszírIA is annyira legyöngül, hogy a főhatalom egész Mezopotámiában Mitani kezébe kerül. Erről a korról alig van valami nyomunk s ha az egyiptomi Tell-El Amarnia és a kis-ázsiai Bokházkői ásatásokból nem kerültek volna elé e korra vonatkozólag adataink, még azt sem tudnók, hogy a Kr. e. XV. és XIV. században Egyiptom volt Elő-Ázsia ura. A Mezo-

potámiába betört hattik népe, 1758 után valószínűleg Egyiptomba megy tovább, hol 1560-ig uralkodnak a hikszooszok neve alatt. Egyiptom ellenük való szabadságharcaiban megedződik s így lesz ura Elő-Ázsiának.

Kr. e. 1525 után Ea-Gamil, a tengerparti szumir király, elég hatalmasnak hitte magát arra, hogy a bitorló kassikat elűzze. A kifejlett harcokban 1517-ben életét vesztette egy csatában. Ezzel megdül a szumir dinastia s a szumirság újra rab lesz. Teljes megtörésükről még ekkor sem beszélhetünk, mert még 1450 táján is megkísérlik függetlenségük kivívását.

Kr. e. 1174-ben Elám Babilonra tör s hadait le-
verve végig pusztítja az országot. Kivonulásuk után forradalom tör ki, amely elűzi az utolsó kassi királyt s helyébe nemzeti dinasztiát emel. Ez a dinasztia már teljesen szémita.

Kr. e. 1170-től-1101 közötti idő Babilónia és Asszíria versengése az elsőségért. Egymást őrlik fel s ez alatt a környező államok kapnak nagy erőre Mindjárt a kor elején a már régóta beszivárgó arámi népek törnek be s uralkodójukat Babilon trónjára ültetik. A szujnir vérű Dél még egyszer talpra áll s 46 évig tartja magát. Ez az utolsó szumir fellobbanás. Azután nincs többé szó róluk, elpusztultak, beolvadtak. Babilónia is lassan pusztul. A teljesen legyengült Asszíria a védettebb hegyvidéken épített Ninivébe teszi át székhelyét, ahol lassankint uj erőre kap.

Kr. e. 900-800 között Média és Urartu országok lesznek hatalmasok és egyre döntöbben avatkoznak Mezopotámia ügyeibe.

Kr. e. 750 körülre Asszíria megerősödik. Tu kultu-

Apal-Esár erőszakkal foglalja el a trónt. Csodálatos szervező képessége mellett elsőrangú hadvezér, aki rövid idő alatt nemcsak az egész folyamközre terjeszti ki hatalmát, hanem Áramot, Urartut, Júdeát és az Arabokat megfenyíti s a bevehetetlennek tartott Árpád várát is elfoglalja. Az addig is szokásban volt deportálást általánossá teszi. A lázadó tartományok lakosait felpakolta s a birodalom belsejébe telepítette, helyükbe pedig megbízható elemet vitt. Ez a deportált nép később minden felforgató törekvés kész talaja lett s az ország bajbajutásánál mindig ők lettek az árulók.

Kr. e. 714-ben II. Szarukin assir király összetöri Urartut. Ezzel megsemmisíti azt az ütköző államot, mely az északról jövő betöréseket felfogta eddig Mezopotámiáról, Néhány év múlva már itt találjuk az északi Kimmerieket és a Szittyákat.

Kr. e. 689-ben, utóda alatt, Bábelt lerombolják s a folyó vizét a romokra vezetik, hogy nyoma se maradjon.

Kr. e. 670 körül II. Szarukin harmadik utóda a sógorává tett Bartatu skytha királlyal szövetségre lép s kiszorítja Urartu területéről a Kimmerieket. További hadjárataiban Elámot, Palesztinát, Médiát, az arabokat és Egyiptomot veri le, vagy hódítja meg kitűnő hadseregével.

Kr. e. 650 körül Assur-Ban-Apli követi a trónt, Megtartja elődei hódításait. Nemcsak kiváló hadvezér, de igen magas műveltségű ember. Felkutattatja az egész Mezopotámiában még feltalálható irodalmi emlékeket, azokról hiteles másolatokat készíttetett, melyet palotája könyvtárában helyezett el. Ezt a könyvtárat ásták ki az angolok s az itt talált 22 ezer cseréptáblának

köszönhetjük, hogy ezt az eltemetett, elfeledett kort fel-támaszthattuk.

Kr. e. 616 után, utóda alatt elbukik Assiria. Előbb babilóniai vazalusa lázad fel s döntőleg megveri, a következő évben Média támad rá, Kiakszáres (Uva-Kis-Tar) nevű királya vezetése alatt. 612-ben már a főváros is elesik s 606-ban az utolsó Assir város, Harám is a Médek kezébe kerül.

Kr. e. 605-ben alakul a romokon az Uj-Babiloni birodalom, mely gyorsan fellendül és terjeszkedni kezd. Már 586-tól fogva Babilóniába hurcolják a zsidókat, három csoportban.

Kr. e. 539-ben Kirus perzsa király megbuktatja Uj-Babiloniát is. Az újonnan felépített s a mocsarak felhasználásával bevehetlenné tett városba, a bevezető titkos utakat a deportált zsidók árulták el s ők nyitják ki éjjel titokban az erősség kapuit a perzsák előtt, Árulásuk jutalma az lett, hogy Kirus visszabocsátotta őket Palesztinába.

Itt lett vége Új-Babilóniának is, a Mezopotámiai ősi kulturföld utolsó romjának. A zsidók szeretik Mezopotámia kultúráját úgy tünteti fel, mintha az a zsidók kultúrája lett volna. Avval tetszelegnek maguknak, hogy ők adták, mint ilyenek, a világnak a kultúráját. A valóság az, hogy évezreddel előbb elmenekültek a babiloni kultúrkörből s új Babilónia bukásakor az ő árulásuk adta meg a halálos döfést ennek a kulturvilágnak.

Kr. e. 323-ban a görög Nagy Sándor fel akarta támasztani Babilont s óriási birodalma székvárosának szánta, de korai halála meggátolta terve kivitelében. így múlt el a szumir nagyság minden maradványa.

6. A szumirok hitvilága.

A legnehezebb kérdéshez jutottunk. Az ötezer évvel ezelőtt már majdnem kihaltnak tekinthető szumír-ság hitvilágát mai ismeretek szerint majdnem lehetetlenség tisztázni. Ha azonban a tudomány által kiderített néhány adatot ítéletünk körébe vonunk, legalább némileg képesek leszünk a körvonalak meghatározására.

A szémita népek a legvaskosabb bálványimádók voltak az ősidőben. Egyik kútfő szerint a bálványistenségek száma olyan nagy volt, hogy már nem győzték a sok áldozatot. Ez a kényszerűség lett szülőoka annak, hogy a bálványimádásról áttértek az egy Isten imadására, amikor is a legnépszerűbb istenségből megteremtették az egyetlen Istenséget. Talán így és ezért lett Jehova is a zsidók nemzeti istene.

Másfelől ma már tisztázva van a turáni faj ősi vallása, a sámánizmus. A szumirok, mint turáni népek ezt az ősi sámánizmust vitték magukkal az őshazából Mezopotámiába. A szémita bálványimádó politheizmusból és a szumér sámánizmusból gyúródott össze aztán az a vallás, amely Mezopotámiában évezredekken keresztül uralkodó vallássá lett.

Az alábbiakban ezt a vallást ismertetjük annak hangsúlyozásával, hogy végig az egész Mezopotámiai kultúrkör sok ezredén a vallási szertartásoknál a misztériumok, vallási mondák és vallási szertartások szumír nyelven éltek s így nagyobb részükről fel kell tételezni azt, hogy a szumír szellem termékei.

Már az eddigiekben láttuk, hogy az ótestamentum világ és emberteremtési története, a bűnbeesés, az özönvíz, mind megtalálják előképüket a szumír hagyo-

mányokban, évezredekkel hamarabbi följegyzésekben, mint ahogy azt a zsidó bibliában találjuk. Mózes születésének és felnövekedésének körülményein kívül igen sok más ószövetségi jelenséget is megtalálunk a szumir hagyományokban. A főkülönbséget az adja, hogy a szumírok és a mezopotámiai szémíták nem voltak egy Isten hívők. Vannak ugyan olyan tudósok is, akik azt állítják, hogy a szumir népek eleinte egy Isten hívők voltak s vallásuk csak azután corumpálódott. Azt is állítják többen, hogy maga a zsidó vallás és az ószövetség nagyobbrésze mezopotámiai eredetű s a zsidók csak átvették és saját lelkületükhöz idomították. Mind ezekre a kérdésekre ma még feleletet nem adhatunk s legfőljebb újabb és szerencsésebb leletek szolgáltathatnak olyan anyagot, amelyek alapján ezt a kérdést el lehetne dönteni.

A mezopotámiai városok majdnem mindenikének éppen úgy volt egy különös tiszteletnek örvendő istensége, mint város királya. Említettük már, hogy ezek a város királyok túlnyomó részükben papi fejedelmek is voltak. A helyi istenségek egy részét a többi városokban is tisztelték. A hegemoniára törekvés következményének is tulajdonítható az az érdekes jelenség, hogy

Királyi trónt vivő
apródok.

az isteneket egymással rokonságba hozták és a rokonság minőségét egész családfák és geneológiák készítésével igazolták. Ma tényként áll előttünk, hogy a zsidók Jehovája is ilyen helyi istenből lett a zsidó istenné. A nemzeti istenek eredete mindenütt e felfogás eredménye.

A mezopotámiai istengárda legeién egy hármastencsoport állott: Anu, Eniil és Enki.

Anu a megszemélyesített menny, aki nagyon messze, a legmagasabb égben székel. Földi szentélye Uruk városában, az É-Anna (mennyháza) volt, de minden valamire való városban voltak templomai. Párhuzamként fölemlítem, hogy a tungusoknál végzett kutatásaim alatt szintén úgy találtam, hogy a tungusok a legmagasabb mennyben képzelnek egy főistenséget, aki olyan jóindulatú az emberekhez és olyan messzi van, hogy nem is kivan a maga részére áldozatot. A khinai felfogásban is az ég olyan magasan áll az ember fölött, hogy egyedül a császár hozhat neki áldozatot. Ezek a vonások azt tanúsítják, hogy Anu isten fogalmát a szumirok az ősi turáni közösségből hozták magukkal. A babiloni és asszir-szémi felfogás Anura új vonásokat ragaszt. Sötét, zárkózott, titokzatos és félelmes istenségnek festik. Úgy tetszik, mintha a bosszúálló Jehova példányképe a babiloni Anu lenne.

Enlil istennek, aki a levegő és a forgósél ura volt, Nipur város volt a szent helye. Ő a turáni vihar isten. Melléknevei: az országok ura, a hegységek ura. Templomát hegyházának nevezték. Az emberek iránt őt sem tartották jóindulatúnak. Azt hitték, hogy a sorsnak, a végzetnek ő az ura. Úgy hitték, hogy az ősidőkben az ő gondolata volt a világnak vízözönnel való

elpusztítása. Mivel ez nem sikerült, haragossá lett az embernek. Hogy szumir ősi istenség volt, azt legjobban bizonyítja az, hogy a szémiak egész mondakörét átvitették a szémi Marduk istenre.

Anu tartózkodási helyét a papi hagyományok az egyenlítő vonala fölé helyezik, szent számának a hatvanat adták. Enlil lakása az egyenlítőtől északra eső öv s szent száma az ötven. Felesége Ninlil, aki az embereket szereti s a hozzáfordulók érdekében férjénél közbenjár.

A harmadik főistenség Enki, Anuak a fia és képmása. A földnek, az alvilágnak és az alsórészeknek az ura. Az emberek iránt állandó barátsággal viseltetik s az istenekkel szemben mindig az emberek védelmére kel. Lakása a földi világ alatt, földi székhelye mindig a folyamok torkolatánál van. Főszentélye Elidu városában a persa öböl partján volt. Ő az, aki az embereket megtanította a megélhetéshez szükségesekre, a különböző mesterségekre, az írásra és minden tudományra. Minden titokzatosságnak, varázslásnak, jóslásnak, ráolvasásnak ő a nagymestere, akit maguk az istenek is nagy tiszteletben részesítenek. Az istenek háborúságaik alkalmával mindig keresték barátságát. Mellékneve: Nudim-Mud; a teremtmények létrehozója. Ő az, aki Adapának megmondja, hogy ne egyék az istenek halált hozó ételeiből, ő parancsolja meg Um-napistimnek a hajóépítést a vízözönkor. Általa gyógyulnak meg a betegek, ő támogatja a gyöngéket^ az elhagyottakat s ő az, aki a gonosz ellen megvéd. A csillagászok szerint égi birodalma az egyenlítőtől délre esőész. Szent száma a negyven. Felesége Dám-Ki-Ha, vagy Dámgalnunna, az ég és föld úrnője. Később az anya-istennő szerepét játsza. Ha megfigyeljük az Enkihez kötött tulajdonságokat és tet-

teket, lehetetlen föl nem ismerni a turáni mithologia világügyelőjét. Ezen három főistenség mellett egy egész csomó alsóbbrendű istenséget találunk.

A szent 30-as szám birtokosa a holdisten: Nannar, a Világító. Szumir felfogás szerint örök küzdelemben van a sötétiséggel s csak az istenek segítségével viszi diadalra havonként megújuló küzdelmét. Veszedelmesebb küzdeleme akad holdfogyatkozáskor, amikor a sötétesség orvul tör reá s legyőzni készül. Ősi szentélye Ur városában volt, ahonnan a zsidók őse, Ábrahám kivándorolt Palesztina felé. A sötétiséggel való küzdelmet megtaláljuk a japáni hagyományokban is (Hagoromo regéje). Nannar holdisten sok tekintetben még Enlillel is versenyez, mert ő is befolyással van a végzetre, mint az élet ura. Mellékneve a bölcsesség ura s mint ilyen a jóslás, álomfejtés és orvostudományok isteneként is szerepelt. Mezopotámia perzselő ki mája teszi megérthetővé, hogy a nap helyett őt tartották a fák és növények megnövelőjének és az emberek éltetőjének.

A 20-as szent szám a napistené Utu-é. Mellékneve Babbar volt, ami fénylőt jelent. Mint a leghatalmasabb égitest, különös tiszteletben részesült, sőt személyét három részre is választották, a felkelő, delelő és lenyugvó nap személyére. Azt hitték róla, hogy reggel kitarja a nagy égi kaput s a két hegycsúcson felmászik az égre s úgy megy azon végig minden nap. Fennjártában belát mindenüvé, még a tengerek fenekére is. Éjjelre pedig az alvilágba tér pihenni. Perzselő hatásától féltek s ezért a halál képviselőjének tartották. Főtulajdonságául mégis a fényt vették. A föld és az ég hatalmas bírója ő, a mindent látó, a jogot őriző, az egyenesség útja, a gyöngék, erőtlenek, özvegyek és

árvák, a szegények és elhagyatottak, a félénk vándorok és utazó kereskedők védője, akihez mindenek segítségért folyamodnak. Mint hős félelmetes harcos, akinek semmiféle gonosz nem állhat ellen. Szumirországnak is ő a megoltalmazója és megvilágosítója, Főszentélye Larsza városában volt, de majdnem mindenütt volt olfáia vagy temploma.

A tízes, de egyúttal a hatos szent számmal is jelölt isten Iszkur, vagy Mur, a zivatar Isten, aki úgy bömböl az égből, hogy eltépi a vizek kötelékeit s víz-áradattal borítja el a földet. Nemcsak az emberek, hanem az istenek is féltek tőle s mikor rájött a dühe, az égi istenek az égbe, a többiek az alvilágba menekültek előle. Mint eső istent a növényzet és állatvilág jótevőjének s a bőség urának tartották, akit minden élő könyörgéssel kért, hogy ne zárja el az ég csatornáit ne dugaszolja be a föld forrásait, hogy ne jöjjön az országra drágaság, éhhalál és pusztulás. Székhelye Bét-Karkara volt. Feleségét tartották a hegységek és hóviharok istennőjének.

A szent tízes számot a tisztán szemitanak mondmondható Marduk isten is viselte, ő csinálta a mezopotámiai istenek közül a legnagyobb karriert. A szemita papok, valószínűleg Hamurábi uralkodó parancsára, legyőzetik vele Tiamatot, a szumir főistent, az ő kezébe adják az istenek feletti uralmat s ennek jelvényeit, a sorstáblákat és az istenek királya, menny és föld legfőbb parancsolója díszítő jelzőket.

A főistenek mellett, mint ezek gyermekei, unokái és dédunokái egész sereg kisebb-nagyobb istenséget találunk, akik a csillagoknak, természeti jelenségeknek, hegyeknek, völgyeknek, országoknak, városoknak, tár-

sadalmi osztályoknak, termőföldnek s az embert érhető minden jónak és rossznak, apróbb-nagyobb hatalmú istenei voltak. Az istenségek számát a papi teologizálás 3600-ra tette s két csoportra osztotta. Az Anu köré csoportosított égi Igigék s az Enlil köré csoportosított földi Anunák csoportjára.

Az istenek után rangsorban a hőszok következtek. Ezek közé számítják az istenek sorából a földre került öskirályokat és olyan hősoket, akikről azt tartották, hogy részben istenek, részben emberek. A szumir Ádámot: Adapát, az özönvízből megmenekült Um-napistimet, azután Gilgameszt, meg a hét bölcset, akik Ur, Nippur, Eridu, Kuüab, Kis, Lagás és Surapak városokból származtak, sorozták ezek közé.

A hőszok mellett akik jók, nagyok és hősök, vagy bölcsek voltak, találunk a mezopotámiai hitvilágban ezekre menő s démonoknak nevezett rossz szellemeket. Ezek közé számították a halottak szellemeit, az éjszaka járó, meg a betegségeket okozó démonokat, a gyermekek rémítőit, a nyavalyatörés okozóit, akiket mind határozatlan alakú sötét lényeknek képzeltek. Az alvilágnak s a gyilkos sivatagoknak ezek a settenkedő rémei ott vannak mindenütt, ahol betegség van, ahol szerencsétlenség történik, vagy ahol bűnt követnek el Vértabálóknak, vérszívóknak tartják, akik elrabolják a gyermeket az anya öléből, elszakítják a férjet a feleségtől, ellenségekké teszik a testvéreket, megfosztják nemcsak egészségétől, hanem vagyonától is az embert« Elrabolják a becsületet. Minden teremtettnél ellenségei. Dögveszt, pusztulást, döghalált küldenek rájuk, az állatot kiűzik vackából, a madarat fészkeből s nemcsak a háziállatokat, de még a vadonélőket is elpusztítják.

A démonoknak földi szolgálói a férfi és női bozorkányok, akik megtanulták a démonok titkos ismereteit s szemveréssel, ráolvasással és mindenféle ártó cselekedetekkel szabadítják rá az emberekre a pokol gonosz seregét s mindenféle borzalmat és szerencsétlenséget okoznak a földön.

A démonok lelketlen gonoszságai elpusztítanak az egész világot, ha nem volnának jó szellemek és tündérek, akik megszánya az embert, minden erejükkel igyekeznek távoltartani védencüktől a rosszat és ártalmat. Eddigi ismereteink szerint minden démonnak meg volt a maga ellenlábas jó szelleme s az ember igyekezetének oda kellett irányuljon, hogy minél több jó szellemet tegyen barátjává, akik megsegítik s megvédik őt a gonosztól. Ebből a korból maradt reánk a védőszellemek, védőszentek hite.

A mezopotámiai világfelfogás minden embert istene gyermekének tart. Az istenek határozták el az ember megalkotását. Egyik eposz így festi ezt:

„Vért akarok megkötni, csontot létrehozni,
Lelkes élőt előállítani, legyen ember a neve.
Meg akarom teremteni a lelkest, az embert.”

Az ember megteremtése úgy történik, hogy a megölt Tiamát isten vérével összekeverik földdel s ebből csinálják meg az istenség képmását, melyet aztán lélekkel elevenné tesznek. Ezért joggal viseli az ember az: istene gyermeke nevet s ezért van az, hogy az istenek védik az embereket. A különféle apró királyságok mondái az ember teremtését más-más istennek tulajdonítják. Ebből származtak az egymás elleni torzsalkodások, mert mindenik törzsnél kifejlődött az a hit, hogy az őt teremtő jsten az övé, csak őt védi s mindenkit, aki ellene tör,

isteni hatalmával megsemmisít. Ez a zsidó Jehova képe is, aki megígéri, hogy népének ad városokat, amelyet nem ők építettek, országokat, melyeket nem ők alkotnak s megteszi őket nemcsak a királyok, de a világ királyáivá is.

A megteremtett embert istenének kegyes keze vezeti keresztül az életen. Az élet és az ember rendeltetése az, hogy az isten szolgálatára álljon. Olyanforma ez a felfogás, legalább a szémi hatású részekben, mintha az ember azért volna, hogy az istenek helyett dolgozzék, azért, hogy azoknak az életét kényelmessé tegye.

Az istenség akarata többször jutott a halandók tudomására közvetlen kinyilatkoztatás által, ébrenlétben, vagy álomban közvetítve. Ezeket a kinyilatkoztatásokat az ég írásának nevezik az egyházi törvény-gyűjtemények. Ha az emberek rendeltetésüknek élnek s az istenek akarata szerint cselekszenek a világrend is egyensúlyban marad s az ember vagy az emberiség a kegyelem állapotában van. Az isten örvendez az ilyen embernek, vagy népnek, kedveli s a jót jóval fizeti. Ha azonban az ember eltér az istenek rendeletétől s akár szántszándékkal, akár hanyagságból, vagy tudatlanságból is, megsérti az isteni rendelkezéseket, akkor maga ellen haragítja az istenséget. A világrend elleni ilyen cselekedet az istenek, vagy felebarátok ellen történhetik. Ezt nevezik bűnnek, amelynek fokaira nyolc-tízféle szavuk volt. Rendkívül sok bűn és büntetésjegyzék maradt reánk, néhány szemelvényt közlünk:

Isteneitől eltiltottat evett. Istenét megvetette. Megbántotta, megsértette őseit. Törvényes örökösét eltaszította. Gyűlölte szüleit, testvéreit, rokonait. Elválasztotta az apától, anyától fiát, leányt. Apóstól, anyóstól vőt,

menyet. A testvértől a testvért. Eltávolított egy derék embert családjától, a barátot a baráttól. Megbontotta egy nemzetség békéjét. Az igazság határait átlépte. Az igazságot elnyomta, üldözte, megsemmisítette, össze-törte. Gonoszban járt. Gonoszat, illetlent mondott. Meg-ölte felebarátját. Elvette a megölt ruháit. Behatolt felebarátja házába. Elkívánta felebarátja vagyonát. Erősza-koskodott, rabolt, raboltatott. A bíróval hamis ítéletet hozatott. Feltámadt előljárója ellen. Rágalmazott, hamisat beszélt. Hamis pénzt elfogadott. Hamis mérleget használt. Hamis határt vont. Eltávolította a határkövet. Nem beszélt őszintén. Csak a szája volt őszinte, de a szive nem. Igen helyett nemet, nem helyett igent mon-dott. Feljelentett, félrevezetett, rábeszélt. Kicsi dolgot adott, a nagyot elfelejtette. Elnyomta a gyöngét. Nem bocsájtotta el a foglyot. Nem oldozta fel a megkötő-zöttet. A bebörtönözöttek nem engedte meg a napvi-lág látását. Meggondolatlanul cselekedett. Varázslattal és ígézzesse! foglalkozott.

A bibliai tízparancsolat őseit látjuk itt, mely ma is éhikánk zsinórmértéke. Ez volna a zsidó erkölcsök-alapja is, ha a talmud ki nem forgatja eredeti becsüle-tességéből s tönkre nem teszi ezzel a zsidóság erkölcsi világfelfogását

A bünt a szumir felfogás szerint büntetés követi, A büntetést annyira a bűn természetes járulékának tar-tották, hogy a bűnre és büntetésre nem volt külön szavuk. A bűnös bűnével elszakítja magát istenétől, akinek elveszítvén védelmét, a démonok gonosz hatal-mának esik áldozatul. Ezért jönnek aztán a testi és lelki szenvedések, a gyötrelmek, az életuntság, a leg-

különbözőbb testi és lelki nyavalyák és ezért leselkedik rájuk a nyomorúságos halál.

Úgy hitték, hogy ha az embert bármiféle csapás érte, az valami bűnnek a büntetése, még abban az esetben is, ha az egyén nem tud arról, hogy bűnölt volna. Ily esetben a rossz szándékot kizártnak mondták. Az volt a felfogásuk, hogy az ember nem tudhatja az istenek akaratát s nem tudhatja, hogy az, ami az ember előtt jónak látszik, vajjon nem rossz-e az istenek szemében, vagy amit rossznak gondolunk, nem olyan-e, ami jóra vezet. Ez a tan volt az, amely Mezopotámiában erkölcsi bizonytalanságot idézett elő. Ebből a bizonytalanságból keresik a kivezető utat theologusok, költők és bölcselők nagyszerű munkáikban, két irányban is. Az egyik irány hiábavalónak tartva a védekezést, arra int, hogy éljünk nyugodtan, szabadon s élvezük azt, amit az élet ad. A másik irány a bűnbánat álláspontjára helyezkedik és a bibliai zsoltárok fenségében utánzott gyönyörű költeményekben kéri a bűnbocsánatot. A világi gyönyöröket fenéig élvező zsidó az első, a Jeruzsálem falai alatt zsolozsmázó zsidó a második felfogás vallója.

A bűnbánás következménye a bűnbocsánat, amely helyreállítja az ember és az istenek közötti megbomlott egyensúlyt. Engesztelő imák és áldozatok következményeként jelentkezik a megbocsátás. Egész sereg szavuk van a büntől való szabadulásra. A bűn elvitele, a bűn eltaposása, a bűn lemosása, a bűnös megváltása, a büntől való szabadon bocsátása, a büntől való feloldás, aztán meggyógyulás, éppé levés, megélhetés azok a jelzők, amelyekkel egyúttal a bűnbocsánat eredményét is jelzik. A bocsánat első feltétele a bevallás és őszinte

bánat. Sok adat vall arra, hogy a keresztény gyónás és bűnbocsánat is ebből az ősi korból gyökeredzik.

A bűnbocsánathoz való jutás és az erre való törekvés számos mistikus hitnek és szokásnak lett a megalapítója. A megváltott lélek boldog nyugalját számos misterium tartotta fenn. Valószínű, hogy az összes fennmaradt eposzok, vallásos misteriumok. Ezeket az egyes templomokban az isteni tiszteletek alkalmával, vagy az ünnepek keretében mondták el. Egyrészt olyan, hogy okvetlenül el is játszották. Ezek között a misteriumok között csodálatos szépségű költemények is vannak, amelyek vetekednek s talán előképei az ószövegség számos ihletet kinyilatkoztatásnak. Nem lehet eltagadni, hogy olyan erkölcsi-világrendi állapotok kinyilatkoztatásai vannak bennük, amelyekről lehetetlen eltagadni azt, hogy az isteni kinyilatkoztatáshoz közelálló főséges dolgok.

Mezopotámiai vallásos felfogás szerint az ember tetteiért már az életben nyer jutalmat, vagy büntetést. A másvilágról való fogalom meglehetősen vigasztalan. Ez az oka, hogy a földi élet volt drágább előttük. Ezért a legjobb kívánság a hosszú élet kívánása. Az ásatások tanúsága szerint a templomhoz vezető utcaburkolatok kövén is volt felröve egy imádság, mely az istentől hosszú életet kér.

A halált a természet rendje szerint valónak tartották, melyben az ember végzetét követi. A haláltól még az istenek sem mentek. Tiamatot megöli Marduk, Kvingut meg lefejezi s kiomló véréből teremti meg az embert. Az ember istene kegyelméből örök életet is nyerhet, láttuk Adapa és Gilgames sorsát, akik eljátszották halhatatlanságukat, de már Um-napistimet Anu isten az

égbe ragadja s örökéletűvé teszi. A mondákban azt is láttuk, hogy van az örökéletnek vize, az ifjúságnak füve s közel áll az a gyanú, hogy magokat az isteneket is úgy képzelték, hogy ezek állal biztosították halhatatlanságukat és ifjúságukat.

A halál utáni életről több értesülésünk van. Ezek szerint a lélek a halál után az alvilágba megy, mely a leírások szerint hatalmas, víztől körülvevett, hét fallal, hét kapuval elzárt helyiség. Az ideérkező lelket az alvilág hajósa viszi át a folyón. A kapusok kötelessége arra vigyázni, hogy oda nem valók ne juthassanak az alvilágba. Minden kapus elszed a halottól valamit, úgy, hogy mire az alvilágba ér, sem ruhája, sem emberi teste nincs már s csak pusztá lelke áll az alvilág istene elé ítélethozatalra. Az alvilág sivár élete egyáltalán nem lehetett vonzó a mezopotámiaiakra. Pusztá árnyék élet ez s bármennyire is drága dolog volt Mezopotámiában és a mellette elterülő szíriai pusztában a víz, nem lehetett kívánatos a mégis csak több gyönyörűséget nyújtó földi étellel szemben. Több példánk van arra, hogy a lélek elhagyhatja az alvilágot. Gilgames, mikor elveszti az örök élet lehetőségét, felidézi barátja szellemét s attól kérdi meg, hogy milyen az alvilág. Istár alvilági leszállásából megtudjuk azt is, hogy a lelkek másképpen is visszakerülhetnek a földre. Istar az alvilág kapusát fenyegeti meg azzal, hogyha ki nem nyitja a kaput és nem engedi be, széttöri az ajtót, széttöri a zárat, a küszöböt, kiemeli a kapukat s fölszabadítja az összes halottakat a földre, hogy azok fölfalják az élőket, hogy több legyen a halott, mint az élő. A néphit maga is úgy hitte, hogy a temetetlenül maradtak lelkei fenevadakként dühöngenek a földön, gyászt és bor-

zadályt hoznak a földre. A sivár másvilági hit s a földi lét ismert boldogsága úgylátszik megérlelte az örökélet és a feltámadás gondolatát. Láttuk azt a fontos jelenséget a mezopotámiaiak hitéletében, hogy a halott, isten kegyelméből új életre kelhet. Istar is visszakerül a földre. A hagyományok egész sora mutatja, hogyan élt lelkükben a feltámadás és az örökélet hite. Hogy az alvilág csak átmeneti bűnhődőhely, ez tisztán szémi felfogás és hatás. A turáni népeknél hiányzik a pokol.

A szémi mezopotámiai pokol tehát a szomjúság helye. Ugyanígy festi a zsidó hit is a másvilágot, de még ridegebbnek. Jób könyvében a gonoszok forró, viznélküli pusztaságra kerülnek, a jámborok pedig egy tisztavízű kertbe. A másvilágról való illetén felfogás okozza azt, hogy a zsidók is a földi életben akarnak minden örömet elérni, mert hiszen az ő rideg másviláguk örömet nem nyújt. A görög-rómaiaknál sokban hasonlóan találjuk az alvilágról való felfogást.

Ha most megnézzük a mi keresztény felfogásunk szerinti földöntúli életet, vagy a mohamedánok másvilágát, óriási különbségeket találunk. Ebből a mezopotámiai másvilági képből, a tisztavízű boldogok kertjéből és a szomjúság hónából fejlődött ki a mi másvilághitünk is, amelyből költők, írók és papok megcsinálták a poklot az ő gyilkos ördögeivel, embertelen szenvedéseivel és a mennyországot, az ő földöntúli boldogságával, angyalaival és emberfölötti szellemeivel. Úgy az ördögöknek, mint az angyaloknak megtaláljuk az Ősét a mezopotámiaiak hitvilágában. Démonaik egyrészének ábrázolása emlékeztet a mi ördögeinkre s az istenek szolgálatára állított felsőbbrendű lények között. Megtaláljuk nemcsak a lebírhatatlan erejű szárnyas-

bikát, vagy az emberfejű oroszlánt, hanem a mi anygailainkkal teljesen egyenlő alakú szárnyas ember-alakot is

Láttuk azt a felfogást, hogy az istenek az emberiiséget azért teremtették, hogy helyettük dolgozzék. Ezer! az ember kötelessége nemcsak tisztelni az isteneket hanem részükre áldozatot is bemutatni. Az istenekkel való érintkezést már az ősidőben bizonyos egyének és családok közvetítették. Ezekből a közvetítőkből fejlődött ki a papság. Hogy már az ősidőben milyen nagy tiszteletnek örvendtek a papok, mutatja az, hogy igen sokszor a világi hatalmat is a papok kezében találjuk. Mezopotámiában is meg volt a hatalmas papság. Ez a papság nem egyforma tekintéllyel és hatalommal birt. A hatalmasabb istenek templomainak papjai nagyobb tekintélynek örvendtek, mint az apró istenségekéi, de ugyanazon istenség papjai közt is volt különbség, aszerint, hogy az illető pap milyen működést fejtett ki az istentiszteletnél. A papok között különben nemcsak olyanokat találunk, akik az isteneknek áldozatokat mutattak be, hanem olyanokat is, akik jóslással, ráolvasással, démonüzéssel foglalkoztak. Az ilyenek között is egész csomó különféle rangú és tekintélyű pappal találkozunk.

Mindenki nem lehetett pap, mert a papi családok nem igen engedtek mást soraik közé. Ezenkívül megkívánták a testi és lelki épséget és a különböző papi fokozatok szerinti tanultságot. A papi ismereteket külön iskolákban sajátították el s följegyzéseink vannak arról, hogy még a templomi énekesnek is három évig kellett tanulni, amíg elvégezhetette az előírt tanulmányokat. A papok a templom körül épült papivárosban laktak s megélhetésüket a természetben kapott járandóságok biz-

tosították (étel, ruházat stb.) Nősek voltak s a paposkodás melleit más foglalkozást is űzhettek. Különösen sok volt közöttük a kereskedő. Sokan nagy vagyontettek szert, mely fölött szabadon rendelkeztek. A papság olyan erős volt, hogy akaratuk nélkül még az államhatalom sem igen tehetett semmit. Általában nagy kiváltságot élveztek s majdnem örökös a küzdelem Mezopotámia történetében a papság azon törekvése miatt, hogy adómentességet élvezhessenek. Még a hatalmas uralkodók korában is megtörténik, hogy az államhatalom és az uralkodó teljes erejére volt szükség az adók behajtására. Gyöngé uralkodók alatt pedig egyáltalán nem fizettek. Azt is többször láttuk, hogy egy-egy hatalmas főpap magához ragadja a világi uralmat is. A papokat ők is *apá*-nak szólították.

Már a legrégebb szumir korban is megtaláljuk a sokféle papnőt, kiket rendszeren *anyának* szólítottak. A papnők is a különböző isteneknek szolgáltak. Egy részük a templomok melletti kolostorszerű épületben lakott, másrészük azonban világi életet élt, sőt férjhez mehetett Sajátságos törvény volt azonban, hogy a férjhez ment papnőnek nem volt szabad gyermekének lenni. Vagyonukkal, ha az nem apai örökség volt, ők is szabadon rendelkeztek s nekik is szabad volt más foglalkozásokat űzni, A papnőknél is szükséges volt bizonyos tanultság. A nyomokból látszik, hogy az írni-olvasni tudás kötelező volt. Az asszony papok között rendkívül sok volt a jövőmondó, jósló, ráolvasó és kigyóbüvölő.

A mezopotámiai templom az istenek földi lakóhelyének tekintetett, ahol az istenség, akár a földi királyok, laktak egész udvartartásukkal. Ezért a templom

beosztása is megegyezett nagyjában a lakóházéval. A különféle helyiségek a nagy központi udvar körül voltak, melybe a kaputól egy előudvaron keresztül vezetett a bejárás. A bejárattal szemben feküdt a szentély s ennek alkóvszerű fülkéjében, a szentek szentjében állott a templom istenének szobra. A templom falain körben állványszerű kiugrások voltak. Ezekre tették a többi istenségnek (esetleg kiváló királyoknak, vagy egyéneknek) a szobrait. A szentély körüli helyiségek az Isten szolgálatára rendelt papságnak szolgáltak lakásul. A kisebb isteneknek is voltak csarnokaik s ezekben is ott laktak a szolgálatukra rendelt papok és cselédek.

A szentély előtt az udvaron állottak az oltárok, melyeken az áldozatokat mutatták be. Az oltárokat rendszeren oszlopok vették körül, amelyeknek felső végében virágcsokor tartó vázák, vagy füstölő tálak voltak alkalmazva. Az épület nagy részét kamraszerű szobák foglalták el s ebben tartották az istenitisztelethez szükséges tárgyakat. A templomoknak általában hét emeletes, lépcsőzetesen épített tornyuk volt. Minden emelet különböző szentélyeket tartalmazott, a legtetején pedig az istenség hálósobája állott. Hogy ezek a tornyok mekkorák voltak, arról fogalmat nyújthat a Babel városában kiásott Marduk isten templomtornya, amelynek alapnégyzete 90X90 méter volt s magassága ugyancsak 90 méter.

A városi nagy templomokon kívül a mezőn is találunk apró templomokat, ezeket a mi kápolnáinkhoz hasonlíthatjuk, annál inkább, hogy a körmenetek alkalmával ezeknél mindig egy-egy állomást tartottak.

Az embernek istenhez való fordulása akkor is épen úgy történt, mint ma, imával. Úgy látszik, hogy a mezo-

potámiaiak sokat imádkoztak. A ránk maradt imádságok azt tanúsítják, hogy az élet minden körülményei között, még a halálos ágyon is imádkoztak. Ezeket az imákat nemcsak önmagáért és családjáért, hanem embertársaiért is mondotta az imádkozó. Még a levelezésben is szokásban van a levélnek áldástkérő imával való kezdése. Egész csomó szertartás-könyv maradt reánk, amelyek részben könyörgések, részben magasztalások. Az imák szövege a legmélyebb hitet és áhítatot tükrözi vissza s a költői szépségek olyan tárházát nyújtja, amelynél szebbet még alig produkált az emberi áhítat. Az istentisztelet főszertartása az áldozat volt, amelynek neve ellátást és felajánlást jelent. Az áldozatok többfélék. Van véres, füst, sülő, égő, étel, sőt kiöntő áldozat is. Az áldozatnál gabonát, gyümölcsöt, virágot, állatokat, tejet, sört, mézet bort, olajat, illatszereket, ruhaneműeket, vagy ezek nyers anyagát lehetett bemutatni. A szertartási könyvek minden egyes áldozati dologra előírták a bemutatás módját. Áldozni csak kifogástalan és hibátlan dolgot lehetett. Az uralkodótól az utolsó koldusig mindenkinek kötelessége az áldozás bemutatása. Ebből a szokásból fejlesztették ki aztán a papok a rettenetes nagy egyházi adókat, amelyek sokszor az egyén jövedelmének nagyrészét fölemésztették. A papság az áldozatul bemutatott dolgokat megválogatta s a nem megfelelőt visszautasította, úgy, hogy az illető kénytelen volt újabb áldozatot bemutatni. Maguk a szertartások pontosan előírt és végrehajtott szabályok szerint történtek. Kidomborult ezekben az istenség imádása, az ember megalázkodása és a bűnbánat. A szertartásoknál a ruhák, a kéztartás, a meghajlások, a térdre, vagy arcraborulás, a megfüstölés, a vízzel való megfürdetés,

az olajjal való megkenés, az istenszobrok elhelyezése, körmeneteknél azoknak hordozási módja, mind pontosan le vannak írva.

Minden templomban, mindennap volt istenitisztelek a megszabott szertartásokkal, imákkal és áldozatokkal. A legnagyobb uralkodókról is feljegyezték, hogy naponta áldoztak az istennek. Voltak aztán bizonyos ünnepnapok, amelyeken a rendestől eltérő istenitiszteleket tartottak. Ezek az ünnepek minden városban és minden templomban más-más alkalmakkor voltak. Közös, az egész országban egyaránt és egyszerre megtartott ünnepek voltak: az új hold első napja, a tavaszi és őszi napéjegyenlőség, a téli és nyári napfordulás s úgy látszik, hogy egy pár nagyobb istenség ünnepei. Istárnak az alvilágból való megszabadulását misztérium-játékkal ünnepelte meg az egész ország. Az összes ünnepek között úgy látszik, hogy az újévet kezdő tavaszi napéjegyenlőség volt a legnagyobb. Az eddigi adatokból az látszik, hogy még a királyok megkoronázása is ezen napon történt. Tudunk arról a szokásról, hogy ezen a napon a királyok levették koronájukat s az isten oltárára helyezték. Azután újra fejükre tették, mintegy jelképezve ezzel, hogy az újesztendőre új megbízást kaptak istentől az uralkodásra. Az egyházi ünnepek közül több, napokon keresztül tartott. Minden nagyobb egyházi ünnep mellett népünnepélyeket is rendeztek. Érdekes az újévi népünnepekre, hogy azokon az úr szolgálta ki szolgáját. Szokás volt e népünnepeken egy-egy alantabb álló embernek úgynevezett újévi királlyá választása és trónba ültetése. Az általunk már említett Enlilbanit is egy ilyen ünnep alkalmával ültetik a trónra, amelyet azután többet el sem hagy, A jelek szerint a

legnagyobb kedveltségnek az Istár istennő részére rendezett búcsúk örvendettek. Ezekre a búcsúkra az egész országból zarándokoltak fel a hívők és mulatni vágyók. Az ekkor folyó népünnepek igazi orgiákká fajultak s méltán okozhattak megbotránkozást. (Görög bachanáliák!)

A már említett varázsló papoknak és papnőknek nem volt olyan egységes szervezetük, mint az istenek papjainak. Természetesen templomaik sem voltak. A templomok közelében éltek ezek, vagy helyről helyre zarándokoltak. Fő mesterségük az ördögűzés volt. Amint tudjuk, minden bajnak, betegségnek az okozói a földre szorult ördögök voltak. Ezek ellen keresett védelmet a mezopotámiai ember az ördögűző papoknál, akiktől azt várta, hogy elűzzék a meglévő bajt, vagy megelőzzék a baj bekövetkezését. Ilyen viszonylatban orvosokként is szerepeltek. Természetesen nekik is megvoltak a maguk szertartásai, amelyekről tudjuk, hogy meglehetősen komplikáltak s legtöbbször hosszadalmasak is voltak. Egész sereg ráolvasó ima, párbeszéd, áldozatbemutatósi szertartás és egy csomó szimbolikus cselekedet leírása maradt reánk. Az ördögűző papok és papnők majdnem kivétel nélkül vörös ruhát viseltek.

Imáik és cselekedeteik részben a démonok ellen fordulnak s a szimbolikus cselekmények a démonok hatalmának megtörését jelképezik. Minden ilyen szertartásnál megtaláljuk a gyónás ővét, a bűnvallomást és a bensőséges könyörgést. A szertartáshoz tartozott azoknak a mithosoknak az elbeszélése is, amelyben elmondták, hogy az ősidőkben egyik, vagy másik isten mi képpen győzte le a gonosz démonokat. A pap szertartás közben, a megszabadítandó egyén bűneit átruházza az áldozatul szánt állatba, vagy más áldozati tárgyba,

hogy azután ezt s ezzel együtt a bűnt is megölje vagy másképpen megsemmisítse. A tisztulás megkönnyítésére szolgáltak a különféle füstölők, kenések, lemosások. A ráolvasó versek között egész csomó olyan van, amelyeknek egyáltalában nem tudjuk értelmét kitalálni. Meglehet, hogy ezek egyrésze teljesen értelmetlen összeállítás, melyet a titokzatosság kedvéért adtak ivadékról-ivadéokra. A gonosz hatalmaknak maguktól való távoltartására szolgáltak a nyakukra akasztott, vagy ruhájukra varrt amulettek, a küszöb alá, vagy a ház alapzatában, sarkában elásott különféle amulett figurák. A paloták és templomok kapujának két oldalán felállított bika kolosszusoknak is az lehetett eredeti hivatása, hogy az alvilág hatalmas erejű ördögeit elriasszák a belépéstől.

8. A szumir nép élete.

A szumir föld természeti viszonyairól már ismételtelen szóltunk. Láttuk a két szélsőséget, a rettenetes áradásokat és a mindent elpusztító szárazságot. Annak a népnek, amely itt állandó megélhetést akart magának teremteni, úgy kellett a két ellenséggel megküzdjön, hogy se a víz, se a szárazság ne pusztítsa el munkája gyümölcsét. A szumirság csodálatos tudásával megküzdött ezen nehézségekkel s ezernyi csatornával vezette a, fölösleges vizet a termékeny tette területre. A csatornázások két célt szolgáltak. Hatalmas gátakat azért építettek, hogy a vizet bizonyos határok közé szorítsák s ez által megakadályozzák, hogy az egész alföldi terület tengerré változzék. A megszorított lakosság ellátására mindig több termő területre volt szükség. A vízművek

másik része azt célozta, hogy az öntöző csatornákká! mindig újabb és több területet lássanak el vízzel, hogy ez által termékenyvé tegyék. Ezeknél a munkáknál nagyon ügyesen felhasználták a természetes lejtősödést s olyan vidékeket is termékenyvé tettek, amelyek addig még soha vizet sem láttak. A csatornák fajainak egy tucat neve maradt fenn. A vízvezetés fő- és mellékcsatornáitól az apró árkokig, vagy arasznyi sáncokig találunk itt vízvezetékeket, amelyek mintegy óriási háló borították el az egész országot.

Ezeknek a csatornáknak nemcsak a megépítése, hanem a karbantartása is óriási munkát igényelt. Szigorú törvények intézkedtek arról, hogy minden község, vagy egyén a területén lévő csatornákat köteles az eliszaposodástól megvédeni, gátjaikat pedig a beomlástól megőrizni. Ha valaki elmulasztotta ezeket, köteles volt azokat, akiknek ebből anyagi kára esett kárpótolni. Nagyobb romlásokkor, új csatornák építésekor egész vidékeket, sőt az egész ország népét munkára rendelték.

A szumir földön háromféleképp használták ki a földeket. A legjobban öntözhető részeket kertszerűen művelték, a távolabb fekvő, gyöngébben öntözhetőket, szántóföldeknek s az ezeken túl lévő, még némi nedvességhez jutható földeket és a mocsárterületeket legelőknak használták. A földműves legősibb szerszáma itt is az eke volt. A fennmaradt rajzok szerint ez egy természetes görbületű ekéből s kettős ekeszarvból állott. Az ekét a jobb módúaknál marhák húzták, szegényebb ember, kisebb és nem olyan mélyen járó kecske vagy juh fogatú ekét használt, a legszegényebbek pedig maguk vonták az ekét. Két-három ember, hat, nyolc juh, vagy kecske s egy vagy két ökör volt az ígás. A ránk

maradt rajzokból megállapíthatjuk, hogy az ekére rendszeren egy magvető cső is volt alkalmazva, amely a felhasított barázdába rögtön bele is vetette a magot. Az eke által hasított durva barázdát kézi gereblyével, vagy boronával aprították össze. Rendszeren december hónapban szántottak. A megmunkált földet öntözni kellett. A csatornák egy része olyan volt, hogy az öntözést a természetes lejtősödés felhasználásával lehetett eszközölni. A magasabban fekvő helyekre azonban vízemelő gépekre volt szükségük, amilyenekből több félének a rajza maradt reánk.

A mezőgazdálkodásnak sok ellensége volt. Hollók, férgek, rágcsálók, gazellák, vaddisznók és sáskák pusztították, az elvetett magtól az érett gyümölcsig a terményeket. A növényvilág is ezer ellenséget és munkát adott a fölmíves népnek, mert a gyorsan felszaporodó dudvák, ha idejében ki nem irtották, teljesen elnyomták a vetést. Az aratás április és május hónapokban történt. Rendszeren kézisarlóval arattak s vagy állatokkal nyomtatták ki a magot, vagy kőfogú cséplőszánokkal.

A szumir terület-mérték a ziku volt, 931 négyzetöl nagysága majdnem egyenlő a kis magyar holdéval. E területen 150 hl. gabona termett, tehát 70-80 szorosán fizetett a jó föld.

A legfőbb gabonanövény az árpa volt, azután tönköly, durraköles és búza. A hüvelyesek közül a lathyrus, a bab és a sezám, amelynek olaját kpréselték s étel főzéshez használták. A nád és a káka szintén a természetett növények közé tartozott s a gazdaságban, építésben és iparban százfélékép használták. A kicsépeelt gabonát zsákokba rakták s a külön e célra szolgáló gabonás szobákban helyezték el. Az őrlést rész-

ben vízi malmok segítségével, részben kézimalommal házilag végezték.

A reánk maradt földbérleti szerződésekből látjuk, hogy a földnek művelhetővé való tétele három évig tartólt. Az első évben folytonos öntözéssel megporhanyították s feltörhetővé tették a talajt. Ebben az első évben a bérlő semmit sem fizetett a bérletért. A második és harmadik évben hoz már bizonyos termést a föld. De csak a negyedik évben fizeti a bérlő a teljes bért. Az északi részeken a földművelés könnyebb volt. Itt a földet minden második évben parlagon hagyták s mivel évenként rendes esőt kaptak, sok helyen nem is kellettek öntöző művek. A kerti művelés alá tartozó területeket kapával munkálták meg úgy, mint legtöbbször a khinaiak és japánok még ma is. A kertek főbúszkesége a datolya-pálma volt, melyet dugványokról szaporítottak. A datolya rendkívül bőven termő, azonban nagyon sok vizet kíván. így állandóan öntözni kellett. A nő virágok megtermékenyítését mesterségesen eszközölték. Gyümölcse októberre érik meg. Zöld korától, teljes megéréséig a legkülönbözőbb módon használják étkezéshez. Egy fának a termése 250-300 liter.

A datolya mellett fügét, gránátalmát, rendes almát, körtét, mandulát, szentjános kenyeret, szedret és barackot termesztettek. Ezeken kívül egy egész csomó olyan gyümölcsfanév maradt reánk, amelyekről nem tudjuk, hogy mi volt. Fontos táplálék növény a szőlő is, amely 80-100 fűrtöt termett. A fák alatt különféle zöldségeket, fűszer és főzelék növényeket termeltek. Fokhagyma, vörshagyma, többféle ugorka, répa, retek, cékla, azonkívül izsóp, sáfrány, kapor, kömény, cikória, mák ricinus és egész csomó salátaféle az, amit a kertekben ter-

mesztettek. A kertek művelhetővé tevését a fennmaradt iratok öt évre teszik. Lombfa kevés volt s inkább a templomok, királyi udvarok és gazdagok kertjeiben vagy a nyilvános tereken. A parkok és díszkertek közül igen soknak maradt meg a leírása. Az uralkodók vadaskertjei mesterséges nagy erdőséget képeztek. Érdekes, hogy ezeknek a parkoknak, sőt erdőknek is a legtöbb fája gyümölcsfa volt. Talán a föld drágasága lehetett az oka, hogy a várfalakra, sőt gátakra is fákat ültettek. Híres volt a mindenki által ösmert Semirámis függő kertje. A cédrus, ciprus és egy egész csomó díszcserje is ott szerepelt ezekben a kertekben.

Mezopotámiában a föld nagyrésze királyi és templomi birtok volt. De magányosoknak is sok föld volt a kezében. Elvben az egész ország az istenségé s mint ilyen a papok és a király tulajdona. Földbirtokot, vétel, vagy adomány által lehetett kapni. Igen sokszor előfordul az az eset, hogy az uralkodók, a nekik szolgálatokat tett embereknek birtokot adományoznak s voltak olyan uralkodók is, akik csaknem mindent elajándékoztak, vagy akikről a hatalmas főurak mindent elszedtek. Okmányaink vannak arról, hogy a jogtalanul szerzett királyi birtokokat időnként visszavették. A birtokszerzés egyik módja volt az is, hogy valaki egy terméketlen területet termékennyé tett. Ilyen birtok haszonélvezete a termékennyé tevőt illette,

Az öröklés rendszeren elsőszülöttségi fiújogon történt. A papi birtok elidegeníthetetlen volt s a hűbérként kapott birtokot sem lehetett eladni. Találunk azonban egy sajtáságos jelenséget, amikor a hűbéres hűbérét mindenestől átadja egy másiknak, aki a helyébe lép. A szabad birtok után törvényileg megszabott adót

fizettek. Szociális szempontból igen fontos ez a törvény, mert úgy intézkedik, hogy jó, közepes vagy gyöngé termés esetén más-más adót fizettek, éhínséges esztendőben pedig semmit.

A föld drága volt. A kis magyar holdnyi iki 1 P-től 30 P-ig kelt el a föld termékenysége szerint a Kr. előtti 2-ik ezred végén. – Ha ezt a mai értékkel mérjük, akkor kis eltéréssel a mai árakat kapjuk.

Általános szokás volt a földek bérbeadása, különösen olyan esetekben ha a parlagföldet szántóvá, vagy szántót kertté akarták alakítani. A bérbevevő a feltörendő parlag mellett rendszeresen kapott egy darab megmunkálható földet is, hogy legyen miből megélnie. Ha valaki visszaélt, ezzel szigorúan megbüntették. A bérösszeg a termények bizonyos hányadára szorítkozott, Szántóföldeknél rendszeren egy harmad, kerteknél két harmad termésrész volt a bér. Humánus intézkedés volt az is, hogyha nem hányadosán volt a bérösszeg megállapítva, hanem kikötött mennyiségben a rossz esztendőben mégis csak a termés arányában kellett a bért fizetni. Szumirországban a termőföldek nagyon elváltak aprózva s a földtulajdonosok rendszeren eladósdok. Bár adósság fejében a lábon álló termést nem volt szabad elvenni, mégis a forgótőke hiányában fölvetett kölcsönök a kisbirtokosok romlásai okozták, mert a hivatalos kamatláb 20% volt. Szűk esztendőben a birtokos kénytelen volt még a vetőmagját is megenni. A vetéshez kölcsönvett vetőmag sokkal drágább volt, mint az új terméskori. A különbség természetesen a termelőt terhelte. Nagyon sokszor kénytelen volt a gazda új terményeit elkótyavetelni, hogy hitelezőitől szabadulhason. Végül is nem maradt más előtte, minthogy

eladta kis földcskáját a pénzembereknek ő maga, meg volt földjének, bérlőjévé, vagy zselléjévé süllyedt. Igya szabad forgalomban lévő földek lassankint a nagyvállalkozóknak és bankoknak kerültek a kezébe.

A legdélibb vidékek, melynek mocsarait nem igen lehetett kiszárítani, dús növényzetükkel az állattenyésztésre voltak a legalkalmasabbak. Itt a pásztorkodás a főfoglalkozás. Kétféle pásztort látunk meg a reánk maradt hagyományokból. Vagy egyszerű alkalmazottat, vagy a magyar számadóknak megfelelő önálló vállalkozókat, A pásztorok felelőssége nagy volt, mert nemcsak az állatok által okozhatott kárért, hanem az állatok épségéért is felelősséggel tartoztak. Hűtlenségét pedig az eltulajdonított állatok értékének a tízszeresével büntették. Az állatszaporulatnál az elszámolás bizonyos kifejlődött szabályok szerint történt. A pásztor száz anyajuh után 66 bárányt, egy kecskére egy gidát, bizonyos mennyiségű gyapjút, ezenkívül a tej és tejtermékekből is bizonyos mennyiséget volt köteles a gazdának beszolgáltatni. Az elhullott állatnak nemcsak a bőrét, hanem a beleiből font inakból is köteles volt bizonyos mennyiséget a károsultnak adni. Az állattenyésztés legértékesebbje a szarvasmarha volt, melynek több fajtáját tenyésztették. Az állatok húsa eledelül szolgált, szőrét, bőrét, csontját, szarvait pedig ipari célokra használták fel. A tej, vaj, tejföl és talán a túró is, a mindennapi ételek közé tartozott. Teherhordásra a szamarat használták. A lovat és az öszvért is elég korán ösmerték. A házi állatok közül a kutyákat a legősibb időben megtaláljuk. Voltak közöttük pásztorkutyák, házörzők és vadászkutyák. A macska csak a második évezredtől fogva ösmeretes s valószínű Egyiptomból került oda.

Sok volt a disznó, amelynek húsát is, zsíráját is megérették. Nem volt kedvelt eledel, de mivel nagyon olcsó és nagyon szapora volt, főleg a legszegényebb osztálynak szolgált táplálékul. A baromfiak közül a ludat, kacsát, tyúkot és a galambot tenyésztették.

A vadászat és halászat fontos foglalkozási ágak voltak. A halászat terén, a különféle halászati módok és halfajok szerint, külön-különféle halászmesterségek fejlődnek ki. A mocsarakba fölúsztak a tengeri halak ivásra. A hal annyira kedvelt volt, hogy mesterségesen is tenyésztették. A kisebb nagyobb halastavak százairól van tudomásunk. Ilyeneket készíthettek magánosok is. A községek és templomok szintén tartottak fenn halastavakat. Valami másfél százra rúg azoknak a halaknak a száma, amelyeket mesterségesen tenyésztettek a haltenyésztő nagy üzemekben.

A vadászat egyfelől megmaradt fontos foglalkozásnak, másfelől azonban valóságos sporttá fejlődött. A hivatásos vadász leginkább veremmel és vadfogó hálóval dolgozott. A sportvadász nyíllal, lándzsával, sőt bárdal és törrel. Egész sereg vadász reliefkép és felírás maradt reánk, melyekből látjuk a vadbikának, elefántnak, oroszlánnak vadászatát gyalog vagy kocsin. Tukulti-apal-esár uralkodóról van följegyezve, hogy százhusz oroszlánt gyalogharcban, 800-at pedig hadiszekeréről ölt meg. Az uralkodók szokása volt, hogy kastélyaik mellett nagy vadaskertet rendeztek be. Valóságos állatkert számba mentek ezek a parkok.

Mezopotámia gazdag földje elsősorban földművelésre és állattenyésztésre alkalmas. Dacára ennek, hatalmas ipar volt a folyamközben. Az ipar eleinte a helyi szükségletek kielégítésére szorítkozott s mivel az állam

fában és ásványkincsekben szegény volt, ezeket idegenből kellett beszerezni. Legősibb iparnak lászik a gerencsértség. A faanyag hiánya miatt nemcsak az edényfélét készítették cserépből, hanem olyan dolgokat is, amit máshelyt fából készítettek. A ládák, teknők, sőt maga a koporsó is cserépből készültek. A követ égetett téglá helyettesítette, ez volt az oka, hogy csodálatos szépségű építményeik nem maradhattak fenn napjainkig. Találunk ezeken kívül molnár, mészáros, pék, sörfőző, borkészítő és kenőcsgyártó mesterségeket is. Az iparos áruját vagy maga adta el, vagy a közvetítő kereskedő, boltokban, a kapuk aljában, vagy a rakodópartokon lévő üzletekben. A boltok közé tartoztak a korcsmák is, ahol mindenféle szeszesitalokat, bort, sört, pálinkát árultak. A korcsmáknak nem lehetett jó hírük, mert például egy törvény tűzhalál büntetés terhe alatt tiltja meg a papnőknek a korcsmákba való belépést.

A ruházat szövött kelmékből készült. Anyaga a len, kender és a gyapjú. A takácsmesterség nagyon fejlett volt. A számtalan reliefen fennmaradt kép szerint száz, meg száz mintát szőttek bele a színes anyagba. Hatalmas iparág volt a bőrművesség is. Ez az iparág nem differenciálódott s a legfinomabb nyerges munkáktól a legegyszerűbb saruig mindent egy mester készített.

A faipar, dacára annak, hogy nagyon nehezen szerezhették be a fát, mégis szépen kifejlődött, részint mint épületrészeket készítő ácsság, részint, mint bútorszállalosság. Az ágyakat, székeket és a bútorszámba menő ajtót ezek készítették. A famunkások külön csoportja a kocsi- és a hajókészítő. Előbbiek teherkocsikat és harci szekereket, az utóbbiak csónakokat készítettek. A

nagyobb hajókat rendszeren idegenből szereztek be, vagy idegen munkásokkal készítették.

Sajátságos iparág volt a gyékényipar. Ennek terményei igen sokszor még a fát is helyettesítették. Szőnyegek, kosarak, fonott ládák, kosárcsónakok kerültek ki a kezükből.

Egyik legfelelősségteljesebb foglalkozás volt az építőmestereké. Szigorú törvény volt arra, hogyha az elkészült épület összedőlt, az építőmester köteles volt újraépíteni. Ha az összedülésnél szerencsétlenség történt, külön kártérítéssel tartozott, ha pedig a háziurat, vagy annak fiát agyonütötte a beomlás, akkor az építőmesterre halálbüntetés várt.

Fémek nem voltak Mezopotámiában, de azért a fémipar mégis fejlett volt. A külföldről hozott anyagot nagy ügyességgel, sőt művészettel dolgozták fel. Fegyvereket, katonai főszereléseket, háztartási és ipari szerszámokat, sőt az edények egy részét is a fémművesek készítették.

A kőfaragó ipar a fémek használatbajötte után nagyot hanyatlott, de azért igen sok dolgot még mindig kőből készítettek. Ezek között a legszebbek voltak a pecsétnyomók.

Az ipar legtöbb ágában oly tökéletes a fejlődés, hogy majdnem minden téren kapunk olyan műipari termékeket, amelyek még ma is csodálatra ragadnak. A relief képek, a díszített cserépedények, serlegek, tálak nagyon sokszor művészi zománcozásúak s művészi remekszámba mennek. Az arany, ezüst és fémtárgyakról is ugyanezt mondhatjuk, Fémdolgaik nemcsak csodálatos művészi ízlésről tanúskodnak, hanem tartósságukkal is kitűnnek. Az ásatásokból kikerült sokezer esztendő

szerszámok még mindig olyan jókarban voltak, hogy az arabok azonnal használatba vették. Kő- és csontfaragványaik között szobrászati remekeket is találtak. Berekott bútoraik pedig oly szépek, hogy a mai műiparnak is büszkeségei lehetnének. Pazarfényű ruháikról és egyszerű szőnyegeikről sok régi följegyzésünk van. A gyönyörűen festett és szoborművekkel díszített, szőnyegekkel és művészi bútorokkal megrakott mezopotámiai palota, a már említett szép ruházkodása lakóival, megkapó látványt nyújthatott. A pecsétnyomókról jegyezzük meg még, hogy ilyen minden embernek volt s ennek lenyomatát használták aláírás helyett. A szumir pecsétnyomók tengelyen forgó hengerek voltak, északon azonban a laposak lettek divattá.

Ilyen hatalmasan fejlett ipar mellett, mely termékeit Indiáig és Egyiptomig hozta forgalomba, hatalmas iparososztály fejlődött, amely idők folytán céhekbe tömörült. A mesterség apáról fiúra öröklődött s az egy mesterséget űzők rendszeren egymás között házasodtak. Ipari titkaikat és fogásaikat szigorúan titkolták. A mesterség megtanulását inaskodáshoz kötötték. Ez $\frac{1}{2}$ évtől 5 évig terjedhetett. A pékeknek $\frac{1}{2}$ -1 évig kellett tanulniuk, a takácsoknak 5 évig. Az egyféle iparosok külön utcákban laktak s a városoknak rendszeren meg volt az iparos negyede.

A kereskedés is hatalmasan kifejlődött Mezopotámiában. Eleinte csak cserekereskedés volt, később azonban az eredeti gabona ár helyett fémeket használtak értékmérőül.

Már ebben az ősi korban azt látjuk, hogy Mezopotámia a kelet és nyugat közötti kereskedelem egyik fő útvonala. Szép és tartós iparcikkeit a legtávolabbi

vidéken megtaláljuk, mind a négy világtáj felé. A német „Drang nach Osten” ügylátszik ezt az ősrégi kereskedelmi utat szeretné megszerezni.

Az értéként használt fémek közül legdrágább volt az ezüst, aztán az arany, a vas és a réz. A kereskedelemben pénzként használt fémeket fémjelzéssel látták el. Ezekből fejlődött ki a mai pénz. Hosszúság mértékük a mérő-nád volt. Nagysága 2.97 méter. Ennek részei a könyök, az arasz, a téglaszélesség és az ujj. A szumir mértföld 10.693 kilométer. Terület mértékük egysege az ágy: 35 négyzetméter, a mező: 3528 négyzetméter s a völgy: 63,510 négyzetméter. A mező nagysága néhány öl híján akkora, mint a magyar kishold. Űrmértékük a meszely: 0'84 liter volt. Nagyobb mérték a mérő: 252 liter. Súlyegységük az árpaszem: 46 milligramm, a székel: 8 gramm, a mina: 505 gramm és a talentum: 30 kilogramm voltak. Az ezüstöt is e szerint mérték. Amilyen becsületes munkát végzett a mezopotámiai iparos, olyan nem becsületesnek látszik a kereskedőé. A csaló és kereskedő nevének azonossága erre vall. A törvényhozás ügylátszik hiába iparkodott a csaló kereskedés megakadályozására. A zugkereskedők titokban, éhínség, vagy háborúk esetén mindig garázdálkodtak. Ha a ránk maradt árakat megfigyeljük, sajtáságosképpen majdnem a napjainkban való magas árakat kapjuk.

A drágaságra rendkívül befolyással volt az, hogy a szémi korban az élelmes kereskedők és pénzemberek lassankint magukhoz kaparintották a földeket s azt rabszolgáikkal saját kezelésben műveltették. Ugyanezt látjuk az iparnál is. Rabszolgákat taníttatnak ki s a nagy bankházak mellett most nagy ipari és kereske-

delmi vállalatok is alakulnak, amelyek szintén rabszolgákkal dolgoztattak. Egy erős rabszolga ára egyenlő volt egy szarvasmarha árával. A rabszolga munkája gazdájáé volt. Egy ügyeskezü rabszolga pár hónap alatt megkereste vételárát. Ezáltal az ipari termelés árát lenyomták s a maguk részére beláthatatlan hasznot biztosítottak. Másfelől a szabad iparososztály tönkre ment s a munkanélküliség óriási arányokat öltött. A pénzemberek vállalkozása mindig kifizette magát, mert volt megfelelő forgótőkékük. Lassankint odajutott a helyzet, hogy az egész lakosság alig állott másból, mint az államnak, templomoknak s néhány nagytőkésnek alkalmazottaiból. Errefelé halad a mi társadalmunk is. Az eladósodottnak még a szabadsága sem volt bizonyos, mert ha ingóságai nem fedezték adósságát, őt magát is el lehetett adni rabszolgának. Ide vezetett a szémi szellem Mezopotámiában s ide törekszik ma az egész világban.

A törvény mindennemű ügyletnél megkövetelte az írásbeli szerződést. Ilyen nélkül a fél nem érvényesíthette jogait. Csak a közvetlen elfogyasztásra szánt napi bevásárlások voltak szerződésmentesek, de még itt is a gazda köteles volt segédjének nyugtát adni, a tőle átvett pénzről.

A kereskedelem részére Mezopotámiának gazdag folyórendszere és csatornahálózata biztos és kényelmes közlekedési út volt. Vízmentében evezővel, vagy rudakkal hajtott csónakokon vagy börtömlőkre épített tutajokon vitték az árut. Felfelé a partról vontatták. Az erős forgalmat bizonyítja az, hogy egész sereg törvényük van, mely a vízforgalmot szabályozza. – A vállalkozó

hajós felelős az áruért. Összeütközés esetén mindig a vízzel szembejövőt marasztalta el a törvény.

A víziutak mellett kitűnő szárazföldi utak is voltak a folyók partjain. Az utakat átszelő kisebb vizeken kőlábakra épített felszedhető fahidak vezettek keresztül, vagy menetrend szerint közlekedő hajók és kompok jártak. Az utak és hidak rendbentartására külön útmesterek és utászok voltak. A külfölddel való kereskedelem az állandó karavánutakon történt. Ezeket bizonyos távolságokra kis erődítésekben elhelyezett katonaság védte. A főbb karavánutak Babiloniából Egyiptomba, a Földközi-tenger és Fekete-tenger mellékeire, az Örmény hegyekbe és India felé vezettek.

Itt említjük meg, hogy a királyi csomagok és üzenetek kézbesítésére rendes királyi postajáratok voltak. A reánk maradt több százezernyi magánlevél azt látszik bizonyítani, hogy vagy a királyi posta, vagy valamilyen más intézmény, vagy vállalat, magánlevelezést is szállított.

9. Állam, társadalom, ember.

A mezopotámiai államok theokratikus monarchiák. Az egész világ az Istené, melyet ő adott az uralkodóknak, akik így az államnak egyházi és világi fejei. Az Istennel szemben ők képviselik az alattvalókat s felelősek neki alattvalóik jóvoltáért. Hatalmuk korlátlan, de az uralkodók, legalább az ősrégi korban, komolyan vették, hogy alattvalóik testi és lelki szükségleteiről gondoskodjanak.

Valószínű, hogy a legősibb társadalmi szervezetekben az egyházi és világi hatalom egy kézben volt. A

néesség szaporodásával, esetleg a hatalommal való visszaélés következtében, történhetett meg a szétvállás, még pedig a lakosság támogatása mellett. Természetesen, hogy az egymással szembekerült világi és egyházi s a hatalom kénytelen volt megbékélni, mert a papok befolyása még mindig nagy maradt a népre, viszont a nép elégedetlenjei örömmel támogatták velük szemben a világi uralkodót. Mivel a királyi hatalmat isteni megbízásnak tekintették, a világi uralkodók kénytelenek voltak az isten által való megbízatást jelképező szokásokat és hagyományokat követni és végrehajtani, Ezt pedig a papok nélkül nem csinálhatták meg. Nem tudjuk, hogy a legősibb szertartások miből állottak. De a bábeli királyok idejéből már tudjuk, hogy az istenszobor kezeinek a megragadása volt az isteni megbízatás elfogadásának elismerése. Asszíriában Isztar istenasszony hadikocsija lovainak gyepőlőjét kellett hogy megragadja az uralkodó. A királyi méltóság elv szerint mindig a király elsőszülöttjére szállt. Új uralkodócsalád csak úgy kerülhetett a trónra, ha sikerült magát törvényesen elismertetni. Másképp bitorlónak tekintették. A legtöbb király szerető, gondos atyja volt népének s mindeniknél látjuk a törekvést, hogy jó emléket hagyjon maga után. Akárhány ősrégi uralkodó volt, akit az utókor istenei közé sorozott. Talán ebből fejlődhetett ki a szémi kornak az a szokása, hogy egyes uralkodókat már életükben isteneknek neveztek s ezek istenként tiszteltették magukat. Ez az alapja a történelemben szereplő többi nagy emberi szellemek megistenítésének is.

Az ország közigazgatására természetesen Mezőpotámiában is számos hivatalnokra volt szükség. Az apró város-királyságok idejében talán csak a király

udvartartásának ellátására szorítkoztak azok a hivatalnokok, akikből később udvarmesterek, miniszterek, várnagyok, szertartásmesterek stb. lettek. Ahogy az istennek áldozatokat kellett vinni, úgy a világi uralkodónak is tartoztak alattvalóik bizonyos adományokkal. Ezeknek egy része természetbeni munka (robot) volt, másrésze pedig terményekben, vagy más értékekben való adó. A birodalom egységesítésekor az egyes városok vagy vidékek helytartókat, királyi megbízottakat nyertek. Sokszor maga az uralmát veszített régi uralkodó lett ilyené. Úgy látszik, hogy a meghódolt városok és országocskák több-kevesebb autonómiát kaptak, amelyet féltékenyen őrietek. A királyi hivatalnokok az udvartól kapták fizetéseiket, természetbeni járandóságokban. A közii szolgáló alkalmazottakat a fenntartók fizették. A tisztviselők sorsa ebben a korban sem volt valami rózsás, Erre enged következtetni a sok fenmaradt panaszos levél. Találtak olyan, az uralkodóhoz intézett, folyamodást, melyben az elkeseredett hivatalnok ezt írja: „Nem akarok éhség és élelem hiány miatt családotól elpusztulni.” Az állam és az udvar fentartására nagy összeg kellett. Ennek előteremtésére szolgáltak az adók. Ara táskor, birkanyíráskor, szüretkor kellett ezeket, először természetben leróni, később pénzzel megváltani. A robotot középületek, várfalak, csatornák és gátak kijavítására, új csatornák és utak készítésére használták fel. Érdekes, hogy fogyasztási és forgalmi adók is voltak. Az adót a már ekkor nagyon népszerűtlen adószedők hajtották be. Szumirul az adószedőt *maskim*-nak nevezték, ami, ha rossz tréfát akarunk csinálni magyarul azt jelenti, hogy *mars-ki*.

Hogy az adófizetést szigorúan vették, arról tanú-

ságot tesz a reánk maradt nagyszámú adósürgetés. Később divatba jött, hogy az adókat bérbeadták, ami az államnak nagy könnyítést, az adófizetőknek azonban nagy keserűséget jelentett. Gazdasági válságok idején, már a legrégebbi korokban is elengedték az adót, vagy annak egy részét. A későbbi gyöngé királyok ezt az elengedést párthívek szerzésére használták. Az egyenes, fogyasztási és forgalmi adókon kívül még pótagadók is voltak. A rakpartokon való helyfoglalásért, a városkapukon való áthaladásért, a bazárokbba való belépésekért stb. mind külön adót kellett fizessenek.

A honvédelem ősi állapotairól nagyon kevés adat maradt fenn, ezek is jórésztben nem írások, hanem rajzok és szobrok. Ezekből azt látjuk, hogy a katonaság gyalogos volt s a lovas harci szekér csak Kr. e. 300 évvel jött divatba. A legrégebbi időkben talán az uralkodó és a közvetlen szolgálatában lévők voltak a honvédelem állandó fegyveresei. Nagyobb veszély esetén valószínű, minden fegyverfogható védelemre kelt, Az uralkodó, hogy hatalmát biztosíthassa, mindenesetre arra törekedett, hogy minél több fegyverese lehessen. E célból a tulajdonában levő földekből a legkiválóbbaknak részt juttat, olyan föltétellel, hogy ezért szükség esetén kötelesek személyesen fegyvert fogni a hon és a király védelmére. Ezáltal magának hű s bármikor igénybevehető harcosokat nevelt s egyúttal megteremtette a hűbérrendszert. A hűbéres köteles volt személyesen hadba állni. Ha mást küldött, halálbüntetés várt reá s hűbérét az kapta, akit maga helyett küldött. A szemí korban, mikor a nagy uralkodók a hódítás terére léptek, állandó sorozásokat is tartottak. De az nincsen még teljesen bebizonyítva, hogy általános hadkötele-

zetség is lett volna. A háborúban elesett hűbéres vagyona fia örökölte, ugyanazon kötelezettségekkel. Ha fogságba esett, városa vagy temploma köteles volt kiváltani. Erre a célra nem volt szabad a hűbér birtokot eladni, vagy lefoglalni.

A képes ábrázolásokból inkább a felvonulásokat látjuk, mint a hadi technikát. Pedig tudjuk, hogy mindig a legnagyobb gonddal előkészített haditervekkel dolgoztak. Legérdekesebbek a vár ostromokat ábrázoló relief képek. A győzelmet ábrázoló képeken legtöbbször azt látjuk, hogy a diadalmas katonaság lemészárolja az ellenséget. A háborúban elejtett ellenség fejéért külön jutalom járt. Így majdnem boldog lehetett az a katona, vagy az ellenség kezére került másféle ember, akit rabszolgának hurcoltak el. Ugyanezek a képek arról is meggyőznek bennünket, hogy ennek a kornak a humanitása sem volt különb a mindennapi és mindenkori emberiségénél. Nekik minden egyest külön kellett legyilkolni, a mai modern háborúban százakat és ezreket pusztítottak el, vagy tettek nyomorulttá egyetlen pillanat alatt.

A szumir kor külpolitikáját a békességes szomszédi viszony jellemzi. A legősibb feliratokban találjuk följegyezve: „Méssz és elveszed ellenséged földjét, jön és elveszi földedet az ellenség.” Ugylátszik, hogy ez az alapfelfogás csak akkor kezdett megváltozni, mikor az egyeduralomra való törekvés kora érkezett. A külfölddel való érintkezésre a nagyiparossá és nagykereskedővé fejlődött Mezopotámiának múlhatatlanul szüksége volt. Látjuk is az akkori ösmert világ hatalmasaival való békés vagy ellenséges érintkezését. A ránk maradt egész csomó diplomáciai írásban az uralkodók testvéreknek ne-

vezik egymást. Ajándékokat küldenek és kérnek egymástól a barátság megerősítésére s a nagyobb biztonság kedvéért még egymással össze-vissza is házasodnak. Érdekes egy Egyiptomban fönmaradt ilyen szerződés szövege: „Testvérek vagyunk, bármelyikünk ellenségeinek ellenségei, barátainak barátai leszünk.”

Ha átírásokban is, de már a legrégebbi időkből egész csomó törvényt ismerünk. Ezek közül négy töredékünk van az ősi szumir korból. Az első töredék a mostohaszülők és mostohagyermek viszonyait szabályozza, aztán a férj és feleség közötti viszonyt rendezi s végül a bérbevett rabszolga halála, eltűnése, vagy megbetegedése esetére intézkedik. A második töredék a leányrablásról s a pásztorok kezén elvesztett jószágokért járó kárpótlásról rendelkezik. A harmadik és negyedik a háztulajdonosnak a szomszédal szemben fennálló felelősségéről, a szökött rabszolgákról, a hűbertulajdonról s a hitvesek és a gyermekek örökösödési jogáról intézkedik. A későbbi törvénygyűjtemények az egész perrendtartást fölölelik. Kevés helyünk miatt kénytelenek vagyunk megelégedni a főbb jogesetek felsorolásával. Tulajdonjog s ennek megsértése, lopás, betörés, dolgok és személyek elrablása, tűz-, víz-, legelőkárosítás, tiltott favágás, hűtlen kezelés, sikkasztás, házasság, eljegyzés, örökösödés, örökbefogadás, családi és személyi jog, rabszolgák, szerződési és bérleti viszonyok stb. stb. A mezopotámiai jogrend alapfelfogása az, hogy a sérelmet elkövetőjének terhére számítja. A büntetések nagyjában olyanok, hogy ugyanazt a kárt okozzák, amelyet az illető elkövetett. Szemét-szemért, fogat fogért. Ha a tulajdonjog ellen követtek el bűnt, először kártalanítani kellett a károsultat, aztán büntetésül ugyanannyit kel-

lett fizessen, mint amennyi kárt okozott. Ha valaki hamis kárt vallott be, szintén kétannyi büntetést fizetett, mint amennyivel csalni akart. Súlyosbító és enyhítő körülmények náluk is voltak. A szémi korban a lopás annyira elharapózott, hogy az addigi kisebb büntetés helyett halálbüntetéssel sújtották. Mindenkit büntette színhelyén büntettek meg. A betörő tolvajt nemcsak betörése színhelyén végezték ki, hanem rendszeren ott is temették el. Tűzvész alkalmával, ha tolvajláson értek valakit, bedobták a tűzbe. Ha a gyermek szülőjét megütötte, levágták a kezét.

A rendes bíraskodást bírok végezték. Az önbíraskodás a legszigorúbban tilos volt. Bizonyítékok elsősorban az írásos okmányok, azután a tanuk. Ha ezekkel nem lehetett az igazságot kideríteni, akkor isten ítéletet alkalmaztak. A hamis tanú ugyanazt a büntetést kapta, mintha hibás volna abban a miben tanúskodott. Az istenítélet, vagy esküből állt, vagy vízpróba volt. A vízpróbára küldöttek egyszerre merültek víz alá, aki hamarabb felbukott, az volt a vesztes.

A tárgyalásokat nyilvános helyeken, templomok, paloták udvarán vagy ezek kapujában tartották. A kimondott ítéletet rögtön írásba foglalták és a jelen volt hatósági személyek pecsétjükkel látták el. Mai fogalmaink szerint a büntetések nagyon szigorúak voltak. Pénzbírság, botozás, kézlevágás, nyelvkivágás, fülcsonkítás, sőt szemkiszúrás is járta. Halálbüntetés is sokféle volt. Elégetés, karóba húzatás, vízbefojtás. A szumir földön alig találjuk nyomát ezeknek a szigorú büntetéseknek. Az eddig előkerült iratokból a legsúlyosabb büntetés a botozás és fülcsonkítás volt. Úgy látszik, hogy a kegyetlen büntetések a szémiakkal jöttek. A bírót szigorú tör-

vények kényszerítelik az igazságosságra. Igazságtalan bírót tizenkétszeres büntetéssel sújtottak s örökre megfosztották birói hivatalától.

Az ős szumirság társadalmi megoszlását nehéz meghatározni. Úgylátszik három osztály volt. Ezek közül a szabadoknak és a rabszolgáknak helyzetével teljesen tisztában vagyunk. A szabadok talán az európaiak nemes osztályához hasonlíthatók. Teljes jogot csak ők élveztek az államban. Mikor a szémi hódítások bekövetkeznek, a szumirok egy nagy része megtartja szabad voltát. A hódítók maguk is szabadok lesznek. A rabszolgák sorsa ugyanaz, ami egyebütt is volt. Jogfosztottak, nem rendelkeznek semmi vagyonnal s a szabadokkal szemben soha nem lehet egyenraguakként fellépniök. A két osztály között találjuk a *muskénu*-nak nevezett osztályt, mely nem volt rabszolga, de nem is élvezte a szabadok minden jogát. Szabadon üzhetett földművelést, ipart vagy lehetett hivatalnok, vagyont is szerezhettek, úgy hogy igen sokszor jobb állapotba került mint a szabad. Az európai nemes csak politikai, vagy erkölcsibűn miatt veszíthette el nemességét. Mezopotámiában ezen kívül a szabad, adóssága fejében is elveszíthette a szabadságát sőt még rabszolga sorba is juthatott. A rabszolga jogtárgynak tekintetett. Mint ilyen és mint tényleges érlek, sokszor még saját gazdájával szemben is védelemben részesült. Ha rabszolganő szabad emberhez ment férjhez, ő és gyermeke is szabadok lettek. Ha rabszolga szabad nőt vesz feleségül nem lesz szabad ugyan, de gyermekei szabadoknak tekinthetők, mondja az egyik törvénycikk. Ha a szumir időkben a rabszolga elvehető szabad asszonyt, akkor valószínűleg nem leheteti annyira alárendelt, mint a szémi hatás idejében. A rab-

szolga, ha gazdája beleegyezett, megválthatta magát s ezzel egy másik társadalmi osztályba került. Sok esetet tudunk, hogy rabszolgák, különösen a templomoktól kölcsönvett pénzzel, váltották meg magukat. A törvény határozottan elősegíti a rabszolgáknak ilyen módon való szabaddá tételét. Ha ellenben a rabszolga megszökött, a legszigorúbb büntetésekkel sújtották. A rabszolgák bizonyos jellel voltak ellátva, amelyet a felcserék tettek rajok és tudtak eltávolítani. Ha egy felcser a megszökött rabszolga jegyét eltávolította, kézlevágással büntették. Minden rabszolga anyakönyvezve volt. Így nyilvántartásuk és személyazonosságukat könnyen megállapíthatták.

A mezopotámiai család a szumir időkben talán az Ősvilág legideálisabb családjának mondható. Alapját a phatriálkális színezetű *egynejűség* képezte. A család feje a családapá, akinek fősege kétségbe nem vonható. A családfő mellett, mint egyenrangú fél állott felesége, Ő volt a ház asszonya s családjával szemben ugyanolyan kötelezettségei voltak, mint a férjnek. Úgy a családban, mint a családon kívül a nő ugyanazon jogokkal bírt, mint a férfi. Ez a kijelentésünk olyan modernnül hangzik, hogy ha történeti adatok nem igazolnák, el sem hinnénk. Pedig még a feleség megjelölésére is ugyan az a szó szolgált, ami a férjére: dan, ami hitvestársat jelent. Házasságkötéskor a férfi a nő szülőjének ajándékot adott. Ez arra mutat, hogy valamikor talán a szumiroknál is a vételházasság volt szokásban. Az asszony a házasságba vitt hozományával szabadon rendelkezett. Máskülönben is nagy szabadságot élvezett. Házi dolgain kívül üzletet köthetett s a társadalmi életben szabadon használhatta föl anyagi

javait. Törvényelőtti állását bizonyítja az, hogy tanuként épen úgy szerepelhetett, mint a férfi.

Nem szabad elhallgatnunk azt a mindennapi szokást, hogyha a feleség gyermektelen volt, rendesen második feleséget vett a férj, hogy ne maradjon örökös nélkül. A második feleségtől származott gyerekek az első feleség gyermekeként számítottak. A szémi korban a házasságkötés és a házasfelek egymáshoz való viszonya is változáson ment keresztül. Majdnem azt mondhatjuk, hogy a babiloniaknál és asszíroknál rideg adásvételi szerződéssé alakul a házasság. Ha a férfi lefizette az asszonyért járó összeget, akkor az apai ház hatalma alól a férj hatalma alá került. A zsidók az egész mezopotámiai kultúrát szeretik úgy feltüntetni, mint zsidó ősiségét, zsidó tulajdont s e felfogás miatt vetik meg a világ minden más fajú népét úgy, hogy a talmud szerint még embernek sem tekintik őket. Pedig az az egyetlen tény, hogy a zsidó feleségének még ma, 6-7 ezer év múlva sincs annyi joga, sem a családjában sem a zsidó társadalomban, mint amennyi a szumir nőnek volt, elég megdönteni ezt a nagyzó hitet. Itt még az a kifogás sem jöhet számításba, hogy a zsidó asszony később és idegen hatás alatt veszítette el egyenjogúságát, mert a bibliában végtől-végig alárendelt szerepet játszik a nő.

A papnők, mint említettük férjhez mehettek, de nem volt szabad, hogy gyermekük legyen, ezért már házasságukkor egy második feleséget vittek magukkal, akik helyettük gondoskodtak a család fen tartásáról. Ilyen esetben a házassági szerződésbe, mind a két asszony nevét beleírták.

Már az elválásnál az asszony joga kevesebb, mert amíg a férfinak a nemtetsző feleséget joga volt szülői-

nek visszaküldeni s ezek, ha a hozományt visszakapták, kötelesek voltak őt visszafogadni, addig az asszony csak peres úton válhatott el s való okul csak a teljes elhanyagolás szolgált, Ha vádja nem bizonyult igaznak, a halálbüntetésig terjedhető súlyos büntetést kapott. Az asszíroknál már a nőnek az a joga is megsemmisült, ami a babiloniaknál még fennmaradt a szumir hatás következtében. Egyik asszír törvény szerint a férj megverheti, megbotozhatja, fülét szétronsolhatja feleségének s mindezekért büntetése nem esik. Az is érdekes, hogy az asszíroknál két fajta feleséget különböztethetünk meg. Az egyik, aki a férj házába költözik, a másik pedig, aki a szülői háznál marad s a férfi csak látogatóba jár hozzá. Ugyancsak asszíriában nagyon elterjedt volt az úgynevezett sógorházasság szokása. A meghalt fiútestvér feleségét köteles volt ennek öccse elvenni. Ezáltal is előállhatott a többnejűség. A szumiroknál örökös csak a vérszerinti leszármazott lehetett. A házastársak egymásután nem örököltek. Az özvegy a hagyatékából visszakapta hozományát, ezenkívül holtig, vagy újralelő férjhezmenéséig ellátási igénye volt. Ha az asszony gyerek nélkül halt el, hozományát a család visszakövetelhetette. Ha azonban gyerek volt, akkor a hozomány a gyermeké maradt. A fiúgyermek egyenlőleg osztozkodtak az apai vagyomból, a lányok azonban csak hozományra számíthattak. Az anyai vagyont viszont a leányok kapták. Ha a leány valamely papirendbe lépett, úgy apja, mint anyja részéről kijárt neki a köteles örökösödési rész. Ha az apa halálakor még nőtlen fiú volt, úgy az örökségből először levonták azt az összeget, amelyet feleségéért kellett fizetni.

Érdekes volt a rabnók viszonya. Ha szabadember-

nek rabnótól születtek gyermekei s ezeket az apa még életében elismerte sajátjának, akkor ezek is egyformán részesültek az örökségből a többi szülöttel, anyjukat pedig felszabadították. Az ilyen rabnőnek is kijárt az életfogytiglan járó tartásdíj. Az egy apától való fiúk, ha féltestvérek is, egyenlően osztozkodtak az apai vagyonban. Ugyanígy az egyazon anyától való leányok is az anyaiában. Ez az örökösödési jog olyan erős volt,, hogy még a kitagadással sem lehetett a gyermeket kizárni, legföljebb ha ismételen súlyos bűnt követett el, Természetes, hogy nem minden családnak' volt gyermeke. A szumirok másvilági hitéről már beszéltünk. Ha nem volt a meghaltnak olyan hozzátartozója, aki tisztességesen eltemettesse s a halottnak szóló évenkénti áldozatot meghozza, akkor a szumir hit szerint a meghalt lélek nem talált nyugtot. Hogy ez ne történjék meg, a gyermektelen házastársak örökbefogadás által szereztek magoknak utódot. Egy másik oka is lehetett az örökbefogadásnak, hogy öreg korukra gyámot és támaszt nyerjenek. A rabszolgák felszabadításának is az örökbefogadás volt a legkényelmesebb módja. Az iparos osztálynál is divatban volt az örökbefogadás. A szabad elhatározásból kötött örökbefogadási szerződés egyoldalúan nem volt felbontható. Ha az örökbefogadott megtagadta örökbefogadóit, rabszolgasorsra vetették. Ha nevelőszülők tagadták ki az örökbefogadott gyermeket, elvették házukat. Különösen szigorú volt a törvény a papnők által örökbefogadott gyermekeknél. E törvény így szólt: „ha a fogadott gyermek mondotta: te nem vagy apám, te nem vagy anyám, a nyelvét vágják ki, Ha pedig apja házát megtudakolva s nevelő szüleit meggyűlölvé ennek házába szökött, a szemét szúrják ki.”

A mezopotámiaiak életmódja sokkal egyszerűbb volt, mint az ugyancsak ősrégi egyiptomiaké. Már magánál a lakóháznál nagy különbséget találunk. Mezopotámiában nem volt kő, sem fa s így a magánépületek majdnem kivétel nélkül vájogból készült döngölt falúak voltak, A falakat fehérre meszelték, vagy befestették. A padló legtöbbször szintén csak ledöngölt föld volt, legföllebb a fürdőszobák voltak aszfaltozva. A háznak legtöbbször ablaka sem volt, hanem a tetőgerendák közein hagyott nyilasokon és az ajtón keresztül kapott világosságot, A városi lakosságnak rendesen nem volt saját háza, hanem bérelt házban lakott. A házbérek meglehetősen magasak voltak, úgyhogy a háztulajdonos pár év alatt megkapta a házba fektetett pénzét. Bútoruk kevés volt. Egy szegényes polgári lakás felszerelése egy-két ágyból, négy-hat székből, egy asztalból, egy pár zsámolyból s néhány gyékény, vagy agyagládából állott. No meg a børsarkokon járó ajtóból, amely szintén bútorszámba ment.

Ruházatuk sem volt fényűző. A legősibb időkben úgylátszik, hogy a férfiak is, a nők is egy deréktól térdig érő gyapjas szoknyát viseltek. Fejüket is gyapjú sapkával fedték be. Az előkelőbb nők még egy sált is hordottak, amelyet keblükön és derekukon kapcsoltak össze, úgyhogy a jobbkezük szabadon maradt, vagy pedig mellükön átfogva s a hátukon keresztbetéve előre csapták, vállukon s kétoldalt övükig lógatták. A lakosság legnagyobb része kor, rang és nemi különbség nélkül mezítelen lábbal járt. Az asszonyok hajukat kontyba lésülték, a férfiak borotválták, A későbbi korban, legálább az előkelőbbeknél, saruszerű lábbeli használatát is ki tudjuk mutatni, de csak az utcán. A házban, templom-

mokban levetették. Előkelőbbeknél a ruhák fényűzőbbek, nehéz mintázott szövetekből valók. Az előkelő férfiak és nők testét, ruháit ékszerek borították. A férfiak ruhája sokkal díszesebb volt, mint a nőké. A nők azonban az ékszereket jobban szerették. Kar és lábperecek, fülbevalók, gyűrűk, mell és nyakcsattok járták. A papnők fején még fátyolt is találunk.

A ránk maradt adatokból ítélve a szumirok nagyon tiszták voltak. Mezopotámiában a sok tetű és bolha reá kényszeríti az embert erre. A fej és arcborotválás a férfiaknál talán azért lett általános szokássá, mert a szunyogfélék milliárdjai a gyér szőrözetbe előszeretettel bújnak bele s itteni csipéseik még elviselhetlenebbek, mint a csupasz bőrfelületen. A nippuri leletekből egész biztosan megállapították, hogy valami nitiru nevezetű anyagból és zsírból szappant is készítettek. Ezzel megdőlt az indogermánok azon állítása, hogy a szappant az északi népek találták volna ki. A tisztálkodáshoz tartozott a szagos kenőcsök használata. Úgylátszik, hogy a szumirok rá jöttek arra, hogy a szagos olajjal bekent testet a szúnyogok nem bántják.

A szémi korban, amint láttuk a szumiroknak minden szokása megmarad. Utánoznak és eltanulnak tőlük mindent. Így voltak a mosakodással is. De mivel náluk, a késő korokban, úgyszólván rituális mosakodássá változott, többé már nem szolgálta annyira a tisztálkodást, mint a szumiroknál s a velük összeelegyedett délbabilonai férvér szemitáknál.

A táplálkozás ebben a dús gazdag országban nem okozott túlságos gondot. Húsétel kevés járta s bizony ebben csak kivételesen volt része szegényebb embernek de a meleg földövön a hús nem is feltétlenül szüksé-

ges. Egyáltalában a tüzelőanyagban oly szegény déli részeken, bár minden házban találunk tűzhelyet, mégis a főtt étel elég ritka. Tömegétáplálékul szolgált a lepény szerű kenyér a datolya, a tej és termékei s a hagyma és a fokhagyma, mely még az istenek és a királyok asztalán is csemege számba ment. A szakácstudomány nem állott magas fokon. Kedvenc főtt ételük a lisztpép, meg a drága húsleves s a főtt, vagy a sült hús volt. A hideg ételek között a gyümölcsök és saláta félek egész sorozata szerepelt. Tésztát és gyümölcsöt összekombináltak s a leírásokból kiderült, hogy pompás almalepényük lehetett. Nyalánkságaikat tejszínből, mézből, édesített olajféléből és édesített gyümölcsökből készítették. Úgylátszik, hogy szükség esetén koplalni is tudtak. Fönmaradtak írásaink, hogy várostromok esetén még az ajtókat tartó bőrdarabokat is megették. Rendszeren háromszor ettek naponként: reggel, délben, este. A mezopotámiak a többi ázsiaiaktól eltérőleg hideg és nyers vizet ittak. Nem volt fájuk, hogy felforralják s növény levelekkel megízesítsék. A víz mellett egész csomó szeszestalt ösmertek. Árpából, kölesből, búzából főztek mindenféle sört, még komlóval erjesztetet is. Volt azonkívül boruk és mindenféle gyümölcspálinkájuk. Az étkezés rendszeren sörözéssel végződött, amiben valószínűleg csak a férfiak vettek részt.

Név nélkül még a legprimitívebb népek között sincsen ember. A nevekként használt szavak jelentése élénk fényt vet az illető nép lelkivilágára és kultúrájára. A szumir nevek a családi élet melegségére engednek következtetni. Csöppség, Életke, Bőségecske, Élőké a legáltalánosabb nevek. Találunk aztán a vallás hatása alatt keletkezett neveket is. Istenadta, Égkirályhozta,

Istenkeszolgálja szintén gyakoriak. A szémiek még a szumir neveket is szószerint lefordították és így használták.

Az egymással való érintkezés szívélyes volt. Találkozásnál homlokukhoz emelt kézzel köszöntötték egymást. Az előkelőbbeket többé-kevésbé mély meghajlással, az uralkodót földre borulással kellett üdvözölni. Az udvarias társasérintkezés hatása meglátszik a százegerszámra ránk maradt levelekből is, amelyeknek a kezdete csupa udvarias formáság s csak a vége felé van megemlítve az, amiről az illető beszélni akar. Közönséges leveleknél a záró udvariasság nagyon sokszor hiányzik, mert a kis agyagtáblákon már erre nem maradt hely. De majdnem mindegyiknek a legszélén ott találjuk azt, hogy: siess!!

A halált a család és a hozzátartozók nagy fájdalommal fogadták. Hangos sírással és jajgatással gyászoltak. A szémi korból biztosan tudjuk azt is, hogy ruhájukat megszakgatták, szakállukat, hajukat tépték a gyász jeléül. A temetés a halál után elég hamar bekövetkezett. A temetést a papok intézték s bizony elég nagy halotti áldozatokat követeltek azért a sok feloldozási szertartásért, mely arra szolgált, hogy a halott lelke a másvilágra bejuthasson s ott nyugodtan élhessen. A legrégebbi időben a holttestet gyékénybe burkolták s a sirüreg fenekén leterített másik gyékényre fektették. A halott kezét mellén összekulcsolták s kezébe, vagy szája mellé fémből, vagy cserépből készített ivópoharat helyeztek. Mellette két oldalt ételt és italt tartó edényeket állítottak. A halottal együtt temették el az életben használt fegyvereit, szerszámaikat, ékszereit és pecsételő hengerét, Nem tudjuk, hogy a cserépkoporsók divatja mikor

kezdődött. A legrégebbi cserépkoporsók hatalmas cserépfazekak, amelybe a halottat ülőhelyzetben helyezték el, Valamivel későbbi időkből már két fazékból áll a koporsó s a másodikkal az elsőt lefedték. Valószínű, hogy csak a szími korban lesz általánossá a papucs alakú koporsó, melybe a halottat lábával előre beledugták. A papucskoporsó fejfelöli részét egy díszes, domború fedővel takarták le. Egyiptomi hatás alatt fedeles koporsókat is csináltak, amelyek emlékeztettek az egyiptomi ember alakú és ember fejű koporsókra, de fa helyeit cserépbőből voltak. Biztosan tudjuk, hogy az elföldelés mellett az elégetés is divatban volt. A kiásott közös temetőkből a „város magasztos helyén” egymás mellett találtak elföldelt és elégetett csontvázmaradványokat. A leírásokból tudjuk, hogy a temetőket gondozták, a sírokat felhantolták, zöld gyepvel borították, sőt fákat és virágokat is ültettek a temetőbe.

10. Tudomány, irodalom, művészet.

Láttuk Mezopotámia lakóinak hitéletét. Oly erős volt ez, hogy az emberek élete jóformán e körül forgott. Ez nyomta rá szellemi életére is a maga jegyét. Az istenségeké ez a világ. Ők teremtették s az ő akaratuktól függ ennek sorsa. Az ő jóakarata szabja meg az emberi élet sorát, a földi és a halál utáni életben. Minden igyekezetük arra irányult, hogy az istenek jó akaratát megnyerjék s hogy rosszkedvét magukra ne vonják. Majdnem minden azért érdekli őket, hogy kifürkészessék az isten akaratát. Ha ez a gondolat vonul is keresztül Mezopotámia népeinek szellemi alkotásain, mégis nem tagadhatjuk el, hogy a világ jelenségeinek megfigyelésében, a természeti jelenségek kifürkészésében

és összefüggésében olyan eredményeket értek el, mely sok tekintetben még a mai korban is megállja helyét.

A világot két részből állónak hitték: égi és a földi világ. Az ég hitük szerint, mint egy nagy harang borult a földre, ennek köralakú alapzata az óceánban van cölöpökre megerősítve, melyeket kétoldalról töltések védenek. A menny három, illetve hét sférára oszlik s azt hitték, hogy ezek különféle kövekből állanak. A legfelső ég Anu ege. Az alatta levő egekben a különféle istenek laknak s a földhöz legközelebbi ég, amely kék jáspisból van, az a hely, ahol a csillagok járnak. Mind a hét bolygónak megvan a maga külön ege azért, hogy egymással össze ne ütközzenek. A menny alapzatának úgy keleten, mint nyugaton egy-egy kapuja van, amelyek kapufái a világ legnagyobb hegyei s ezeken a kapukon jön be reggel a nap s távozik el este. Az ég alapzatán belül elterülő óceánon úszik a föld, melyet a tejút csillaglánca köt hozzá az éghez. Magát a földet is hármias illetve hetes tagozódásúnak hitték. Itt a földisten, az emberek, az alvilág istenei és szellemei laktak. A föld legmagasabb pontján állott a föld istenének temploma: a hegyháza. Legalól volt a hét fallal, hét folyóval övezett, sötét alvilág. Ennek is a legközepeben az alvilág istenének a palotája. Az egész eget és mennyet egy összességnek képzelték. Az egészet körülvette volna szerintük az égi nagy óceán. Ha az ég ablakai megnyíltak, akkor az égi óceán vize édes-vízű eső alakjában hullott a földre s ezt a vizet megkülönböztették a földi álló és folyó vizektől, melyekről azt hitték, hogy a földi óceánnal vannak összefüggésben.

Egyik legfejlettebb tudományág volt náluk a csillagászat. Kr. e. 4000 évvel már ismerték a csillagászat

alapvető fogalmait. Tisztában voltak az álló és bolygó csillagokkal, a bolygóknak a földköri járásával s ha nem is voltak ezek a megfigyelések hibátlanok és tökéletesek, csodálatra ragadnak bennünket, hogy távcsövek nélkül ilyen éles megfigyeléseket tettek és ily kombináló tehetséggel bírtak. A hét bolygó mellett a legnagyobb figyelmet a holdnak és a napnak szentelték s azt hitték, hogy ezek a földnek külön óriási bolygói. A hold, nap és föld, meg a többi csillagoknak egymáshoz és az álló csillagokhoz való viszonyára vonatkozólag igen sokféle és érdekes megfigyeléseket tettek. Az álló csillagok közül azok érdekelték őket leginkább, amelyek előtt a bolygók elhaladnak. Az állatöv csillagainak még máig is divatos megjelölése tőlük maradt reánk. Kr. e. a 3000 évtől maradtak fenn nagyon pontos csillagtérképek, melyeken a csillagnevek, a csillagoknak egymástól való távolsága, felkelési és lenyugvást ideje megvannak határozva. Pontosan tudták a bolygók keringési idejét, a szemben állásokat s a nappalok és éjjelek hosszát. A megfigyeléseken túl, a pontos feljegyzések alapján, igen sok törvényszerűsége jöttek rá. Így a holdfogyatkozásokat kitudták pontosan számítani. Arra rájöttek, hogy a holdnak nincs önálló fénye, de hogy a napfogyatkozásokat is kitudták volna számítani, arra nincsen adatunk. A holdnak földköri útjáról azt tanították, hogy azért rövidebb minden más bolygóénál, mert legközelebb van a földhöz s így legkisebb kört kell leírnia. Az égi jelenségek megfigyelésére az ország különböző részeiben csillagvizsgáló állomások voltak, amelyek megfigyeléseiket közölték egymással.

Ennyi csillagászati ismeret mellett természetes, hogy jó naptárunk is volt. A naptár egysége a nap volt.

Ennek két részét: a nappalt és az éjjelt különböztették meg, amely az őszi és téli nap éjjelyenlőségkor egyforma. Úgy a nappalt, mint az éjjelt három részre osztották. Csillagok, illetve napkelte, csillagok illetve napnyugta és a kettő közötti részek. Minden ilyen részt ismét két apróbb részre osztottak. Egy ilyen kis rész, a mi két óránknak felelt meg. Ez az időtartam azután 30 percre oszlott. Így a nap 12 nagyobb és 360 kisebb részre tagozódott. Az idő mérésére nap és vízórakat használtak. Az időmérték nagyobb egysége a hold keringési ideje, melyet nagyjában 29 és fél napnak számítottak. Hogy az így keletkezett hibákat kiküszöböljék, szökőhónapokat alkalmaztak a naptárban. 12 hónap alkotta az esztendőt, melyet tavaszi éjnapelyenlőséggel kezdetek.

Az egész ősi szumir számítás a 60-as számrendszeren alapszik. Az évek számítása nem volt egységes. Nem volt egy olyan meghatározott kezdőpontjuk, mint ma s így a különféle számításokat meglehetősen nehéz a mi évszámításunkra átszámítani. A későbbi időben Hamurabi király trónraléptétől számították az időt.

A 60-as számrendszer mellett a tízes számrendszert is megtaláljuk. Mindkettő él egymás mellett, ami bonyodalmassá tette Babilónia számítását. Az egyet a függőleges ékjellel jelölték. A tízet pedig egy balra néző hegyű ékkel. Ezeknek a megisméltése adta az egységek számát. A helyi érték pedig az egység minőségét. A nullát egy ferde ékkel jelölték. Amikor a tízes számrendszert is használni kezdték a százaz jelölésére egy ferdén fektetett éket használtak. Az összeadást, kivonást, szorzást, osztást, hatványozást és gyökvonást ismerték és iskoláikban is tanították. A terület és térfogat számítás-

nál csak korlátozott pontosságot tudtak elérni, mert a ma ismert mértani formákat még nem ismerték. Az idomot, vagy a testet apró részekre osztották s így igyekeztek a megközelítő pontosságú számításra. A magasság bevonását a számításban még nem tudták.

A betegségeket a démonok kártevésének, vagy az istenek haragjának tulajdonították. Ezért az orvosi tudományuk nem csak az volt a feladata, hogy az embereket gyógyítsa, hanem elsősorban az, hogy az ártót kikutassa s annak hatalmát megtörje, vagy haragját megbékítse. Anatómiai ismereteik nem voltak. Az ember belső részeit legfeljebb a háborúban megsebesülteken keresztül ismerték, mert a kegyelet nem engedte meg az ember felboncolását. Orvostudományuk a tapasztalati tények megfigyelésén és összegyűjtésén alapult. Sebészeti téren meglehetősen magas fokon állottak, bár a szigorú törvények minden kísérletezést veszedelmessé tettek. Ha például egy beteg operáció alatt vagy emiatt meghalt, akkor az orvost is halállal büntették. Ha egy szemhályog operációnál a páciens megvakult, az orvosnak is kiszúrták a szemét. Ezért az orvosi könyvekben, mint egyik legfőbb intellektus szerepel, hogy oly betegre, akinél nincs biztos remény arra, hogy életben marad, ne tegye rá az orvos a kezét. A fogak töméséhez is értettek, a fájó idegeket kitépték. A mezopotámiai orvos diagnózisa abból állott, hogy meghatározza, melyik isten, vagy démon okozta a betegséget. A törvény szigorától fenyegetett orvosok a régi diagnózis könyvekből megadták azokat a módokat, amelyekkel az illetőt meg kell gyógyítani. Ezt az orvos közölte a beteggel, vagy hozzátartozóival, ha azután az illető nem gyógyult meg, az orvos nem volt felelős, mert a gyógyítás mód-

jának leírása annyi mindenféle szertartáshoz és előírás-hoz volt kötve, hogy azokat alig lehetett megtartani. A receptek kijelentették, hogy bármily csekélység elmulasztása a meggyógyulást megakadályozza. Természetesen, hogy egy egész csomó értékes tapasztalat mellett a babonaságok és kuruzslások végtelen tömegét találjuk, hiszen magának a gyógyításnak végrehajtása is olyan ceremóniákkal történt, amelyek túlnyomórésze kuruzslás számba ment. Minden betegség gyógyításánál szerepelnek a ráolvasások, a füstölések, ördögűzések. Ha a ránk maradt anyagra csak valamennyire komoly tekintetet vetünk, látjuk, hogy a mezopotámiai gyógyításoknál a szugesszió volt az, amely legtöbb esetben gyógyítás-szerűen hatott.

Természetrajzi téren ösmerték az állatok, növények és ásványokra való megoszlást. De a mai természetes rendszerekig még nem jutottak. Az állatvilágban halakat, ízelt lábúakat, kígyókat, madarakat és négylábúakat különböztettek meg. Az állatok között pedig például ilyen megosztásokat, találunk: a négylábúak közé tartoznak: a teherhordók is. Ezek közül a legelterjedtebb „, a szamár, amelyből van sivatagi szamár, vadszamár, hegyi szamár, csillag szamár (öszvér) és tengeri szamár. A növényeknél találjuk a fának, zöldségféléknek, fűszereknek, gabona neműeknek és a palántáknak az osztályát. A további osztályozásnál a levél alkotása és a gyümölcs minősége szolgált alapul. Az ásványokat kövekre, földekre, fémekre osztották.

Sok fizikai törvényt felismertek s gyakorlatban is alkalmazták. A legegyszerűbb gépeket, az éket, csigát, emelő rudat általában használták. Azonban sem ezeknek, sem a többi fizikai törvényeknek alapokait nem

ismerték, Kémiai téren sem álllovak sokkal jobban, csak-hogy itt sokkal több tapasztalati tényre tettek szert, amelyeket a gyakorlatban is kitűnően alkalmaztak. A fémeket s a fémek vegyítésének arányait nagyszerűen ismerték. Érdekes, hogy az alchimista tudomány már náluk is virágzott. Egyik ásvány fajt már ők is próbál-gatták a másikká alakítani. A lazúrkő egyik legdrágább ékkövéük volt. Egész sor leírást találtak arra, hogy mi-képpen kell mesterségesen előállítani e követ.

A földrajz terén ismereteik csak addig terjedtek, ameddig kereskedelmi forgalmi körök ért. Számos tér-kép maradt reánk, amelyekben az egyes helyek elég pontosan vannak megjelölve s az egymástól való távol-ságok is fel vannak rajtok tüntetve. Ezek mellett az elég megbízható, utazóknak és hadseregeknek szánt tér-képek mellett maradt reánk aztán úgynevezett tudományos térkép is. Egy ilyen Mezopotámia kőralakú lapként van feltüntetve. Az egész területet körbe veszi a tenger. A kör közepe táján van Bábel városa. Jobbra fölötté egy elipsis alakba van beírva Asur neve. E fölött egy körívvel kikanyarított darab van, amelyre azt írták: hegység. A kör szélein több bekerített köröcske van, min-denikben az a felírás: város. Név alig van rajta. A perzsa öbölön túli területen egy nagy háromszögbe az van írva, hogy: vidék. Az eddig előkerült tudományos térképek majdnem mind ilyenek.

Ha mindezeket, amiket elmondtam csak felületes szemmel tekintjük, akkor talán túlzottnak látszik az a többször hangoztatott kijelentésem, hogy Mezopotámia ősi népe, a szumirság volt a mai kultúra megalapítója, Nem szabad azonban ilyen könnyelmű ítéletet mondani, A föld gömbölyű alakját nem ismerték. De hiszen ez a

mai kor vívmánya épen úgy, mint a többi tudományok mai magas állása. Alig félezrede, hogy megismertük a földet s annak a világűrben való helyzetét. A középkor tudományos nivója semmivel sem állott magasabban, mint a szumiroké, pedig 5-6000 év választja el őket egymástól. Még abban is hasonlítanak a két kor viszonyai egymáshoz, hogy mindkettőnél a theológia alá voltak rendelve az összes tudományok. Ami a babonáságot illeti, talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy egy csöppet sem voltak babonásabbak, mint mi. Hiszen a Babilóniában és Assiriában kifejlesztett szumir astrológia végig kísért az egész középkoron, napjainkig, sőt igen széles körökben ma ismét közkedveltségnek örvend. Mezopotámiában a csillagok megfigyeléséből levont következtetéseket hatalmas könyvekben gyűjtötték össze. Az emberi élet minden nyilvánulásában, uralkodótól a koldusig, mindenki sokat tartott az astrológiai megfigyelésekből vont jóslásokra. A sok csillagvizsgáló egyik főkötelessége volt az égi jelenségek megfigyelése.

A közkedveltségnek örvendett jóslások nagy része a csillagok járásából akart a jövőbe látni. Ezenkívül a légköri tüneményekből, az állatok viselkedéséből és álmokból is jósltak. Szokásos volt a sorsvetés, máj-, olaj- és vízjóslás is. A még ma is közkezen forgó álmofejtő könyvek eredetüket, amint az ékiratokból kiderül, Mezopotámiából vették. Ezer számra találtak nemcsak az álmofejtő, hanem másfajta jóslásokat tartalmazó leírásokat. Számos olyan jövődőlés is akadt a kezünkbe, amely az emberiség és a föld egész jövőjére igyekezik fényt vetni. Az apokalipsis alapjait is Mezopotámiában leltük meg.

Azt a magas és általános kultúrát, amely a szu-

mir földön virágzott, el sem lehet képzelni iskolázás nélkül. Az eddigi leletek alapján az állami nevelésnek semmiféle nyomára nem akadtunk. Annál biztosabb azonban a templomi iskolák létezése, amely mellett a magániskolák száma is igen nagy. Az iskoláknak mindenféle fajtájával találkozunk, egészen az egyetemig. Töméntelen, iskolai dolgozatként írt, cseréptábla maradt reánk. Ezek és a relief képek, valamint több kiásott iskola romja világosan mutatják nekünk az iskola és tanítás képét. Az iskolatermek, mint általában minden Mezopotámiai épület, szűkek voltak. A tanító körül néhány gyerek ül és ír táblájára. A megmaradt táblák az egyszerű írás gyakorlattól, a legmagasabb vizsgálatokig terjedő dolgozatokat tartották fenn.

A templomok, nagyobb hivatalok és a királyi udvarok mellett óriási könyvtárak és levéltárak maradtak reánk. Ezekben a kisebb-nagyobb cseréptáblákra írt s gondosan kiégetett cseréplapok százezreit találták. A cseréplapok cserép tokokba vagy ládába vannak berakva s minden egyes ládán jelezve van a tartalma. Ezeket polcokra rakták. Assur-ban-apli uralkodónak köszönhetünk e téren a legtöbbet. Ez az uralkodó, hogy az elpusztulástól megmenthesse a szurnir irodalmat az egész Mezopotámiában lévő összes műveket lemásoltatta s egy óriási könyvtárba gyűjtötte. A másolások rendkívül gondosak s minden egyes rajta van a másoló és az ellenőrzők neve s megvan jelölve a hely, ahonnan lemásolták. E könyvtárat az angolok találták meg s több, mint húszezer darabot kitevő tömege a londoni brittish múzeum egyik legdrágább kincse.

Igen értékes és rendkívül nagy ékiratos gyűjteménye van a franciáknak, németeknek és az észak-

amerikai egyesült államoknak is. A rengeteg anyagnak még ezredrésze sincs eddig megfejtve. Csak ezeknek feldolgozása után lehet igazi képet alkotni arról, hogy milyen is volt Mezopotámia ősi kultúrája. Az irodalom nagyobb része az egyház szolgálatában állott s még a nem egyházi dolgokat is a mély vallásos érzés hatja át. Viszont a vallásos költészetben bőven van líra is. A legősibb verseknek talán az üdvkiáltásokat vehetjük, amelyekkel egyes isteneket vagy hősöket üdvözöltek. Ilyenszerűek a nagyszámú munkás dalok is, melyeket a mesteremberek munkaközben énekeltek. Az ószövetség költői könyveinek is megtaláljuk példányképeit. Hymnuszok, szerelmi dalok, bűnbánati zsoltárok, sokszor majdnem szószerint egyeznek az ószövetség hasonló alkotásaival.

Az istenek cselekedeteit a templomokban bizonyos ünnepek alkalmával elmondották. Ebből a szokásból csodálatosan szép epikai költészet fejlődött. Vannak közöttük olyanok, amelyek versenytársai a világ legklasszikusabb ilyenemű munkáinak. Az eposzok egy része olyan szaggatott párbeszédés előadású, hogy; majdnem lehetetlenségnek látszik az, hogy ezeket nem színdarabként játszották. Töméntelen sok közmondás is maradt reánk, amelyeknek jórésze ma is él az emberiség ajkán.

A mezopotámiai mese-irodalom a világ legősibb mesekincsét őrizte meg részünkre. Igen valószínű, hogy a keleti csodás mesekincs megteremtői már a szumirok voltak és évezredekken keresztül ebből a kincsből táplálkozott, ezeket alakíttatta az emberiség.

Az előbb említettük, az eposzok egy részének párbeszédés voltát. Hogy igazi párbeszédés alkotásaik is

voltak, azt egy egész csomó kisebb-nagyobb párbeszéd-
des mű is bizonyítja. Néhány jel arra mutat, hogy
nemcsak a templomokban való ünnepélyeken, hanem
az evvel kapcsolatos népünnepélyeken is szokásban
volt a mithoszok epikus, vagy drámai előadása.

Mezopotámiában nem volt fa, de agyag sok volt.
Ez a kettő adja meg a szumir építkezés jellegét
és fejlődésének irányát. Földből nem lehet vékonyfalú
magas házakat építeni. Oszlopok építésére sem alkal-
mas a földből való fal. Így a mezopotámiai épületek
rendesen tagolatlan, sima felületűek, vastag falakkal s
keskeny, hosszú helyiségekkel, mert a fa hiánya miatt,
csak igazi vagy álbolthajtásokkal, vagy pedígen az
apró fák kurta törzsével képezhették ki a tetőzetet. Ma
hosszú folyosóknak tünnek fel előttünk a babilóniai
lakások szobái, négy-öt méter vastag falukkal, melyeken
a legősibb időkben még ablak sem volt. Szokás volt
Az, hogy az épületeknek a földre ásott fundamentuma
helyett kemény agyagból alapokat raktak, melyek még
magánházaknál is méternél magasabb földtöltések vol-
tak. Ezekre építették a házat s a töltést körös-körül
téglával, vagy szárított agyagtömbökkel rakták körül.
Így őrizték meg úgy-ahogy a víz kártevésétől. Nagyobb
templomoknak és palotáknak az ilyen alapja néha
30-40 méter magas, fallal körülvett töltés volt, több
beépített vízlevezető csatornával. Leghatalmasabb épü-
leteik voltak a templomtornyok, melyeket lépcsőzetesen
építettek. Némelyik magassága a száz métert is megha-
ladta. A sima falfelületeket zománcozott téglákkal, vagy
reliefképekkel igyekeztek tetszetősebbé tenni. A padlókat
is ilyen színesen zománcozott téglák borították. Nagy
szerepet játszott a már ekkor ismert aszfalt is, amellyel

nemcsak a padlókat borították, hanem a téglafalak kötőanyagául is felhasználták.

A ránk maradt reliefek óriási tömege bizonyítja a szobrászat általánosságát és nagy elterjedtségét. A művészi kézimunkáktól a kontárok faragásáig s a művészi negatívokba préselt munkáig mindenféle fajtájú dom-bormű maradt reánk. Egy sajátos merev stílus fejlődött ki ezen a téren, mely a hűségre törekvés mellett a mozgásban bizonyos sablonokat tart szem előtt. A művészi összhatás helyett inkább a részletek csodálatos pontosságú és szépségű kidolgozását tarják szem előtt. A cserép reliefek egyrésze színesen zománcozott. Az alabástromból készülteknél a hatás emelése végett az árnyékolt részek és a hátterek kiemelésére festéket is alkalmaztak. A reliefeken kívül mind a három dimenzióban kidolgozott igazi szoborműveket is találunk. Ezeknél is ugyanazok a jellegzetes vonások, mint a reliefeknél.

A szumir festészet, mivel a rendelkezésükre álló fektékszín-skála kicsiny volt, nem dolgozhatott azokkal a természethű színekkel, mint a mai kor. Csak a sárga, kék és fekete színekkel találjuk általánosan. Ritkább a zöld, legritkább a piros szín. Ha ezekkel nem is tudtak természethű képeket adni, mégis csodálatos ízlésről tesz tanúságot a ránk maradt színes alkotások tömege. A festészet mellett voltak egyszerű rajzok is. Sajátos, hogy az emberi alakot a primitív meglátás alapján rajzolták az egész mezopotámiai kultur időben. A fejlet profilban, a törzset szemben s a lábakat megint oldalállásban. A kéznél fontos volt, hogy mind az öt ujj látszódjék.

Leírásokból és a relief képek százaiból tudjuk, hogy a mezopotámiaiaknál a zene is fejlett s úgy az

isteniszteletnek, mint a világi életnek fontos tényezője volt. A reliefeken tambura féléket, hárfákat, lantot, dobot, cintányért és flóta féle hangszereket látunk. A hangszerekből azt következtetjük, hogy a polifon zenét is ismerték. A zene mellett úgy az egyházban, mint a világi szórakozásokban nagy szerepe volt az éneknek. Egész sereg dalszöveg maradt reánk, a szöveg fölött bizonyos jelekkel, amelyek valószínűleg a dallamot jelzik, de ezeket a kottákat még eddig nem sikerült megszólaltatni.

Ha végig nézünk Mezopotámia szellemi életén, annak minden nyilvánulásában azt találjuk, hogy bizonyos megrögzött formák állapotok meg, amelyeket majdnem a változtathatatlanúság szentsége vett körül. Az lehetetlenség, hogy annyi ezer esztendőn keresztül változás ne történjék, de ezek oly lassan, észrevétlenül és belopva történtek, hogy a változást a kortársak aligha vették észre. Ez az oka, hogy tulajdonképpen egyetlen egy nagy költőnek sem ösmerjük a nevét. A reánk maradt mistériumok és eposzok Kr. e. 2000-3000 esztendővel már olyan formájúak voltak, mint a mezopotámiai kultúra bukása idején. Ez bizonyíték a mellett is, hogy bármennyire is szépítik és csúrik-csavarják a dolgot, a szémi beköltözés az egész mezopotámiai kultúrát már kifejlett állapotában találta s azt teljes egészében átvette. A szémi faj önálló vezérlő alkotásra képtelen s csak a már meglévőket tudja csodálatos ügyességgel felhasználni és hasznosítani. A mezopotámiai leletek tanúsága szerint a szumir kultúrát itt is csak eltanulták és elszémisítették a hódító szemita népek, de nem fejlesztették tovább, legfőlebb megállították. Ami fejlődésképeség megmaradt a szémita évez-

redekben, azt jórészt a magukba olvasztott szumir vér-keresztetésnek köszönhetik. Úgy látszik, hogy ez a keresztetett faj az államalkotás terén volt a legnagyobb s örök érdeme az, *hogy a szumir öskulturát fenntartotta s hódításai és kereskedelme közvetítésével az emberiség igen széles rétegeire kiterjesztve, megadja azokat az alapokat, melyeken a mai kultúra és művelődés kifejlődhetett*

A homo animalisból homo sapienset a szumirság teremtett.

A szumirok pedig turánok voltak!

III.

SZITTYÁK.

1. Történeti áttekintés.

A Kr. e. 1500 év körül megindul Európa keleti részeire a szittyák bevándorlása. A szittyák őshazája a Jenissei folyó és a Bajkál-tó vidékén lehetett. Innen nyomulnak Közép-Ázsiába. Herodotos (élt Kr. e. 485-től 405-ig), aki nemcsak hallomásból ismerte a szittyákat, hanem közöttük is járt, azt írja, hogy az ő idejében az Orosz pusztá keleti oldalától, keletnek a Mongol fensíkig, délre pedig Kis-Ázsiáig, megtöltötték az egész területet. Ugyancsak ő írja, hogy a szittyák minden más népeknél előbb laktak és éltek Kis-Ázsiában. Nevüket a görög forrásokban skytha alakban találjuk. Ugyanitt azt olvassuk, hogy önmagukat szkolotoknak nevezték. A persa források szaka néven emlegetik. A történelem színpadán való első feltűnésük idejét nem tudjuk pontosan meghatározni. A mezopotámiai ásatásokból kikerült adatok alapján sokan azt tartják, hogy a szumirságot körülvevő népek nagyobb részben szittyafajúak voltak s mint ilyenek részesei a szumir kultúr-körnek. A médeknek mezopotámiai uralma idejéből már biztos tudomásunk van róluk, a persák-

nál pedig számos feljegyzés maradt fenn róluk. Az eddig kiásott és megfajtott emlékekből még nem tudjuk megállapítani biztosan, hogy a szumir korból, mely népeket számíthatunk a szittyákhoz. Vannak akik a szumirokat is csak egyik szittyia törzsnek tekintik,

Minket a szittyia kérdés azért is érdekelhet, mert ősi hagyományaink századokon keresztül megőrizték, a szittyia származás tudatát. Csak a múlt század első felében, főleg a német tudósok hatása alatt, igyekeztek kiölni a magyarság köztudatából a 900 éves ősi hagyományt. Hiába tört pálcát Csengeri Antal a szittyák turáni volta mellett, bebizonyítva azt, hogy ezek nemcsak a szumirság közeli rokonai, hanem kortársai is voltak. Gróf Kun Géza a reánk maradt skytha személy- és isten nevekből bizonyította be a szittyák török fajiságát. Ugyanerre az eredményre jut Vámbéry Ármin, a szittyák életmódja alapján. *Legújabbán Nagy Géza állította össze a fennmaradt emlékeket s teljes tudományos apparátusával oly kétségtelenné tette a szittyák turáni voltát, hogy e kérdésben csak reá kell hivatkozni.*

A magyar-szittyia hagyomány mellett döntő bizonyosságot nyújtanak az ókori források. A görögök, akik elég pontosan megkülönböztetik és osztályozzák az általuk ösmert népeket, sohasem gondoltak arra, hogy a szittyák árja népek volnának. A persákat nagyon jól ismerték, tudták róluk, hogy árják s mikor a szittyákról beszélnek, mindig kiemelik, hogy ezek egészen másfajta népek, A persák a Kr. előtti VI. század közepe felé elhatalmasodó turkokról azt írják, hogy ezek a régi szakok utódai. A szakákat vagy szakokat pedig a görögök után egész Európa skytháknak nevezi. Mi magyarok jelenleg szittyáknak hívjuk őket.

A szittyáknak a Fekete-tengertől északra elterülő síkságra való benyomulása nem egy időben s nem is egyhuzamban történt. A szittyá vándorlás majdnem nyolcszáz évig tart. A különféle törzsek vándorlásait nem tudjuk nyomon követni. De három hatalmasabb megmozdulásról vannak történeti nyomaink. Az első Kr. e. legalább másfélezer évvel, a második ezer körül, a harmadik pedig hétszáz körül történt.

Az árjaság földművelő volt s mint ilyen az ökröt, juhot és kecskét ösmerte. Talán a ló sem volt ismeretlen előttük, de lovagolni nem tudtak. Ezredek múlva, még a mongol betöréskor is, megbámulták a turáni népek lovagolni tudását. Mikor az első lovasnép megjelenik Európában, éppen olyan bámulattal fogadták, mint Amerika őslakói a lovon benyomuló Európaiakat. Azt hitték a görögök és az európaiak, hogy a szittyák, valami csodalények, akik lótestűek, de nyaktól fogva emberi alakjuk van; szörnyeknek hitték, akik vad rohánással és nyilazással söprik el az ellenséget. így született meg a kentaurok csodás mondai alakja. Ez az alak és nép nemcsak a görög hagyományokban, hanem még az Indusokéban is fennmaradt. Itt gandharva a kentaurok neve.

A kentaurok-szittyák Kr. e. 1400 körüli Európába benyomulása sodorta le egymás után a görög törzseket a Balkán félszigetre. Előbbi lakásuk ugyanis a mai Magyarország területe meg az Al-Duna és Fekete tenger északi partvidéke lehetett. Ugyanez a megmozdulás szorította Európa nyugatibb részeibe az idegenfajú népeket. A kentaurok-szittyák, akik elsőnek nyomultak be az árjaság hatalmas testébe, elárjasodtak. Valószínűleg a későbbi

kimmereknek vagy katairoknak ők voltak az ősei. A keltákba is ekkor került a turáni vér.

A Kr. e. ezredik év körül az Agathirs-szittyákat találjuk hatalomban, a Kaspi vidékétől a Tisza-Duna közégig. Ezek földművelők és állattenyésztők voltak, de a bányászathoz, kohászathoz és kovácskodáshoz is nagyszerűen értettek.

A Kr. e. VII. század körül nyomul aztán nyugatra a királyi szittyák népe, akik az összes szittyák közül a legszámosabbak s legvitézesebbek voltak. A többi szittyáknál különbnek is tartották magukat. Ebben az időtájban alapítják a görögök első gyarmataikat a Fekete-tenger partvidékein. Ettől fogva kezdtek nagyobb gondot fordítani a európai népektől annyira különböző nomád-szittyákra, ekkorra azonban a kentaurok dolga annyira feledésbe ment, hogy a két egyféle lovasnép törzsrökonságát nem ismerték fel.

Igyekezünk röviden és időrendben összeállítani azokat a történeti adatokat, amelyeket a szittyákra vonatkozólag a görögöknél feljegyezve találunk. Úgy ebben, mint a mondai részekben, főleg Herodotost követjük, aki az események egyrészének kortársa, másik részének pedig szittyaforrású fültanúja volt.

A szittyák ősapja Targitaos volt, az égnek és a Boristhenes folyó leányának a gyermeke. Targitaosnak három fia volt: Lipoksais, Alpoksais és Kolahais. Apjuk halála után az égből egy aranyeke, aranyjárom, kétélű aranyfejsze és egy aranycsésze hullott alá. Mikor a legidősebb fiú meglátta az égből esett dolgokat, odaszaladt és fel akarta venni. Az égi aranytárgyak, mikor hozzájuk közeledett, égni kezdtek s lángjukkal elűzték őt. Ezután a másik fiú közeledett, de az égő, lángoló

arany őt is elűzte. Most a legkisebbik lépett az égi tárgyakhoz s íme a láng elaludt s ő felvehette és elvihette magával azokat. Mikor a két idősebb ezt látta, csodálkozott s a királyi hatalmat átadta öccsének. Lipoksais utódaiból származtak az Aukhata szittyák, Alpoksaiséból a Katairok és a Stastiesek. A legifjabbikéból pedig a Paralátok szittyá nemzetségei.

A Herodotos által elbeszéltek másik monda-változat szerint, mikor Kr. e. 1200 körül Herkules elhajtotta Geiron ökreit, arra a földre érkezett, hol most a szittyák iáknak. Nagy zivatar és hideg lepte meg s ő betakaródvára oroslánbőrébe, elaludt. Alvása alatt legelni engedett lovai eltűntek. Fölébredve összekeresi az egész vidéket, végre egy barlangba érkezik, amelyben egy gyönyörű, embertestű, de alsó végtagjaiban kettős kígyóban végződő leánnyal találkozott. Lovait ez a kígyóleány fogta el. Hosszan időzve itt, a leányt feleségül vette. Tőle született volna a szittyák ősapjaiként szereplő három királyfi. Mikor Herkules elbúcsúzott, az asszony megkérdezte, hogy mit csináljon majd a fiúkkal, ha felnőnek? Herkules így felelt: Itt hagyom egyik íjjamat és övemet. Amelyik a fiúk közül ezt az íjjat úgy kitudja feszíteni, mint én s amelyik ezzel az övvel úgy körül tudja övezni magát, mint én, azt és népét tedd meg ezen ország lakosainak, a másikat pedig üzd ki az országból. Mikor a gyermekek felnőttek, az anya Herkules kívánsága szerint járt el. Csak a legkisebb fiú tudta kifeszíteni az íjjat s tudta magára csatolni az aranyövet, amelynek csatja végén aranycsésze függött. Az anya ezután nagyobbik fiának Agatirsz, a középsőnek Gélon, a legkisebbnek pedig Skithes nevet adván, a két nagyobbat népével együtt kiűzte az országból. A

Herkules csészés öve emlékezetére minden szittyá ember, még ma is csészét hord az övére kötve. A két nagyobbik fiú nyugatra költözött s elfoglalta a Fekete-tenger melletti síkságot. A kisebbik pedig megmaradt az ázsiai pusztákon, de az ő utódai voltak mindig a skytha népek királyai. Azt is mesélik, írja Herodotos, hogy a három királyfi születésétől fogva addig az ideig, amíg Dárius persa király saját földjükon megtámadta a skythákat, (Kr. e. 508,) épen ezer esztendő telt el. Ha ezt a mondát, illetve ennek a fiúk kiűzésére vonatkozó részét vesszük a skytha vándorlás kezdetének, akkor az első skytha vándorlás idejéül a Kr. e. XV. századot kapjuk.

Herodotos egy harmadik mondváltozatot is feljegyzett a Kr. e. 700 körül élt Aristeas görög eredetije nyomán. Ezek szerint a királyi szittyák a massagéták által nyomatva Kr. e. 8.-7. század között kénytelenek voltak elhagyni ősi hazájukat. Így jutottak Európába, Az előttük jóval ideérkezett katairok (kimmerék), mikor meghallották közeledésüket, tanácskozáásra gyűltek össze. A vélemények kétfelé szakadtak. Egyik rész azt akarta, hogy hagyják el országukat s meneküljenek más vidékre. A másik rész, akikhez a király is csatlakozott, amellet volt, hogy meg kell védeni hazájuk földjét. Egyik fél sem akart engedni, minek folytán testvérháború tört ki közöttük, amelyben a nemzet nagyrésze elpusztult. Az élve maradottak a Tirás folyó mellett temették el az elesetteket. Mai napig is látszanak itt a kimmeriek sírjai. Két szittyá nép véres harcát tárja elénk e hagyomány.

Vegyük rendre a görögök történeti adatait.

Kiaxes méd király udvarába menekült a fellázadt pásztor szittyák egyrésze a Kr. e. 650 év körül.

Kiaxes egy csomó méd ifjút adott kezük alá, hogy ezeket a szittyá nyilazásra megtanítsák. Ezeknek a szittyáknak az volt a kötelessége, hogy a királyi asztalt vaddal lássák el. Egy alkalommal vad nélkül tértek haza a vadászatról. Kiaxes feldühödve, nagyon összeszidta őket. Az elkeseredett szittyák erre egy náluk volt méd ifjút megöltek s vadként elkészítve a királyhoz küldöttek. Aztán elmenekültek.

Mikor a médek Ninivét ostromolták (Kr. e. 615 körül,) rájuk tört egy roppant szittyá sereg, melyet Mádyás szittyá király vezényelt. Ez a sereg az Európából kiűzött Kimmirieket üldözte. A szittyák megverték a médeket azután az egész Elő-Ázsiát elfoglalták.

A médek leverése után Kr. e. 608. körül Egyiptom ellen vonultak. De Psammetik Egyiptomi király nagy ajándékokkal békét vásárolt tőlük. A visszatérő szittyásereg egyik utócsapata Siria Ascalón városában kirabolja Aprodife templomát. Az istennő a rabló szittyáktól büntetésül elvette férfiasságukat.

A szittyák 28 évig uralkodtak Ázsiában, hol nagy pusztításokat vittek végbe. Kiaxes egy alkalommal nagy ünnepséget rendezett, amelyre meghívta a szittyá előkelőségeket is. A vendégségen álomporos itallal leitatta őket s azután meggyilkoltatta. így szabadította meg országát a szittyák uralmától (Kr. e. 605 körül.)

A 28 év után hazatért szittyák otthon újabb ellenségre akadtak. A honnmaradt sok asszony és lány más híjján a szolgaférfiakhoz ment nőül. Az ebből a házasságból származó, ifjúvá serdült nemzedék nem akarta a szittyá földre beengedni a hazatérő seregeket. Harcra került a sor, de a fiatalok vitézül védekeztek.

Ekkor az öreg szittyák tanácsa kimondotta, hogy szolgálknak nem kard, hanem korbács való. Másnap hát korbáccsal a kezükben mentek a szolgálivadékok ellen, akik erre megadták magukat.

Ez a mondarész arról tesz tanúságot, hogy Herodolos korában már elmosódott az emlékezetből a szittyák médiái uralma, mivel a királyi szittyák, mint lovas, harcos nép, lenézték és csak afféle szolganépnek tartották a földművelő és pásztorkodó szittyákat, e két szittyá hadjáratot összezavarták s ilyenképpen igyekeztek azután a dolgot megérthetővé tenni. Ez a hagyomány is bizonyítja azt, hogy az újonnan bevándorolt királyi szittyák egy ugyancsak szittyá néppel kerültek szembe, amely szittyá törzs, bár földművelő volt, mégis lenéztett a királyi szittyák által. A megvetés oka az az ősi állapot, melyet Herodotos és a többi görögök leírásából tisztán láthatunk. A királyi szittyáknál az apai leszármazás már ki volt fejlődve, míg a földművelő szittyáknál még mindig az úgynevezett anyai jog uralkodott, amely szerint nem az apai, hanem az anyai ágon volt az örökösödés.

Kyros a szakok ellen viselt egyik háborújában foglyul ejtette Amordot, a szakok királyát. Amord felesége nem csüggedt el, hanem fegyverbe hívatta az egész nemzetet s kétszázezer férfi és háromszázezer nőből álló hadseregével megtámadja Kyrust s testvérét és fővezérét elfogja. Ezért visszakapja férjét. Később Kyrust a derbikék szorongatják. A legnagyobb veszély pillanatában megjelenik Amord húszezer szittyalovassal s megmenti Kyrust. Ez a szittyák nemessége.

Kr. e. 529 körül Kyros a massagétákat is megakarta hódítani. A massagéták uralkodója ekkor az özvegy

Tomiris királyné volt. Kyrus követeket küldött hozzá s feleségül kérte. Tomiris sejtve, hogy Kyrus nem őt, hanem országát akarja, elkergette a követeket. Erre Kyrus megindította hadseregét s az Araxes folyón hidat verve, benyomult a szittyák által lakott Turkesztáni síkra. Tomiris követet küldött hozzá s ezt izente: „Ó médek királya! szűnj meg siettetni azt, amit siettetsz, mert nem tudhatod, vájjon javadra fog-e ez végződni, Hagyj föl terveiddel s uralkodj a magad emberei fölött. Ne akarj bántani minket, akik a magunkföldjén uralkodunk. Ha azonban te nem akarsz megfogadni tanácsomat, s nem akarsz megnyugodni, hanem mindenképpen megakarsz mérkőzni a massagéiakkal, akkor hagyd el a hídépítést. Mi visszavonulunk háromnapi járóföldre a folyótól s ott bevárunk tégedet. Ha pedig azt akarnád, hogy mi menjünk hozzád, te húzódj vissza országodba három napi járóföldre s mi utánad megyünk.” Kyrus azt üzenté Tomirisnek, hogy vonuljon vissza, ő majd utána megy. Mikor a perzsák egy napi járóföldre benyomultak a massagéták földjére, Kyrus, Krózus király tanácsára egy gyenge harcosokból álló csapatot hagyott a táborhelyen, derék hadaival pedig visszavonult. Harmadnap elteltével a massagéták előhada, mikor látta a mozdulatlan tábor, Spárgapiz királyfi vezérlete alatt megtámadta s könnyű győzelmet aratott. Aztán a táborban talált ennivalókból nagy lakomához fogtak s az előttük ismeretlen bortól lerészegedtek. A lesben álló perzsák tábora most a szittyákra vetette magát, sokakat megölt, sokakat a királyfival együtt fogságba ejtett. Mikor Tomiris meghallotta a tönénteget, hírmököt küldött Kyrushoz s ezt üzenté: „Vérrel telhetetlen Kyrus, ne büszkélkedjél a

történetekkel. A szőlőtőke gyümölcsének bűvszerével csaltad meg s győzted le fiamat és népemet, nem pedig becsületes csatában, hadi erénnyel. Fogadd el hát most tanácsomat, mert jót javasolok. Add vissza fiamat s menj el bántatlanul e földről, elégedj meg azzal, hogy a massagéták seregének harmadrészét meggyaláztad. Ha ezt nem teszed meg, esküszöm a Napra, a massagéták Urára, hogy téged, a vérrel telhetetlent, vérrel foglak jóltartani. Kyrus semmibe se vette a királynő üzenetét. Közben a királyfi mámorából felébredvén s megtudván mi történt vele, azt kívánta Kyrustól, hogy oldoztassa fel bilincseiből. Alig vették le azonban a bilincseket, megölte magát, mert nem akart ilyen gyalázzal élni. Tomiris királynő ezután összegyűjtvén minden erejét, megütközött a persákkal. Az ádáz ütközetben a persa had majdnem egészen elpusztul, maga Kyrus is elesik. Ekkor Tomiris egy nagy tömlőt megtöltetett vérrel s Kyrus levágott fejét a vérbe tette, mialatt ezeket mondta: „Te engem, noha élek és a csatában meggyőztelek, tönkretettél. Csellel elfogtad s a gyalázzal halálba kergetted fiamat, Most megtartom azt, amit ígértem, jól tartalak vérrel.” Dárius bosszút akarván állani a szittyákon óriási hadsereggel nyomul Szittyország ellen. (Kr. e. 508) A Bosporuson hidat veretve átkel Európába. Itt a jonokkal és eolokkal az Aldunál keresztül hidaltatja aztán egész seregével bevonul a szittyák földjére. A görögöket a híd őrizetére hagyta vissza. Egy hatvan csomós szíjjat adott nekik, azt mondván, hogy minden nap oldjanak fel egy csomót. Ha ő, a hatvanadik csomó kibontásáig nem érkezik vissza, akkor szedjék szét a hajóhidat és menjenek vissza hazájukba. Addig azonban minden erejükkel védjék meg a hajóhidat.

A szittyák nem ütköztek meg a benyomuló persák óriási hadseregével, hanem három hadseregre oszolva elpusztították azokat a vidékeket, amerre a persák vonultak, úgy hogy ezek még ivóvizet sem találtak. Az így elkínzott persa sereget geruilla harcokkal minden oldalról meg-meg támadva apasztották. Mikor Dárius látta, hogy a szittyák nem akarnak döntő csatába bocsátkozni, táborát ütött az Oár folyó mellett s táborát nyolc kis vártonnyal és földsáncokkal tette védhetővé. Azt hitte, hogy a szittyák itt végre mégis megtámadják. Ezek azonban a hátamögé kerültek s utóhadait megsemmisítették. Dárius ekkor egy követet küldött a szittyák királyához Idantirhoz, ezt üzenvén:

„Nyomorult ember, mit futsz mindig. Tőled függ hogy kettős üzenetem közül melyiket teszed. Ha elég erősnek érzed magadat szembeállani velem, állj meg és harcolj. Ha pedig elismered, hogy gyöngébb vagy nállamnál, küldj nekem földet és vizet, ösmerj el uradnak s alkudozzál velem.”

A szittyák király erre így válaszolt. „Az én dolgaim így állanak ó persa. Én soha nem futottam semmiféle ember elől félelmemből. Most sem azért futok előled. Én most sem teszek mást, mint amit béke idején tenni szoktam. Hogy veled azonnal nem állok harcba azt is megmagyarázom. Nekünk nincsenek sem városaink, sem bevetett földjeink, amelyek miatt félve, hogy elfoglalják, vagy elpusztítják azonnal harcba kellene szállani. Ha azonban minden áron azt akarod, hogy veled gyorsan harcba ereszkedjünk, akkor keressétek meg őseink sírjait s próbáljátok meg feldúlni azokat. Akkor majd megfogjátok tudni, hogy harcolunk-e mi e sírokért. Ennyi legyen elég a csatára nézve. Uramnak

mondottad magadat. Az én uram egyedül az Isten. A föld és a víz ajándék helyett olyan ajándékokat küldök neked, amelyek hozzád illenek. Azt pedig, hogy Uramnak mondottad magad, meg fogod te még siratni.” A szittyák ezután ínég sűrűbben támadtak a persákra, rendszeren étkezésük idején s a menekülő persák minden élelmét elpusztították.

A szittyá lovasságnak volt egy nagy ellensége is. A persa öszvérek és szamarak, amelyeknek szokatlan alakjától és éktelen ordításától sokszor megriadtak a lovak. A szittyák, hogy a persákat minél tovább ott tarthassák, időnkint egy-egy kisebb nyájat terehek a táboruk közelébe. De ínségükön ezzel igazában nem enyhítettek. Mikor aztán a persák nagy nyomorúságba kerültek, a szittyá király hírnököt küldött Dáriushoz négy ajándékkal. Ezek voltak: egy madár, egy egér, egy béka és öt nyilvessző. A hírnök nem adott semmi felvilágosítást az ajándékok jelentőségére. Dárius arra magyarázta, hogy a szittyák ajándékai a meghódolás jelei, mert az egér a földben születik s annak a termé- nyeivel táplálkozik. A béka pedig a vízben él, a madár gyors mint a ló, a nyilakkal erejük átadását jelképezik. Gobriás bölcs azt mondta az ajándékokra: „Ha nem váltok madarakká, hogy az égbe repüljete, ha nem váltok egerekké, hogy a föld alá bújjatok, vagy ha nem lesztek békák, hogy a mocsarakba ugorjatok, nem fogtok hazatérni, mert lesújtanak a mi nyilaink.”

Egy szittyá csapat a Dunához ment s így szólt: „Jóni férfiak, Dárius meghagyta nektek, hogyha hatvan napon belül vissza nem érkezik, szedjétek fel hajóitokat. A hatvan nap eltelt, ti elmehettek anélkül, hogy vád érhetne. A jónok megígérték a híd felszedését.

Ezután a szittyák csatarendbe sorakoztak. A csata előtt egy nyúl ugrott fel a két tábor között. A szittyák lármázva üldözőbe vették. Dárius, mikor látta, hogy a szittyák a nyulat kergetik így szólt;

„E férfiak nagyon megvetnek minket, Gobriás helyesen beszélt. Most jó tanácsra van szükségünk, hogy biztosan visszavonulhassunk.”

Gobriás azt monda: „mihelyt az éj beköszönt, gyűjtsuk meg a tábori tüzeket, csaljuk meg a katonák közül a leggyöngébbeket s távozzunk el, mielőtt az Istertől elvágna a szittyák.” Dárius követte a tanácsot.

A szittyák csak reggel vették észre, hogy Dárius elszökött. A persa táborba mentek hát s itt megtudták a történeteket. Erre a szittyá tábor egyesült s az Ister felé vágtatott a persák után. Hamarább odaértek s így szóltak a jónokhoz:

„Jóni férfiak, rosszul teszitek, ha maradtok. Ne féljetek már, hanem bontsátok fel a hidat és menjetek. Örüljetek és adjatok hálát az Istennek és a szittyáknak, hogy szabaddá lettetek. Volt uratokkal mi úgy elbánunk, hogy az nem fog többé semmiféle emberek ellen táborozni/

A jónok elhatározták, hogy a hídnak szittyá ország felőli végét elbontják. Azután hírnököt küldöttek a szittyákhoz, aki így szólt:

„Szittyá férfiak, mi készséggel szolgálunk nektek. Amíg mi a hidat elbontjuk, nektek elég időtök van felkeresni Dáriust s rajta olyan bosszút állani, amelyet megérdemelt.”

A szittyák másodszor is hittek a jónoknak s visszafordultak a persák keresésére. Arra gondoltak, hogy a persák nem fognak az elpusztított területen

visszafordulni. Pedig éppen így történt. A persák a már egyszer megjárt úton haladtak s így hamarosan a vízhez értek. Éjjel volt. Mikor látták a felbontott hidat, rémület tört ki rajtuk, kiabálni kezdettek. A jónok meg is hallották s a hajóhidat helyreállítva, átengedték az összes persákat.

Mikor a szittyák ezt megtudták, azt mondták, hogy a jónok, mint szabadok, az összes emberek közül a legrosszabbak és leggyávábbak, de mint szolgák a legjobban szeretik urukat és legkevésbé szoktak elszökni. Mire a szittyák átkeltek a Dunán, Dárius már messze járt, a jónok vezére Miltiádes pedig megfutott a szittyák elől.

A Kr. e. második században Mithridát Potusi király legyőzi az európai szittyákat. így megerősödve, össze akarja törni a római birodalmat, ám 25 évi harc után elbukik. De a rómaiak a szittyákra nem tudják hatalmukat kiterjeszteni. A Kr. e. században a szittyák nevét lassankint a saurómata (sarmata) név váltja fel. A sarmaták, a monda szerint, az amazonok és szittyá férfiak utódai, lassankint annyira elszaporodtak, hogy benyomulnak a szittyák közé s azokat kétfelé szakították. A Don folyó tövénél megmaradt jász-szittyák, egyrésze a Prut és a Kárpátok közé, a másik része az Alföldre költözik. Ezeket a görög források átköltözött jászoknak nevezik. A többi szittyák a Fekete tenger északi vidékein évszázadokig megmaradnak.

A keleten maradt szittyák egyik tömegét alkották a pártusok, akik elszakadtak a királyi szittyáktól. Országukat Kr. e. 256-ban alapítja Arsák fejedelem. Birodalma az Eufrátes folyóig terjed. Rómának hosszú időn keresztül leghatalmasabb ellenségei voltak a pártos szittyák,

akik a római birodalom lételét is többször veszélyeztették. Végül is nem a rómaiak, hanem a persák döntöttek meg a pártos birodalmat Kr. u. 226-ban.

Panónia Kr. u. római iga alá kerül s így szomszédja lesz az alföldi jászoknak és sármás szittyáknak. Erdélyben a dáha szittyáknak van hatalmas birodalmuk. A jász-dáha szövetség egy századig vetett gátat a rómaiak telhetetlen hódításvágyuknak.

A szittyagéta elszánt nép volt. Az életnél többre becsülte a halált, a temetésnél örültek, a születésnél sirtak. A feleséget vásáron vették. A jók és szépek drágák voltak, a rutákra a szülőnek kellett ráfizetni.

A Kr. u. I-ső század végén Rómának sikerül Dáciát meghódítani, de a Nagyalföldön lakó jászokkal nem bírt a római. A II. század a két nép örökös harca. Még az adós szerű évi ajándék sem könnyített a rómaiakon. Dácia birtoka sem volt biztos, mert a másfél századi birtoklás alatt ötször indítottak a pontusi dáhák veszedelmes felszabadító háborút Róma ellen.

A második századból tíz jász város neve maradt reánk. Ezek: Öskő, a Cserhát tövében, Kecskemét környékén: Kántanya, a főváros, Félegyháza vidékén: Furt-Árka, Kalocsa táján: Párka, Szeged vidékén: Partoska, Pest tájékán: Jegenyés (?), Jászberény tájékán: Hármásvár (?), a Tisza keleti oldalán: Siritanya és Zenta lájékán Survára.

A Kr. u. III. században Dácia a Gótok kezébe került, de a Tisza-Duna köze végig a jászok uralma alatt maradt.

A Kr. u. IV. században is állandó a jászok és rómaiak harca. 333. körül váratlanul rosszra fordult jászország helyzete. Róma ellen nagy háborúra készül-

vén, szolgálkat is felfegyverezték, de ezek a rómaiak által felbujtogatva, uraik ellen fordultak s azokat legyőzték. A szolga jászok a Tisza-Duna közének déli részér kerítették hatalmukba, az északi és Tiszántúli részek az uri jászok kezében maradtak. Róma 368 táján legyőzi a szolga jászokat.

Róma az uri jászok szabadságharcát segíti. Ezzel a cselekedetével a jászokat szövetségeseivé tette.

A békét egyik római helytartó zavarta meg, aki a nála vendégül lévő jász főembereket orvul meggyilkoltatta. A római aljasságra a jászok a quádokkal szövetkezve, megtámadták Panonniát s irtózatossan elpusztították.

Pár évvel később megindul a hunok által okozott nagy népvándorlás. A hunok táborában ott találjuk a szittyákat. Attila birodalmának bukása után a szittyák megmaradnak régi helyükön. Az avar előretörés is itt találja őket. Az avar idők után a szittyaság Fekete-tenger melléki népeiből alakul a nagy Kazár-birodalom, melynek a magyarsággal való összefüggése ösmeretes előttünk.

2. A szittyá nép élete.

A görög írók szerint a szittyák csak önmagukhoz hasonlítanak, férfiak a férfiakhoz, nők a nőkhöz. Nem magas, rövidlábú, széles és erősfelsöttestű, szőrtelen arcú emberek. A nők egyenjogúak a férfakkal. Tekintélye csak a harcosoknak volt, az iparosokat, pásztorkodókat és a földműveléssel foglalkozókat lenézték. Vagyonszűkörségben éltek. Számukat nem tudják. Egyik szittyá király, tudni akarván harcos alattvalóinak számát, halálbüntetés terhe alatt megparancsolta, hogy minden harcos egy réz nyílhegyet küldjön a királynak. Az így összegyűlt nyilakból egy hatszáz akós nagy üstöt önte-

tett. Kr. e. 450 körül azt jegyezték fel a szittyákról, hogy *olyan* erősek, hogy nincs Európában egyetlen nép, amely megmérkőzhetne velük, de még Ázsiában sincs, hogyha mindnyájan nem egyesülnének ellene.

Az összes források megegyeznek, abban, hogy a szittyák egyetlen Isteni, a Nap-istent imádták. Ennek, mint az istenek leggyorsabbikának, a leggyorsabb állatot, a lovat áldozták.

A napon kívül nagy tiszteletnek örvendtek a föld, a levegő, a tenger istenségei, ezenkívül a Vénusz bolygó. Templomokat nem építettek. Áldozataikat szenthelyeiken mutatták he. Csak a nap-isten tiszteletére készítettek vesszőkévékből egy domb nagyságú oltárfélét. Ennek teteje lapos volt, három oldalán meredek, negyedik oldalán lankás, hogy fel lessen reá menni. A vesszőhalom tetejére nagy vaskard volt tűzve. Ezért mondták, hogy a szittyák kardtisztelők. Ennél a kardos oltárnál a szittyák a Kr. e. időkben embert is szoktak áldozni. Plutáios a Kr. e. századokban azt írja, hogy nem igaz, hogy a szittyák embereket áldoztak. Ez legalább is annyit jelent, hogy ebben az időben már kiment a divatból az emberáldozat. A szászok a nyolcadik század végén - tehát majdnem ezer esztendővel később - Nagy Károly korában - Irwin istenüknek még embert áldoztak az ehresbergi szent berkekben.

Voltak a szittyáknak jósaik is, akik rendszeren fűz-vesszőkkel jósoltak. Mások hársfakéregből készített táblácskákkal, sőt mirhafából készített vesszőkkel végezték a jóslást. Ezt úgy csinálták, hogy a vesszőket összerakták összezavarták s akkor kirakták, egymás mellé. Olyanforma lehetett ez, mint a mai kártyavetés.

Érdekes leírását találjuk a jósök működésének a

király megbetegedésénél. Általános volt a hit, hogy a király betegségét, mindig az okozza, hogy valaki a szittyák közül hamisan esküdött a király nevére. A beteg király ágyához elhívatták a legkiválóbb három jóst. Ezek szertartásokkal megállapítják, hogy ki lehetett a hamisan esküvő. Alighogy megmondják a király emberei elfogják a megnevezettet s a beteg királyhoz viszik. Ha tagadja a hamis esküvést, akkor hat más jóst hívnak és ha ezek is bűnösnek találják lefejezik. Ez esetben vagyont a három első jós kapja, ha azonban felmentik, az első három jóst fejezik le.

Hogyha a király meghalt nagy négyszögletes síri ástak neki. Aztán hasát felvágva, belsőrészeit eltávolították s helyébe különféle növényekből készített konzerváló szert tettek. Azután az egész testet bevonták viaszszal. A feloszlástól ily módon megvédett testet szekérre tették, melyet a király rokonai és barátai álltak körül. Ezek a gyász jeléül leborotválták hajukat s fülüket, orrukat vagy arcukat megsebeztek. Ezután a szekeret mindannyian a szomszéd törzshöz kísérték, amely átvette s körülhordozta a törzs területén. Így vándorolt 40 napig egyik törzstől a másikhoz a holttest, amíg végre vissza került a királyi sírhoz, itt a négyszögű sírba helyezik a királyt, teljes díszben, fegyverzetével, ékszereivel s arany csészejével, lóháton. Aztán kopjájkkal tűzik körül, ágatkaróval borítják le s elföldelik. Szokásban van az, hogy a király feleségét, legjobb barátait és több hű szolgáját is eltemetik a halott uralkodóval. A sír fölé hatalmas dombot szoktak emelni. A temetés évfordulóján a király sírjánál nagy áldozatot tartanak. Ez alkalommal 50 embert és lovat áldoznak fel, olyanformálag, hogy a sírdomb körül, karókkal és félkerekekkel támo-

gatva, a megölt lovakat álló helyzetben állítják föl. Ezekre ültetik fel a feláldozott ötven embert, lovat és lovast teljes fegyverzettel és díszben. Áldozat bevégeztével ezeket is elföldelik, úgy hogy az uralkodó temetkezési dombja ezáltal kétszeresére növekedik. Itt említjük meg, hogy más halottakat is szekéren szoktak körben hordozni, de csak a rokonok és a saját törzsbeliek között. Kivételt képeztek a király által halálraítéltek. Ezeknek és a főbenjáró bűnért elítélteknek a fiú gyermekeit is kivégezték, de a lányokat nem. A turáni népeknél általános a védekezés e módja a terhelt gonoszságú családokkal szemben.

A szittyákról azt írják a görögök, hogy ők voltak az elsők a világon, akik közös törvényekkel éltek. Minden alkalommal, mint a jó, igaz, vagy legjobb törvényű népekről emlékeznek meg. Már Homéros azt írja, hogy a dicső és takarékos kancafejű tejivók a legigazságosabb emberek. A Kr. születése körüli időkben még azt is felpanaszolják a görög írók, hogy Hellas és Róma szokásai a szittyák erkölceit is kezdik megrontani. De nemcsak igazságosaknak, hanem bölcseknek is tartják őket. A híres hét görög bölcs egyike: Anaharsis, szittyá volt. Mondják, hogy a fűjtatót, a kétélű horgonyt és a korongot ő találta fel.

A szittyák igénytelenek és boldogok voltak. Szittyák szokás volt, hogy a puzdrájukba minden boldogan és bú nélkül eltöltött nap után egy kis fehér kavicsot dobtak, ha bajjal töltött, rossz napjuk volt, akkor meg feketét. Halálakor mindenkinek megszámlálták a puzdrájában lévő köveket s ebből állapították meg, hogy az illető boldog, vagy boldogtalan életet élt-e?

Mint minden harcos népnél, a szittyáknál is nagyon

erős volt a barátság. Szittyá közmondás, hogy ne a lakomán, hanem a harc-téren keressük a barátot. Minden szittyá férfinak volt két-három barátja, akikkel vérszerződést kötöttek. Ezt így írják le: Egy edénybe a szerződést kötők, megsebzett karjukból, vért eresztettek. Ebbe a vérbe kardot, nyilat, csákányt és hajító dárdát mártottak. Azután az eskü szavai mellett megitták a valamilyen itallal felhígított vért. Az ilyen barátság egész életre szólott s a görög írók a hűségnek, önfeláldozásnak és hősiességnek csodálatos eseteit jegyezték fel.

A barátság mellett a becsületet is, mint Ősi szittyá erényt, emlegetik. Azt írják, hogy a szittyák közül még senki sem volt irigy, nem gyűlölt, nem félt, nem csalt, sem fondorlatos ármánnyal nem élt, mert nincs közöttük bírvágy és mindenki megelégedett. Más helyen azt mondják, hogy együgyűek, vadak, harciasok, de szatócstalanul igazságosak. Soha csatát a szittyák nem kezdtek anélkül, hogy előre ne jelentették volna.

A harcos társak szerzésének érdekes szokását találjuk feljegyezve. A vállalkozásához társat szerezni óhajtó megölt egy ökröt s annak lenyúzott bőrét kiterítette a földre. Az ökör húsát megfőzve, nagy edényben a bőr mellé állította s ő maga leült a bőrre. Aki hozzá ment s a bőrre rálépve evett az ökör húsából, az harcos társa lett, mindig kijelentve azt, hogy egyedül, vagy több barátjával jön-e segítségére.

Eskü formáik közül a szélre és a kardra való esküvést mondják a legszentebbnek azért, mert a levegő az életnek, a kard pedig a halálnak az oka.

A földművelő szittyákat kivéve, a többieknek nem volt szilárd és állandó lakásuk. Úgy a pásztorkodó, mint a harcos királyi szittyáknak a szekér szolgált la-

kasul. Herodotos azt írja, hogy ezen a téren a legtökéletesebbet gondolták ki, a szittyák és azért legyőzhetetlenek, mert nincsenek városaik, amelyeket el lehetne foglalni s nincsen termőföldjük, amelyet fel lehetne dúlni, A szittyák szekér volt a szittyák kerekeken járó háza. A görögök feljegyzése szerint ezek a szekérházak négy vagy hatkerekű szekerek voltak, némelyek két, vagy három részre is tagolva. Egy-egy ilyen házat két, három pár ökör húzott. Ezekben „a szép kerekű” házakban élt az asszony nép és a gyerek-sereg. A férfiak azonban serdülő koruktól, aggságukig lovaik hátán éltek. Ha egyik helyről a másikra mentek, a méneseket, gulyákat és nyájukat utánuk terelték a pásztorok. Ezért nevezték őket sokan hazátlanoknak is.

Ruházatuk szépen kidolgozott és színesen festett bőrből készült. Fejükön egyenesen álló, hegyesen végződő turbánszerű kucsmát viseltek. Dereukon kurta bőrködmön volt, melyet övvel kötöttek össze. Bő nadrág és hegyes, kunkorodott orrú csizma egészítette ki a ruházatot. Alsó ruhájukat kenderből készítették. Ezt a növényt a görögökkel és a többi európaiakkal ők ismertették ínég. Szerszámaikhoz vasat, rezet, fát, az állatok csontjait, fakérget és növényi rostokat használtak. Hajukat hosszúra növelték s a piperkőzést és a fényűzést utálták.

Tisztálkodásukról is érdekes feljegyzésünk van. Köveken tüzet raktak mindaddig, amíg azok megtüzesedtek. Ekkor három karóra vastag nemez-pokrócokat húztak s mezítelenre vetkőzve bebújtak a pokrócokba. Itt a kövekre nedves kendermagot hintettek, amely olyan hatalmas gőzt fejlesztett, hogy az jobban hatott még a görög izzasztó fürdőknél is. A nők többféle nő-

vény összefőzésével, összetört ciprus- és cédrusmagból meg töményből, valami pépszerű anyagot csináltak, amellyel este vastagon bekenték arcukat. Mikor reggel a megszáradt réteget eltávolították, arcuk nemcsak illatos és tiszta, hanem üde is lett.

A massagéta szittyákról külön jegyezte fel Herodotos, hogy ezek szeretik a szép öltözködést. Földjükön sok arany van, amivel nem tudják mit csináljanak és ezért ruháikat, sisakjukat, vállvédő vértjüket, övjuket, iovaik zabláját arannyal díszítik. De már kengyelüket a sokkal keményebb rézből, vagy vasból csinálják. Fegyverük, mint minden szittyáé a félelmetes íjj, mellyel két olyan messzire tudtak löni, mint a többi népek. Azután kard, tör, vért és kétélű ságár, (csákánybalta, fokos.) Azt írják a görögök, hogy a szittyia kard acéljától mindenki remeg a földön, mert nemcsak a legjobb, hanem legjobban is tudják használni.

A szittyia harcos az általa megölt első ellenség véréből ivott. Csak ezután tartották igazi harcosnak, akit ettőlfogva az áldomásokon megilletett a közös pohárból való ivás. A megölt ellenség fejét a királyhoz kellett vinni. Nem is az egész fejet, csak annak bőrét. A skalpozás nem kizárólagos indián szokás, mert az ősi, ázsiai népeknél is általános volt. A haj széle kő-üül körbevágták a bőrt s megfogva a haját kirázták befőle a koponyát. A fejbőrt irhaszerűleg kikészítették s lovuk zablájára sallangként felakasztották. Minél több fejbőre volt valakinek annál nagyobb hősnek tekintették. Mondják, hogy még bundát is vártak ilyen bőrökből. A szittyák néha mérgezett nyilat is használtak. Ezt a vipera összevagdalt testéből és a hozzákevert vérből

rothasztással készítették. A harcban a nők rendszeren együtt harcoltak férjükkel.

Az egyik szittyia királyról jegyezték fel, hogy macedóniai Fülöp követének, Kr. e. 350 körül, mikor ez ura nagy hadseregéről és vitézségéről beszélt azt mondta, hogy a szittyák erősebbek, mert az éhség és szomjúság ellen is tudnak harcolni. Azután a követet kedvenc lovához vezetve, megkaparta azt s szőrét fényesre kefélté, Azután megkérdezte a követet: vajjon a te királyod is megtudja ezt csinálni?

A szittyákkal rokon sarmaták származásáról érdekes elbeszélést közöl Herodotos. Mikor a görögök legyőzték az amazonokat, hajókra rakták őket s hazájukba indultak velük. A tengeren az amazonok kiszabadították magukat s megölték az összes görögöket. A vitorlázáshoz és a hajókormányzásához nem értettek s így a tengeri szelek a szittyia partokhoz sodorták hajóikat. Mikor itt partra szállottak, meglátták a szittyák ménését, amelyet elraboltak s pusztítva nyomultak be rajtuk a szittyia földre. A szittyák ellenük mentek, de mikor az első elesettekből meglátták, hogy asszonyok, felhagyva a harccal közelükben ütöttek tábor. Az amazonok először nem tudták mire véljék a dolgot, de mikor látták a békességes szándékot, ők is letelepedtek. A szittyák tanácskozás után elhatározták, hogy körülbelül annyi fiatal embert hagyva a táborban, mint amennyien az amazonok voltak, elvonulnak. Meghagyták az otthagyottaknak, hogy ne bántsák az amazonokat, de mindent csináljanak úgy, mint azok. Egyszer egy amazon magányosan ment vízért a forráshoz. Egy szittyia ifjú. utána lopózkodott s megismerkedett az amazonnal. Beszélni nem tudtak, de jelekkel megértették egymással,

hogy másnap az amazon egyik társával jön el s a fin is elhozza magával egyik barátját. Így ment azután napról-napra. Mindig több amazon és több szittyia ifjú barátkozott meg. Végén a fiuk feleségül vették az amazonokat, akik megtanulták a szittyia nyelvet. De nem tudták egészen jól megtanulni s gyermekeik ezt a rontott szittyianyelvet tanulták el. Az ifjak azt akarták, hogy az amazonok menjenek velük a szittyák közé. De az amazonok azt mondták, hogy ők nem tudják a szittyia szokásokat és így a szittyia asszonyok nem fogadják őket szívesen. Inkább ők kérik meg szülőiket, hogy adjanak nekik egy darab földet, amelyen letelepedhetnek. Úgy történt. – Átköltöztek a folyón s utódaikból lettek a rontott szittyia nyelvet beszélő sarmaratók. (Sarmatók). Ettől fogva az amazonok csak férjeikkel mentek a csatába, s azt a szokásukat is elhagyták, hogy csak akkor szabad férjhez menniök, ha három ellenséget megöltek.

A szittyák nyájaikból és halakból éhek. A görögöknél általános nevük: tejivó, kancafejő. Azt írják a görögök, hogy szárított túróval s az édes szittyagyökér rágásával tizenkét napig is megéltek a szittyák anélkül, hogy harcképtelenek lettek volna. Szükségben a szittyát eltartotta a lova. Tejéből táplálkoztak s ha nagy szűkségbe kerültek leöltek néhányat a vezetőik lovakból. Az ökröt igavonóul használták, a juhok gyapjáért tartották. Ezek húsát is megették. A görögök azt hitték, hogy a szittyák az ennivalóért nomádkodnak. Ételeiket rendszeren főzéssel készítették. Vidékeiken fa alig akad, ezért úgy segítettek magukon, hogy a megölt állatok csontjairól lefejtették a húst s ezt egy nagy üstbe rakva a zsíros csontokból raktak tüzet. A húson kívül külön-

féle gyökerek és vadgyümölcs képezte ételüket. Ősi italaik mind tejből készültek. Később a görögöktől megszokják a borított is. Görög közmondás, hogy nagyon jó szittyá módra enni és inni.

Egyéb szokásaikról is sok mindent találunk a följegyzésekben. Népies gyógyításmódjuk volt, hogy a fájó helyre égő parazsat raktak. Szokásban volt náluk a tetoválás is. Írják, hogy mielőtt valamire elhatározták magukat, egymással tanácskozni szoktak, vagy komolyan gondolkodtak. Ez az oka, úgy mondják, hogy megfontolásban és okosságban felülmúlják a többi népeket.

Családi életük meghitt lehetett. Az öregebbek az ifjabbakat fiamnak, leányomnak, a fiatalok az idősebbeket apámnak, anyámnak szólították, Strabó Kr. születése körül összeírja mindazt, amit a szittyákról a görögök írtak. Ennek a gyönyörű összefoglalásnak annál nagyobb az értéke, mert összehasonlításokat tesz a többi népekkel. Végén azt mondja, hogy a szittyák jelleme: *a könnyedség, a tökéletesség és az igazság.*

És ez a nép 2000 esztendőn keresztül élt elfoglalt helyén s volt és lett komoly világtényező. Nagyságát, kiválóságát ezer esztendőn keresztül tisztelettel hirdetik a görögök. Csak akkor teszik meg őket gonoszoknak, mikor a kereszténység lesz urá Európában s a barátírók mindent, ami nem volt és lett keresztény rossznak s mindenkit, aki nem lett azzá, pogány gonosznak mondtak. De a mai szélesebb látókörű világfelfogás lassanként igazságot szolgáltat az igazi keresztényi erkölcsökhöz közelebb álló turáni etikának.

Nem szégyen ilyen faj tagjának, ilyen nép utódának lenni.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó.....	3
I. Ósturánok.....	4
II. Szumirok.....	15
1. A szumir föld.....	15
2. A szumirok kora.....	22
3. A szumir nép.....	27
4. A szumir nyelv.....	37
5. A szumirok története.....	50
6-7. A szumirok hitvilága.....	72
8. A szumir nép élete.....	92
9. Állam, társadalom, ember.....	105
10. Tudomány, irodalom, művészet.....	121
III. Szittyák.....	135
1. Történeti áttekintés.....	135
2. A szittyák élete.....	150